

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra liturgické teologie

Lada Majerová

Přírodní symboly

**jako univerzální komunikační prostředek starověkých
náboženství**

a zdroj inspirace pro křesťanskou liturgii

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. ThLic. Walerian Bugel, dr.

Obor: Křesťanská výchova

Zaměření: Symboly v liturgii

OLOMOUC 2014

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem pouze uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 26. dubna 2014

Lada Majerová

Touto cestou bych ráda vyjádřila své poděkování panu Mgr. ThLic. Walerianu Bugelovi, dr. za jeho odbornou pomoc, ochotu a trpělivost při vedení mé diplomové práce.

OBSAH

Úvod.....	5
1 Symbol obecně.....	8
1. 1 Etymologický význam slova symbol.....	8
1. 2 Rozdělení symbolů a definice.....	9
1. 3 Viditelná a neviditelná rovina symbolu.....	10
1. 4 Symbol jako způsob vyjadřování vnitřního bohatství člověka.....	11
1. 5 Vlastnosti symbolické řeči	13
2 Náboženské obřady jako proces symbolické komunikace.....	15
2. 1 Význam slov obřad, rituál a kult.....	15
2. 2 Liturgické slavení v katolické církvi.....	17
3. Symbolika živlů.....	20
3. 1 Symbolika země.....	20
3. 2 Symbolika vody.....	27
3. 3 Symbolika vzduchu.....	35
3. 4 Nebeská symbolika.....	38
3. 5 Symbolika světla a ohně.....	45
4 Symbolika rostlin.....	54
4. 1 Semeno.....	54
4. 2 Tělo rostliny.....	57
4. 3 Květ	73
4. 4 Plod	74

4. 5 Symbolika zahrady.....	76
5. Symbolika zvířat.....	79
5. 1 Savci.....	80
5. 2 Ptáci.....	85
5. 3 Ostatní zvířata.....	88
5. 4 Tetramorf.....	93
Závěr.....	95
Seznam pramenů a literatury.....	96
Seznam zkratk biblických knih.....	102

Úvod

„Umění, je-li autentické má pak i mimo své typicky náboženské výrazy niternou přibuznost se světem víry, takže i za největšího odstupu kultury od církve se právě ono stává jakýmsi mostem vedoucím k náboženské zkušenosti.“¹

Náboženský historik Mac Nabb poznamenává, že člověk vstupuje do Církve dvěma branami, skrze bránu rozumu a skrze bránu krásy. Úzká je brána rozumu, otevírá se inteligentním a moudrým, široká je brána krásy.²

Povolání učitele na Základní umělecké škole mě přivádí do kontaktu s dětmi i dospělými, kteří hledají. Nestačí jim pasivní, konzumní svět, který se snaží zaplnit touhu lidské duše po krásném. Chtějí se sami podílet, být aktivní, tvořit. První stránka Bible představuje Boha jako zářivý vzor každého člověka, který vytváří nějaké dílo. V člověku tvůrce³ se zrcadlí obraz Boha Stvořitele.⁴ Touha po krásném a touha tvořit je lidem společná. Slova jako kreativita⁵ a tvoření, se dnes skloňují v mnoha oborech lidské činnosti. To, co ale pro tvořivost potřebujeme je inspirace,⁶ podnět, nápad.

„Od pradávna až dodnes nalézáme u různých národů jakési vnímání tajemné moci, která je přítomna v běhu věcí a v událostech lidského života, někdy i uznání nejvyššího Božství nebo i Otce. Toto vnímání a uznání proniká jejich život hlubokým náboženským smyslem.“⁷

¹ JAN PAVEL II., *List papeže Jana Pavla II. umělcům*, 1999, s. 10. [online] Citováno 2014-03-22. Dostupné z: <http://www.farnoststrasnice.cz/doky/e-knihovna/jan-pavel-ii-umelcum.pdf>.

² Srov. CALVET, D. G., *Liturgie: tradice ve svém lesku* [on line/] 31. 3. 2012 Dostupné z: http://www.klastervysibrod.cz/_d/Co-je-to-liturgie.pdf.

³ Tento vztah je v polštině zvlášť zřetelně naznačen blízkostí slov *stwórca* /stvořitel/ a *twórca* /tvůrce/.

⁴ Srov. JAN PAVEL II., *List papeže Jana Pavla II. umělcům*, 1999, s. 1. [online] Citováno 2014-03-22. Dostupné z: <http://www.farnoststrasnice.cz/doky/e-knihovna/jan-pavel-ii-umelcum.pdf>.

⁵ z lat. *creo* = tvořím

⁶ z lat. *in-spirare*, vdechnout

⁷ 2. VAT. KONCIL, *Nostra aetate*, Deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím, 1965, čl. 2.[online/]Citováno 2014-03-22. Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html.

Umění a náboženství k sobě patřilo už od nejstarších dob. Každému není dáno být umělcem, ale každý se může snažit tvořit nebo studovat výtvarné umění. V souvislosti s otevřením naší země světu po listopadové revoluci se lidé stále více zajímají o duchovní a umělecké bohatství jiných kultur. Děti poznávají v počítačových hrách mytologii Egypta, starých Řeků, Aztéků, Vikingů a dalších národů.⁸ Naproti tomu je naše společnost stále poznamenaná komunistickou propagandou i negativní minulostí církve, navíc staré náboženské výtvarné umění je nesrozumitelné pro lidi, kteří si cestu k Bohu teprve hledají a nemají prožitek křesťanské tradice z rodiny.

Ve své magisterské práci vycházím ze slov papeže Jana Pavla II., který v listu umělcům říká, že každá skutečná forma umění je přístupovou cestou k hlubší skutečnosti člověka a umění představuje hodnotný přístup k horizontu víry.⁹

Mojí snahou je zpracování přehledu, který by nejen zájemcům o výtvarné umění pomohl zorientovat se v přírodní symbolice starověkých kultur Blízkého východu a antiky a vyhledat ty symboly, které se dále objevují v židovství a křesťanství.¹⁰ Práce je založená na porovnávání velkého množství informací z odborné literatury a nacházení možných souvislostí; opírá se o postupy analýzy, komparace a derivace.

⁸ „Bůh chtěl k sobě povolat všechny národy v Kristu a chtěl jim sdělit plnost svého zjevení a své lásky, nepřestává se tolika způsoby zpřítomňovat „ne pouze jednotlivcům, ale též národům v bohatství jejich spirituality, která nalézá v náboženstvích svůj přednostní a podstatný výraz, i když obsahují „mezery, nedokonalosti a bludy“. Tudiž posvátné knihy jiných náboženství, které opravdu živí a vedou život svých přívrženců, dostávají z Kristova tajemství ty prvky dobroty a milosti, které jsou v nich přítomné.“

Kongregace pro nauku víry, Deklarace DOMINUS IESUS, Praha 2000, čl. 8. [online] Citováno 2014-04-22. Dostupné z: <http://web.katolik.cz/feeling/library/dominus%20iesus.pdf>.

⁹ Srov. JAN PAVEL II., *List papeže Jana Pavla II. umělcům*, 1999, s. 6. [online] Citováno 2014-03-22. Dostupné z: <http://www.farnoststrasnice.cz/doky/e-knihovna/jan-pavel-ii-umelcum.pdf>.

¹⁰ „Církev v souvislosti se svým úkolem podporovat jednotu a lásku mezi lidmi a také mezi národy zaměřuje pozornost především na to, co mají lidé společného a co je vede k vzájemné pospolitosti.“ 2. VAT. KONCIL, *Nostra aetate*, Deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím, 1965, čl. 1. [online] Citováno 2014-04-22. Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html.

Jedním z hlavních zdrojů této diplomové práce jsou spisy rumunského religionisty a historika náboženství Mircey Eliadeho a zakládajícího člena německé Společnosti pro vědecký výzkum symbolů Manfreda Lurkera. V částech, které jsou věnovány symbolům obecně a křesťanské liturgii, čerpám převážně z díla kněze a teologa Františka Kunetky.

Diplomovou práci jsem rozdělila do šesti kapitol. V první se snažím o uvedení do problematiky pojmu symbol, ve druhé stručně pojednávám o roli symbolu v náboženských obřadech. Ve třetí, čtvrté a páté kapitole se snažím zpřehlednit symboliku živelů, zvířat a rostlin. U každého z jednotlivých hesel začínám informací o možném použití v obřadech starověkých blízkovýchodních kultur a antického světa, v další části hesla pojednávám o symbolickém významu ve starozákonním a novozákonním kultu a nakonec se snažím vyhledat možnou návaznost, vývoj a uplatnění v liturgii, případně současném liturgickém výtvarném umění.

Vzhledem k tomu, že svět symbolů, je velmi spleť a plný hádanek a ani odborníci se často neshodují v názoru na původ některých z nich,¹¹ si práce klade za cíl pouze nastínění možností, které nám jednotlivé symboly dávají. Toto je důležité zejména kvůli využití například při výuce výtvarného oboru ZUŠ, kde je poznávání starých kultur důležitým inspiračním zdrojem a duchovní výchova jedním z východisek a přístupů.¹² Při přepisu znění starověkých termínů a jmen božstev se z důvodu neznalosti starověkých jazyků, budu držet toho, jak jsou uváděna v odborné literatuře.

¹¹ Srov. TRESIDDER, J., *1001 symbolů*, s. 11.

¹² Srov. *Učební osnovy VO ZUŠ*, [on line] Citováno 2014-03-22

Dostupné z: <https://www.google.cz/#q=osnovy+vo+zu%C5%A1>.

1. Symbol obecně

„Všechny věci mají „symbolický“ náboj. Rozlišení mezi tím, čím věci jsou, a tím, co mohou znamenat, je podstatné pro uměleckou tvorbu. Umělec dokáže proniknout za pouhý fenomén a naslouchá a nazírá „řád věcí“ a tento svůj objev a prožitek dokáže vyjádřit uměleckým dílem. Ne všichni lidé mají charisma ztvárnění prožitku, každý však může být básníkem, umělcem, když dokáže vidět a myslet symbolicky.“¹³

V první části této kapitoly budu pojednávat o etymologickém významu slova symbol, ve druhé o možném rozdělení symbolů, ve třetí o viditelné a neviditelné rovině symbolu, ve čtvrté o psychologických aspektech a spojitosti s nevědomím a v páté části o vlastnostech symbolické řeči.

1. 1. Etymologický význam slova symbol

Český výraz symbol pochází z řeckého slovesa sym-ballein, které znamená dát něco dohromady, sestavit/. Antonymem je sloveso diaballein, rozdělovat, ničit. Symbolon spojuje dohromady, diabollos je ten, který rozděluje.¹⁴

Symbol je znamení, podle kterého ve starověku bylo možné poznat určitou skutečnost. Hostitel při loučení rozlomil předmět, jednu polovinu dal hostu a druhou si nechal. Obrázek, hůl, destičku, prsten, kostku, otisk pečeti – předmět, rozdělený do dvou částí, které do sebe zapadaly, bylo nutné opět spojit dohromady, aby znovu nabyl na významu¹⁵ a zaručoval tak identifikaci obou stran i pro další generace.¹⁶

Řecký filozof Platón vysvětluje lásku jako tíhnutí dvou oddělených částí k sobě: *„Každý z nás je symbolem druhého člověka. Jsme od sebe odříznuti jako hůlka: z jedné se staly dvě, ale každá hledá svůj symbol“.* Slovo „symbol“ tedy znamená vztah dvou prvků, které jsou od sebe někdy velmi vzdáleny, ale po stránce obsahové spolu

¹³ KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 160.

¹⁴ Srov. HANÁK, J., *Symbolický jazyk liturgie*. [online] Citováno 2014-3-14. Dostupné z: <http://www.hoha.cz/texty/symbolicky-jazyk-liturgie-1>.

¹⁵ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 8.

¹⁶ Srov. KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 125.

souvisejí.¹⁷ Teprve spojením obou částí dohromady se objeví celek toho, co symbol vyjadřuje. „Symbol je tedy něco, co náleží k něčemu jinému, co vyžaduje doplnění, co dostává svůj smysl teprve tehdy, když bylo spojeno s něčím jiným. Symbol je poznávacím znamením.“¹⁸

1. 2. Rozdělení symbolů a definice

K tomu, aby se člověk mohl po duševní stránce rozvinout, potřebuje komunikovat s druhými. Komunikace je základní společenský proces a hlavním smyslem symbolu.¹⁹ K nástrojům symbolické komunikace patří emblém /tovární značka/, piktogram /obrázkové písmo/, logo /grafická značka/, atribut /znak významné postavy/, signet, /výrobní značka/, umělé znaky, kódy a znamení.²⁰

Symbol je druh znamení. Zástupné symboly neboli informativní znamení existují nezávisle na věci, na kterou poukazují. Vazba mezi znamením a skutečností je pouze volná. V náboženství se ale jedná o uskutečňující znamení neboli reálné symboly, u kterých je realizace symbolu totožná se vznikem označované skutečnosti. /například podpis smlouvy, podání ruky/. U reálného symbolu je vazba mezi znamením a označovanou skutečností pevnější než u znamení zástupného. Skutečnost je zde realizována, ne pouze signalizována.²¹

Z hlediska srozumitelnosti se symboly dělí na významově otevřené /význam je pochopitelný bez dalších pouček/, významově polootevřené nebo polouzavřené / k jejich pochopení stačí znát základní kulturní kód/ a významově uzavřené / spojení mezi realitou a symbolem je vytvořeno uměle, k jejich pochopení je nutné znát interpretační kódy/.²²

¹⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 9-11.

¹⁸ STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 9.

¹⁹ KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 138.

²⁰ Srov. KOCH, G., *Sakramentologia*, s. 40-41.

²¹ Srov. KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 128-129.

²² Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*, s. 5. [online] Citováno 2014-03-23. Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/.

„Symbol je možné definovat jako smysly postřehnutelnou skutečnost odkazující k jiné části reality, která může být buď stejného druhu, nebo jiného, ale smysly stejně postřehnutelného, nebo překračovat smyslové vnímání, nebo být logickým konstruktem (např. pojem nekonečna), nebo absolutní transcendencí.“²³

Slovo symbol se používá v mnoha odvětvích lidské činnosti: ve sportu, průmyslu, matematice, výpočetní technice, bankovníctví, politice, okultismu a dalších. V této práci se budu věnovat symbolům souvisejícím s přírodou, náboženstvím a náboženským uměním vybraných kultur.

1.3. Viditelná a neviditelná rovina symbolu

Paul Ricoeur rozlišuje tři oblasti, ve kterých se symboly vyskytují: v oblasti duševna, v oblasti kosmických symbolů, jako je voda, oheň, nebe, země a v oblasti lidské imaginace, schopnosti člověka tvořit básnické obrazy a metaforu.²⁴ Podle Jürgena Moltmana jsou symboly svou formou obrazy a podobenství.²⁵

Schopnost lidského mozku vytvářet jinotaje, alegorie, obrazy člověka mimo jiné odlišuje od primátů. Pouze kreativní lidská mysl dokáže tvořit jiné světy, fantazírovat, představovat si. *„Obraz vystihuje vnější vzhled věci a je s předmětem, který zobrazuje, v bližším vztahu než symbol. Opravdový symbol ale má vztah k duchovnímu obsahu a proto je ve svém poukazování na symbolizovaný předmět nebo pravdu silnější, čistší a duchovnější.“²⁶*

Pohádky, báje a bajky z dětství. Některé z nich fascinovaly, jiné byly velmi oblíbené, některé i děsily. A když je rodiče po letech čtou znovu svým dětem a poté vnoučatům, objevují v těch původně jednoduchých příbězích stále nové, hlubší významy.

²³ BUGEL, W., *Člověk a slavení*, s. 5. [online] Citováno 2014-03-23. Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/.

²⁴ Srov. MUCHOVÁ, L., *Vyslovit nevyslovitelné*, s. 16.

²⁵ Srov. SAFT, Walter. *Symbol vždy znamená více*. [online] Citováno 2014-03-23. Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/1574>.

²⁶ STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 10.

Pohádky nepřímo, metaforou zrcadlí to, co se odehrává v každém lidském nitru. Symbolické odkazy, které umělci ukryli do svých děl, nechávají nahlédnout do světa skrytých významů. Pravý symbol nepřivádí k sobě, ale k tomu, co zobrazuje, je ikonou a ne idolem.²⁷

V lidových písních se zpívá o holubičce bílé, o čisté vodě, červeném jablíčku. Zvířata a rostliny v pohádce, bajce nebo písni často vystupují jako zástupci nějaké dobré či špatné lidské vlastnosti. Pojmenovávají nesdělitelné, informují o důležitých věcech, učí. V běžné řeči se těžko hovoří o prožívání emocí, v řeči symbolů to je možné.

V symbolu se setkávají dva světy: viditelný v popředí a neviditelný v jeho hlubině.²⁸ Našemu zároveň tělesnému i duchovnímu založení, jednotě těla a duše odpovídá viditelná a neviditelná rovina symbolu.²⁹

1.4. Symboly jako způsob vyjadřování vnitřního bohatství člověka

„Člověku, který dostal květiny, které mu ten druhý dal s láskou, může i pouhý okvětní lístek vložený mezi stránky knihy zpřítomnit i po padesáti letech celou tuto lásku. Ale pro toho, kdo by neznal jeho význam, je to jen vybledlý okvětní lístek.“³⁰

Často se stává, že někdo namaluje krásný obraz, napíše zajímavý příběh. Přesto je dílo zapomenuto, nikoho nezajímá, neosloví, nikomu nic neříká. Ale jak je možné, že si lidé stále znovu pořizují obrazy východů slunce v horách, vodopádů, ostrovů v moři, přestože nemají žádnou uměleckou hodnotu? Co člověka k takovým tématům stále přivádí?

²⁷ Srov. KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 137.

²⁸ Srov. SVITÁKOVÁ, A., *Porozumění náboženské formě řeči v náboženské výchově mládeže ve starším školním věku*, s. 67.

²⁹ Srov. KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 147.

³⁰ *Knihy o náboženstvích*, s. 28.

*„Symbol vzniká tehdy, když něco vnitřního, duchovního najde výraz ve vnějším, tělesném. Opravdový symbol se rodí jako přirozený výraz nějakého skutečného, jedinečného duševního stavu,“*³¹ je vnímatelný našimi smysly, ale poukazuje na něco, co jimi není registrovatelné, obsahuje více, než jsme schopni na první pohled poznat,³² naplňuje smyslové smyslem.³³

Pokud si symbolický text vyložíme pouze v literním významu, vyjde nám z toho hloupost. Na rozdíl od pojmů, omezených na oblast rozumu, zahrnují symboly a znamení vědomí i podvědomí, rozum i cit. Oslovují člověka emotivně a celostně, nezasahují jen naši hlavu, ale i srdce.³⁴ V rovině intelektu se často domluvit nedokážeme, rozděluje nás úroveň vzdělání a inteligence, úzká specializace v některém oboru, či naopak zaostalost. Ale lidská schopnost mluvit v obrazné řeči nesouvisí s rozvojem intelektu.

Odkud se berou, kde pramení symbolické texty? *„Symbolické myšlení není výsadní oblastí dítěte, básníka či pomatence, je součástí podstaty lidské bytosti. I ta „sebenicotnější“ existence se hemží symboly, i ten „nejrealističtější“ člověk žije obrazy.“*³⁵

Symbolická řeč souvisí s duševní a duchovní podstatou člověka,³⁶ je výsledkem spolupráce nevědomí s vědomím. Zakladatelé psychoanalýzy Sigmund Freud a Carl Gustav Jung na základě svých výzkumů dokládali, že lidská mysl pracuje a komunikuje prostřednictvím symbolů a že jazyk symbolů, a zvláště pak archetypů, překračuje čas i prostor. *„Podle Junga psyché tvoří vědomí, vlastní nevědomí a kolektivní nevědomí,*

³¹ GUARDINI, R., *O duchu liturgie*, s. 29.

³² Srov. SAFT, W., *Symbol vždy znamená více*. [online] Citováno 2014-03-23. Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/1574>.

³³ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 72.

³⁴ Srov. SAFT, W., *Symbol vždy znamená více*. [online] Citováno 2014-03-23. Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/1574>.

³⁵ ELIADE, M., *Obrazy a symboly*, s. 10 - 15.

³⁶ Srov. MUCHOVÁ, L., *Vyslovit nevyslovitelné*, s. 61.

*kteé obsahuje archetypální symboly, představující univerzální lidskou zkušenost.*³⁷ Pro náboženskou symboliku mají archetypy velký význam. V pohanských a nekřesťanských náboženstvích se nachází stejné symboly jako v křesťanství,³⁸ taky mnohé náměty a znaky, které používají umělci v různých dobách a na různých místech země, se podobají.³⁹

Mnozí z vlastní zkušenosti znají sny, ve kterých se topí, pronásleduje je had, pavouk, velký pes, někdo s nožem, padají z vysoké věže, létají jako ptáci. V obrazové řeči snů získává naše vědomé já přístup k oblasti nevědomí. Nejen umělecká díla ale i některé vynálezy a objevy byly inspirovány sny. Sny jsou řečí nevědomí, jsou jazykem obrazů, kterým nevědomí hovoří k vědomému já.⁴⁰ Nevědomí je pramenem religiózní zkušenosti.⁴¹

1. 5. Vlastnosti symbolické řeči

*„Jak by měla vypadat řeč, která by mohla vyjádřit skutečnosti, které prožívají lidé všech dob a kultur? Musí vystihnout všechnu zkušenost člověka, jeho niterné prožitky, osudy, úzkosti i naděje, cykly života i přírody, tedy narození a smrt, den a noc atd.“*⁴²

Ve srovnání s písmem, mluveným slovem a myšlením, je vyjadřování symbolu méně jasné a zřetelné, ale vyvolává často více úvah a dojmů než mnoho slov. Symboly mohou mít různý osobní význam, je možné je pozorovat z mnoha úhlů a někdy se zdá, že si i protiřečí. Například pes ve snu člověka, který má na zvíře špatné vzpomínky, symbolizuje strach, pro druhého ale znamená věrnost a oddanost. Symbolická mluva není hned srozumitelná, neboť symbol zahaluje i odhaluje zároveň.

³⁷ GIBSON, C., *Symboly a jejich významy*, str. 16.

³⁸ Srov. KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 132–133.

³⁹ Srov. GIBSON, C., *Symboly a jejich významy*, s. 20.

⁴⁰ Srov. DIECKMANN, H., *Sny jako řeč duše*, s. 10

⁴¹ Srov. JUNG, C. G., *Člověk a duše*, s. 39.

⁴² KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 123.

Nejintenzivnější koncentrace dosahuje symbol v kultu. Náboženské symboly nejsou jen projekce archetypů, ale i výrazem vnímané reality. Tím, že náboženství používá symboly, pomáhá člověku, aby poznal své místo ve světě.⁴³

Opravdový symbol pozdvihuje duši do nadlidské oblasti,⁴⁴ má vztah k vyšší rovině bytí. Zvláště v náboženském symbolu je přítomna hlubší skutečnost a pravda.⁴⁵ Vyjádřit emoce a city je velmi těžké a hovořit o Bohu je pro běžného člověka téměř nemožné. Náboženství se v symbolu zpřítomňuje, ztělesňuje, je možné ho prožívat.⁴⁶ Symboly jsou viditelnou řečí Neviditelného,⁴⁷ jedinou univerzální řečí, které kdy lidstvo vyvinulo a která je stejná ve všech kulturách v průběhu dějin.⁴⁸

⁴³ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 316.

⁴⁴ Srov. ALLEAU, R., *O povaze symbolů*, s. 79.

⁴⁵ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 9–11.

⁴⁶ Srov. MUCHOVÁ, L., *Vyslovit nevyslovitelné*, s. 59.

⁴⁷ Srov. KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, 123.

⁴⁸ Srov. FROMM, E., *Mýtus, sen, rituál a jejich zapomenutý jazyk*, s. 15.

2. Náboženské obřady jako proces symbolické komunikace

Symbol žije ve světě náboženských rituálů a náboženský život se uskutečňuje v symbolickém jednání.⁴⁹ Ve všech náboženstvích představuje rituál cestu, konanou v jednotě těla a duše, která vede jednotlivce i společenství do zkušenosti se symbolem, do skutečnosti, kterou lze skrze symbol odkrýt a která má posvátný nádech. Díky rituálu vždy člověk vnímal život ve vztahu ke skutečnosti, která jeho samého přesahovala.⁵⁰ Druhá kapitola je rozdělená do dvou částí. První je věnována významu slov obřad, kult a rituál všeobecně a druhá liturgickému slavení v katolické církvi.

2. 1. Význam slov obřad, rituál a kult

V této podkapitole se z časových důvodů budu zabývat pouze těmi významy slov obřad, rituál a kult, které souvisí s prožíváním posvátna.

2. 1. 1. Obřad

Obřad, ceremonie či ceremoniál je lidská činnost provozovaná podle daných pravidel, která oslovuje posvátné síly či bytosti. Bývá veden osobami, které jsou pro tuto roli speciálně určeny. Tradiční náboženské obřady otevírají život definitivní skutečnosti nebo nějaké transcendentní bytosti nebo síle.⁵¹ Obřad, ceremonie či ceremoniál, je veřejná slavnost, společenská událost založená na tradiční soustavě společenských zvyklostí a procesních formalit. Příklady obřadů nebo ceremonií jsou svatba, křest, mše, imatrikulace, promoce nebo pohřeb. Jsou součástí církevní liturgie, jedná se v nich zejména o symbolické vyjadřování úcty k Bohu. Pojmy obřad, ceremoniál, ceremonie jsou blízké pojmu rituál.

⁴⁹ Srov. MUCHOVÁ, L., *Vyslovit nevyslovitelné*, s. 27.

⁵⁰ Srov. MUCHOVÁ, L., *Vyslovit nevyslovitelné*, s. 58.

⁵¹ Srov. BOWIE, F., *Antropologie náboženství*, s. 149.

2. 1. 2. Rituál

Etymologicky pochází slovo rituál z latinského *ritualis* – obřadný, týkající se ritu, *ritus*= řád, obřad, obyčej, zvyk. Latinské *ritus* souvisí s indickým *r-tus*, „správná chvíle k oběti,“ a zdůrazňuje propojení časové dimenze s daným obřadem, správné provedení obřadu.⁵² Rituál je symbolicky a normativně standardizovaný způsob chování a soubor obřadných činností, jehož prostřednictvím příslušníci určité skupiny dodržují a upevňují hodnoty a normy své kultury. V tradičních společnostech se obvykle jednalo o magickou nebo náboženskou aktivitu.⁵³

Životní situace člověka jsou provázeny verbálními nebo nonverbálními rity. Člověk vytvořil rituál pozdravů, loučení, společného jídla. Významné situace lidské existence /narození, manželství, smrt/ jsou ritualizovány. I nejjednodušší úkon, ritus je zpravidla vytvářen znamením a slovem. Úklona hlavy, kontakt očí, stisk ruky – to jsou znamení, užívaná v běžné komunikaci. Tato znamení jsou mnohoznačná,⁵⁴ proto musí být specifikována⁵⁵ slovem.⁵⁶ Soubor několika ritualizovaných jednání vytváří sekvenci, obřady.⁵⁷

Římský právník Pomponius Festus definoval *ritus* jako „osvědčený zvyk v obětních záležitostech.“ Člověk stále hledá správný způsob uctívání Boha, formu modlitby a společného kultu, který se líbí Bohu a odpovídá jeho podstatě.⁵⁸

⁵² Srov. SOKOL, J., *Člověk a náboženství*, s. 58.

⁵³ Srov. SOUKUP, V., *Antropologie*, s. 696.

⁵⁴ Podání ruky může znamenat pozdrav, blahopřání i kondolenci, ale i smlouvu.

⁵⁵ Například: dobrý den, srdečně blahopřeji, upřímnou soustrast.

⁵⁶ KUNETKA, F., *Svatosti, dary Slova, které se stalo Tělem*, s. 14.

⁵⁷ Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*. [online] Citováno 2014-03-23, Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/.

⁵⁸ BENEDIKT XVI., *Duch liturgie*, s. 139-140.

2. 1. 3. Kult

Slovo kult vzniklo z latinského slova *cultus*. *Cultus* je odvozenina od *colere* = to, co je uctíváno, pěstováno, obděláváno vzděláváno, pečováno. Kult je podstatným prvkem každého náboženství, spontánní odpovědí člověka na skutečnost nekonečného Boha,⁵⁹ koná se za zvláštních podmínek,⁶⁰ na vymezených místech,⁶¹ ve stanovené době, skrze stanovená jednání,⁶² užívá specifických předmětů,⁶³ které jsou nositeli symbolických významů.⁶⁴

2. 2. Liturgické slavení v katolické církvi

Liturgie - původně řecké slovo /z leiton ergon – služba lidu/ označuje bohoslužebné shromáždění církevní obce, ve kterém dává Kristus skrze Ducha svatého ve zvěstování a svátostných znameních věřícím podíl na svém velikonočním mysteriu a umožňuje vykoupnému člověku dát Otci odpověď chval a díky.⁶⁵ Liturgie tedy neznamená na prvním místě činnost obce, nýbrž spasitelné jednání Boží vůči člověku, Boží službu jeho obci. Dříve často užívaný pojem kultu nevystihuje podstatu liturgie, protože kult označuje konání člověka, uctívání Boha.⁶⁶

V průběhu dějin se lidstvo v rituálech pokoušelo a stále pokouší o kontakt s božským. V Kristu se tato obrazně naznačovaná skutečnost změnila. Křesťanský kult není hledáním způsobu, jak vstoupit do kontaktu s Bohem, ale oslava toho, jak Bůh člověka se sebou sjednotil a jak v něm přebývá.⁶⁷

⁵⁹ Srov. FILIPEK, A., *Liturgika*, s. 64.

⁶⁰ Užití zvláštního oděvu, dodržení rituální čistoty, konání asketických cvičení.

⁶¹ V chrámu, na posvátném místě, i doma /například starověké Řecko, Izrael/.

⁶² Modlitby, posvátné hostiny, oběti, průvody, tance.

⁶³ Obrazy, svíce, kadidlo, zvony.

⁶⁴ Srov. JANDOUREK, J., *Sociologický slovník*, s. 135.

⁶⁵ BERGER, R., *Liturgický slovník* s. 246.

⁶⁶ Srov. RICHTER, K., *Liturgie a život*, s. 17.

⁶⁷ Srov. TAFT, R. F., *Život z liturgie*, s. 174-5.

Bůh ve svátostném slavení komunikuje s člověkem i s jeho tělesností a vazbami na hmotný svět.⁶⁸ Slavení liturgie užívá znamení a symbolů vztahujících se ke stvoření /světlo, voda, oheň/, k lidskému životu /omývání, mazání olejem, lámání chleba/, k dějinám spásy /obřady velikonoce/.⁶⁹ Hmotné prvky užívané v liturgii jsou užity v jejich „vykoupené“ podobě. Voda křtu je vodou záchrany a života. Pohár vína je podáván a rozdělen všem na znamení společenství s Bohem. Nejsou užita gesta násilí, ale přijetí a uzdravení.⁷⁰ *Liturgie je multimediální komunikace. Člověk zrakem vnímá prostor, osvětlení, barvy, naslouchá slovům, hudbě, cítí vůni kadidla. Chuťový smysl se uplatní při jedení a pití eucharistických darů, hmatem vnímá vodu při křtu, olej při biřmování, stisk ruky nebo objetí při pozdravení pokoje.*⁷¹

Jádro křesťanské liturgie tvoří výkon svátostí. Jejich prostřednictvím docházejí proměny základní věci, jako je voda, chléb, víno a olej. Svátosti jako úkony symbolického charakteru slouží v dialogu mezi božským dárce a člověkem příjemcem. V katolické církvi pramení svátosti z Krista – bohočlověka, který je sám prapůvodní svátostí. „A Slovo se stalo tělem“⁷² znamená splynutí, sloučení – *symbolon* – věčnosti a času.⁷³

Hlavním uskutečněním života církve je eucharistie, která je nejintenzivnější Pánovou přítomností v jeho obci. Přístup k této obci spásy získává člověk křtem spolu s biřmováním, když hříchem ztratí spojení s církví, může najít cestu zpět ve svátosti smíření, v nemoci jej posiluje pomazání nemocných. Svátostnou podobu mají rovněž zvláštní úkoly, nutné pro celek církevní obce svěcení kněžstva a manželství.⁷⁴ Svátost křtu, biřmování a kněžství udělují také duchovní znamení, pečeť, skrze něž se

⁶⁸ Srov. KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 169.

⁶⁹ Srov. *Katechismus katolické církve* 1189, [online] Citováno 2014-3-23. Dostupné z: http://www.katechismus.cz/paragraf.php?sel_paragraf=1189.

⁷⁰ Srov. KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 168.

⁷¹ KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 140.

⁷² J 1, 14

⁷³ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 498.

⁷⁴ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 478.

křesťan podílí na Kristově kněžství a je v církvi zařazen. Toto připodobnění Kristu uskutečněné Duchem zůstává v křesťanu navždy jako dispozice pro milost, záruka Boží ochrany a povolání ke službě církvi. Tyto svátosti může člověk přijmout jen jednou.⁷⁵ Důležitá funkce připadá Denní modlitbě církve jako každodenní bohoslužbě modlitby a liturgické četby. Do liturgie rovněž patří svátostiny, což jsou svěcení a žehnání nejrůznějšího druhu. V širším slova smyslu se k liturgii počítají speciální liturgická shromáždění /pobožnosti, slavnosti, procesí/.⁷⁶

Vlastní svátostné znamení je vždy v blízkosti děkovné modlitby, která svým charakterem vyrůstá z židovského „*berakah*“.⁷⁷ Židovská liturgie byla živnou půdou a pramenem, ze kterého vyrůstala liturgie křesťanská.⁷⁸ Modlitba jako požehnání a dobrořečení božstvu je známa i v mezopotámském kultu.⁷⁹ Děkovná modlitba vyjadřuje životní společenství a komunikativní dialogický model setkání mezi člověkem a Bohem.⁸⁰

⁷⁵ Srov. *Katechismus katolické církve* 1121, [online]Citováno 2014-3-23. Dostupné z: http://www.katechismus.cz/paragraf.php?sel_paragraf=1121.

⁷⁶ Srov. ADAM, A., *Liturgika*, s. 23.

⁷⁷ *Berakah* požehnání, velebení, chvalořečení, díkůvzdání - vymezuje trojí vztah: k Bohu, ke světu a ke spolubližním /více: LANCASTER, B., *Judaismus*, DI SANTE, C., *Židovská modlitba*; KUNETKA, F., *Svátosti dary Slova, které se stalo Tělem*/.

⁷⁸ Srov. DI SANTE, C., *Židovská modlitba*, s. 222.

⁷⁹ Srov. HELLER, J., *Starověká náboženství*, s. 189.

⁸⁰ Srov. KUNETKA, F., *Svátosti dary Slova, které se stalo Tělem*, s. 21-22.

3. Symbolika živlů

Rozmanité kraje planety země svázané s lidským životem, jsou plné symboliky, kterou je naplnili jejich obyvatelé a spojili se svým původem, rituály a vírou.⁸¹ Životní podmínky se od dob křesťanského starověku zásadně proměnily, zvláště pro dnešního člověka žijícího ve městě, obklopeného nejmodernější technikou, je přirozené vnímání světa, jako Božího díla mnohem těžší, než bylo u národů s přírodou spjatých.⁸² Tuto kapitolu jsem rozdělila do pěti hlavních částí: symbolika země, vody, vzduchu, nebeských těles a světla.

3. 1. Symbolika země

Země znamená teplo, pohodlí, ale také studený hrob.⁸³ Z úrodného zemského povrchu získáváme jídlo, na něm žijeme, v něm pohřbíváme své mrtvé. Téma stvoření prvního člověka z hlíny, bylo známo už v Sumeru. Podobné mýty jsou doloženy téměř všude na světě, od starověkého Egypta a Řecka po primitivní národy. Člověk byl utvořen z prvotní látky a oživen dechem stvořitele. Svému stvořiteli se podobá, ale jeho tělo patří hmotě.⁸⁴

3. 1. 1. Poušť

Pouštní krajina znamenala už ve starověkých kulturách neplodnost, samotu, nebezpečí a boj o přežití.⁸⁵ V poušti nejsou rušivé elementy ani zmatek, bývá proto spojována s jasností a odhalováním. Vzhledem k obtížnému terénu znamená také bariéry, překážky a výzvy.⁸⁶ Na poušti musí člověk mobilizovat nejhlubší rezervy vůle.⁸⁷ Národy, které poušť znají, využily jejích vlastností v náboženské symbolice.

⁸¹ Srov. *Znaky a symboly*, s. 25.

⁸² Srov. ELIADE, M., *Posvátné a profánní*, s. 117-118.

⁸³ Srov. KENNER, T. A., *Symboly a jejich skrytý význam*, s. 28.

⁸⁴ Srov. ELIADE, M., *Dějiny náboženského myšlení I.*, s. 161.

⁸⁵ Srov. *Znaky a symboly*, s. 25.

⁸⁶ U Babyloňanů byla „step“ také jedním ze jmen pro podsvětí.

Ve Starém zákoně je přechod pouští symbolem zkoušky a očistění. Pustina, kam je zaháněn kozel jako oběť⁸⁸ za hřích, je místem pokušení, ale i bezpečné skrytosti a odloučenosti od světa.⁸⁹ V pustině člověk sám ze svých sil žít nedokáže, právě proto v ní může být vyzkoušena víra.⁹⁰ Písmo vidí v poušti nejen obraz opuštěnosti lidí vzdálených od Boha, ale i místo, kde se naopak Bůh často zjevoval. Člověk vystavený tichu, žízni a samotě si uvědomuje svou zranitelnost a právě proto se k Bohu dostává blíž. V mezní situaci zesílené postem, bděním a mlčením, se v člověku ozývá mnohé z toho, co v běžném životě přehlušuje rozptýlení všeho druhu.⁹¹ Postní doba v křesťanské liturgii začíná čtením o Ježíši, který vstupuje na poušť, aby v síle Božího slova odolal pokušení zabezpečit jen sebe, hrát vždy hlavní roli a ovládat druhé.⁹²

3. 1. 2. Kámen

Kámen především je a nemění se, zasazuje rány, je tvrdý, má sílu, zjevuje člověku moc, absolutní způsob bytí, které přesahuje jeho vlastní nestálost. Odolnost kamene, rozměry i neobvyklé tvary v sobě nemají nic lidského. Vydávají svědectví o něčem, co člověka mate, přitahuje a také mu hrozí.⁹³ Božství se skrze kámen projevovalo, mělo být svědkem smlouvy v jeho blízkosti uzavřené a posvěcovat ji. Starý zákon se staví proti kultu⁹⁴ kamene,⁹⁵ na druhé straně však zná i kámen jako dům Boží.⁹⁶ Kameny a

⁸⁷ Srov. KENNER, T. A., *Symbols a jejich skrytý význam*, s. 29.

⁸⁸ Lv 16,10

⁸⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 395.

⁹⁰ Srov. ALLMEN, J. J., *Biblický slovník*, s. 108.

⁹¹ Srov. HALÍK, T., *Prolínání světů*, s. 112.

⁹² Srov. SLÁDEK, K., *Postní přebývání na poušti*, [online] Citováno 2014-03-31. Dostupné z: http://www.christnet.cz/clanky/3740/postni_prebyvani_na_pousti.url.

⁹³ Srov. ELIADE, M. *Pojednání o dějinách náboženství*, s. 221-222.

⁹⁴ =zaměňování znamení Boží přítomnosti a vtělení božstva do stvořeného předmětu.

⁹⁵ Ez 20, 32

⁹⁶ Gn 28, 11-19

skály se vzhledem k nemožnosti manipulace stávají symbolem posvátného středu.⁹⁷ Zejména pro polokočovní kmeny bydlící ve stanech a příbytcích z větví bylo kamenné obydlí ideálem stálosti a místa, ze kterého není třeba už odcházet.⁹⁸ Staré kultovní formy byly poté, co se jejich náboženský smysl a význam pozměnily, starozákonní náboženskou reformou přijaty a naplněny novým obsahem.⁹⁹ V biblickém pojetí je Hospodin životadárnou skálou v poušti.¹⁰⁰ Voda prýštící ze skály¹⁰¹ znamená vodu křtu a spásu linoucí se z církve. Skála je předobrazem Krista, dárce živé vody, řeky evangelia.¹⁰² Křesťané se rozešli s pojetím pohanských kultovních míst i židovského chrámu. Chrám z živých kamenů vytváří Kristus a ti, kdo v něj uvěřili,¹⁰³ oltář, kolem kterého se křesťané v mešní liturgii shromažďují, symbolizuje samotného Krista.¹⁰⁴

3. 1. 3. Hora

Od starověku se hory stávaly příbytky bohů, místy zjevení, symboly centrálnosti a duchovního povznesení. Symbolika hory je spojena do tří vzájemně se doplňujících celků.¹⁰⁵ Uprostřed světa stojí „posvátná hora“, kde se setkávají nebe a země, každý chrám, palác a posvátné město jsou s ní ztotožňovány, a tím povýšeny na „střed.“

⁹⁷ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 207.

⁹⁸ Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*, [online] citováno 2014-03-08 dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/ s. 7.

⁹⁹ Srov. ELIADE, M., *Pojednání o dějinách náboženství*, s. 234.

¹⁰⁰ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 236.

¹⁰¹ Ex 17, 6; Iz 78, 21; Neh 9, 15; Nu 20, 8

¹⁰² Srov. COOPEROVÁ, J. C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 167.

¹⁰³ Srov. KUNETKA, F., *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 194.

¹⁰⁴ Srov. *Pozdrav oltářů*, [online] Citováno 2014-03-31. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/mse-svata/uvodni-obrady/pozdrav-oltari/>.

¹⁰⁵ V křesťanském umění se objevují tři podstatné symbolické významy: spojení nebe a země, svatou horu ležící ve středu světa, která je obrazem světa a s ní související chrám. / HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 68/.

Protože chrámem nebo posvátným městem prochází osa světa, jsou považovány za styčný bod nebe, země a podsvětí.¹⁰⁶

Jména babylonských chrámů a svatých věží svědčí o tom, že byly připodobňovány ke kosmické hoře: „Hora domu“, „Dům hory všech zemí“, Hora bouří“, „Pouto Nebe se Zemí.“¹⁰⁷ V Babylonu docházelo ke spojení mezi zemí a podsvětím, protože toto město bylo postaveno na „bráně *apsú*.“ „*Apsú*“ označovalo vody chaosu z doby před stvořením. Podobné představy se objevují u Židů¹⁰⁸ a také Římanů.¹⁰⁹ Vrchol hory ale není jen nejvyšším bodem země, ale i pupkem země, bodem, kde započalo stvoření.¹¹⁰ Příbuznost mezi izraelskou představou o významu hor¹¹¹ a jejich vztahu k Bohu a obdobnými starověkými představami, je zřejmá. Izraelité tyto představy přejali, postupně očistili a s jejich pomocí vyjádřili víru v jediného Boha. Podobně i Nový zákon obohacuje starozákonní představu Božího přebývání mezi lidmi. Mnohé důležité události Ježíšova života se odehrávají na vrcholech hor,¹¹² při setkání se samařskou ženou u studny Ježíš hovoří¹¹³ o nadcházející hodině, kdy opravdoví Boží ctitelé nebudou Boha uctívat na té či oné hoře, ale v duchu a v pravdě.¹¹⁴ Na začátku postní

¹⁰⁶ Srov. ELIADE, M., *Pojednání o dějinách náboženství*, s. 366.

¹⁰⁷ Srov. ELIADE, M., *Mýtus o věčném návratu*, s. 19.

¹⁰⁸ Skála jeruzalémského chrámu byla zapuštěna do „*tehóm*“, což je hebrejský ekvivalent „*apsú*“.

¹⁰⁹ Srov. ELIADE, M., *Posvátné a profánní*, s. 31.

¹¹⁰ Srov. ELIADE, M., *Obrazy a symboly*, s. 42.

¹¹¹ *El Šadaĵ* = jedno z hebrejských jmen pro Boha Izraele. *El*= semitský výraz pro Boha. *Šadaĵ*, *šadú*=hora. Bůh přivedl Abrahama do hornatých oblastí Kanaánu a tuto zemi slíbil jeho potomstvu. Sem také přivádí prostřednictvím Mojžíše svůj lid z egyptského otroctví.

¹¹² Mt 5, 1; Mt 4, 8; Mt 17, 1; Mt 28, 16; Mk 3, 13

¹¹³ J 4, 21

¹¹⁴ Srov. ZAHRADNÍČEK, P., *Hora*, [online] Citováno 2014-03-31. Dostupné z: <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-c/hora/>.

doby začínají křesťané cestu reflexe a modlitby, po níž duchovně stoupají na horu Kalvárii a při tom rozjímají o hlavních tajemstvích víry.¹¹⁵

3. 1. 4. Jeskyně

Jeskyně, vnitřní prostory země bývaly ve starověku sídlem věštíren, branou do podzemního světa, středu země, podvědomí i pekla,¹¹⁶ jejich temnota ovlivnila lidskou představivost, která z jeskyní udělala místo mrtvých, ale i zrození bohů a hrdinů. Jeskyně, symboly sestupu do hrobu, následované „zrozením“ do moudrosti a zralosti, byly využívány pro iniciační obřady. V jeskyních se konala Eleusínská mystéria a mnohé věštecké rity.¹¹⁷ Zasvěcenci se očišťovali půstem a rituální koupelí a pak navštívili jeskyni, vstup do podsvětí. Je pravděpodobné, že mystéria dávala athénským občanům určitou naději na nesmrtelnost.¹¹⁸

Také bohyně země a bohyně matky často přebývaly v jeskyních. Na řeckou Démétér navazuje zjevení Madony ve sluji. V barokní symbolice se jeskyně stává centrem kosmu a působištěm kosmických sil. Křesťanská apsida je jejím obrazem přeneseným do architektury.¹¹⁹

Přirozené jeskyně nejsou v Palestině ničím neobvyklým, skoro celou hornatinu tvoří vápence nebo křída. Sloužily jako obydlí, úkryty, hroby už od nejstarších dob¹²⁰ a pastýři je používali jako chlévy pro stáda ovcí. Přestože v biblickém příběhu Kristova zrození¹²¹ zmínka o jeskyni není, jeskyně se objevuje v umění východní církve podobná

¹¹⁵ Srov. BENEDIKT XVI., *Postní doba má neocenitelnou a očividnou moc*, [online] Citováno 2014-04-01. Dostupné na: <http://www.kna.cz/ctenarsky-koutek/postni-doba-ma-nedocenitelnou-a-ocividnou-moc-benedikt-xvi.html>.

¹¹⁶ Srov. COLIN, D., *Slovník symbolů*, s. 52.

¹¹⁷ Srov. *Nový biblický slovník- Jeskyně*, s. 415.

¹¹⁸ Srov. CULIANU, I.P., ELIADE, M., *Slovník náboženství* s. 209.

¹¹⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 194.

¹²⁰ Srov. *Nový biblický slovník- Jeskyně*, s. 415.

¹²¹ Mt 2, 1; Lk 2, 6

puklině v zemi.¹²² Hrob Lazarův byla pravděpodobně skalní jeskyně uzavřená velkým kamenem,¹²³ také Ježíš byl uložen do hrobu vytesaného ve skále, tak vyšel život z temné jeskyně.¹²⁴ Kristovo narození v temnotách tohoto světa zdůrazňuje tradice východní církve obrazem jeskyně, v níž se Kristus narodil.¹²⁵ Pátou neděli postní se křesťané zamýšlejí nad starozákonním proroctvím Ezechiela a úryvkem z Janova evangelia¹²⁶ o vzkříšení Ježíšova přítele Lazara z hrobu.¹²⁷ Na Velký pátek a Bílou sobotu je v katolických kostelích východního i západního ritu symbolicky otevřen Boží hrob k adoraci.

3. 1. 5. Sůl

Symbolické významy soli vycházejí z jejích praktických funkcí. Sůl bránila rozkladu, sloužila k dezinfekci, činila ze špatné vody pitnou,¹²⁸ proto byla využívána k očištným rituálům i jako apotropaický¹²⁹ prvek při iniciačních¹³⁰ obřadech.¹³¹ Pro svou schopnost konzervovat se pojila s představou síly, která udržuje život a propůjčuje mu stálost.¹³² Svou očištnou a kořenící silou se stala kultovním prostředkem. To souvisí s dalším významem: sůl byla u středomořských národů a v semitském světě symbolem

¹²² Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů* s. 194.

¹²³ J 11, 38

¹²⁴ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 106.

¹²⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 276.

¹²⁶ Ez 37,12-14; J 11,1-45

¹²⁷ Srov. ZOUHAROVÁ, M., *J 11, 1-45*, [online] Citováno 2014-03-31. Dostupné z: <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-a/j-111-45-2-cast/>.

¹²⁸ 2Kr 2, 19

¹²⁹ *apotropaický* (= zlé mocnosti zahánějící).

¹³⁰ nejčastěji podáním špetky soli do úst.

¹³¹ Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*, [online] Citováno 2014-03-09, Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/ s. 7.

¹³² Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 254.

neporušitelnosti úmluvy.¹³³ Její použití bylo předepsáno pro všechny¹³⁴ oběti. Sůl se tak stala symbolickým pojítkem mezi člověkem a Bohem,¹³⁵ připomínkou¹³⁶ smlouvy.¹³⁷

Hebrejové měli přístup k neomezeným zásobám soli na březích¹³⁸ Mrtvého moře,¹³⁹ zatímco v mnohých oblastech sůl chyběla a musela se dovážet. Sůl byla také považována za platidlo a dalo se jí poměřovat bohatství. Dochucovala jídla, která bez ní nebyla dobrá.¹⁴⁰ Ježíš nazýval¹⁴¹ své učedníky „solí země“¹⁴² a jejich poslání stavěl proti zkaženosti světa. Římané posypávali novorozencům solí rty, aby jejich život byl chráněn před nebezpečím. Dříve se podle římského ritu křtěnci vkládala do úst sůl jako obraz moudrosti.¹⁴³ Dnes je symbolika soli jako moudrosti už nesrozumitelná, proto se podání soli při křtu vynechává.¹⁴⁴

Sůl jako znamení kultické očištné síly, jako ochrana před hříchem se užívá v křesťanské liturgii od 6. století¹⁴⁵ při svěcení¹⁴⁶ vody, sloužící¹⁴⁷ k lustraci.¹⁴⁸ Svěcenou

¹³³ Srov. TRESIDDER, J., *1001 symbolů*, s. 221.

¹³⁴ Očišťovala obětní dary.

¹³⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 254.

¹³⁶ Lv 2, 13; Nu 18,19; 2 Kron 13,5

¹³⁷ Srov. KUNETKA, F., *Židovský rok a jeho svátky*, s. 20.

¹³⁸ Sf 2,9

¹³⁹ Srov. *Nový biblický slovník – Sůl*, s. 977.

¹⁴⁰ Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*, [online] Citováno 2014-03-09. Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_subjects-31652/ s. 7.

¹⁴¹ Mt 5, 13; Mk 9,50

¹⁴² Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 492.

¹⁴³ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 254-255.

¹⁴⁴ Srov. BRADÁČ, J., *Posvátná znamení*, s. 21

¹⁴⁵ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 465.

¹⁴⁶ V novém benedikcionálu je požehnání a přimíšení soli při přípravě „tříkrálové vody“ a svěcené vody fakultativní. /BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 465./

¹⁴⁷ Tento zvyk mohl být odvozen z antických lustračních zvyklostí. /BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 465/.

¹⁴⁸ Srov. BRADÁČ, J., *Posvátná znamení*, s. 21.

vodou jsou křesťané pokřtěni a tak očištění od hříchů. Svěcenou vodou se žehnají při vstupu do kostela na připomínku křtu.¹⁴⁹

3. 2. Symbolika vody

Téma prvotních vod, které představují božskou celistvost, je ve starověkých kosmogoniích běžné.¹⁵⁰ V akkadském mýtu byla na počátku přítomna mužská a ženská složka praoceánu - Apsú a Tiamat - jejich spojení zahájilo proces zrození bohů, stvoření světa i člověka.¹⁵¹ Hebrejské Tehom je příbuzné s akkadskou Tiamat. Ve Starém zákoně před stvořením světla nad propastnou tůň ležela tma a vznášel¹⁵² se duch Boží.¹⁵³ Spousty vody zahalené v temnotách vyjadřují neuspořádaný svět, ve kterém spočívá zárodek budoucího vývoje.¹⁵⁴ Voda, která nedrží tvar, je obrazem chaosu před stvořením světa, je to pralátka, mateřská látka, ze které duch, slovo Boha Otce stvořilo kosmos.¹⁵⁵

Všechno, co se utváří, se projevuje nad vodami a odpoutává se od nich.¹⁵⁶ Voda je bohatá na zárodky, činí plodnou zemi, zvířata i ženu, zahrnuje všechny možnosti, a proto se stává symbolem života, živou vodou.¹⁵⁷ Od pravěku bylo spojení voda-měsíc-žena vnímáno jako celek plodnosti. Vody mají schopnost obrozovat, protože to, co se do nich ponoří, zemře, a když se z nich znovu vynoří, podobá se dítěti neznalému hříchu, které může začít nový život.¹⁵⁸ Ve všech náboženstvích mají vody podobnou

¹⁴⁹ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 465.

¹⁵⁰ Srov. ELIADE, M., *Dějiny náboženského myšlení I.*, s. 66.

¹⁵¹ Srov. PROSECKÝ, J., *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*, s. 114.

¹⁵² Gn 1,2

¹⁵³ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 302.

¹⁵⁴ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 185.

¹⁵⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 302.

¹⁵⁶ Srov. ELIADE, M., *Posvátné a profánní*, s. 87.

¹⁵⁷ V sumerštině slovo „a“ znamenalo vodu, ale také sperma, početí plazení.

¹⁵⁸ Srov. ELIADE, M., *Pojednání o dějinách náboženství*, s. 195–202.

funkci: jsou očistné a obnovné, rozpouštějí formy a smývají hříchy. Vodní symbol byl dovršen a naplněn novými hodnotami, které přineslo křesťanství.¹⁵⁹

3. 2. 1. Déšť a rosa

Voda je tekutinou nutnou pro přežití a její dostatek, zejména pro pouštní kultury znamenal štěstí, blaženost a ráj.¹⁶⁰ Vody z nebe byly obrazem božího požehnání i v Mezopotámii. Akkadský bůh počasí dával vzrůst obilí a byl příčinou sucha a hladu, když neseslal dostatek srážek.¹⁶¹ V horkých dnech židovského léta byla zdrojem zavlažení jen noční rosa. Proto se při bohoslužbě v první den Pesachu vkládá do Modlitby osmnácti požehnání - prosba za rosu.¹⁶² Brzy po svátku Sukot začínalo v Palestině období dešťů, na kterém závisela úroda. Bůh rozhodoval o budoucím dešti a starý ritus ho měl vyprosit. V poslední den těchto svátků vystoupil Ježíš a zvolal: Jestliže kdo žízní, ať přijde ke mně a pije,¹⁶³ to řekl o Duchu svatém.¹⁶⁴ V Novém zákoně déšť zobrazuje duchovní vliv a Boží působení na zemi a na člověka, prostřednictvím vodních srážek se projevuje znamení Boží milosti,¹⁶⁵ toto je míněno zvoláním v křesťanské adventní liturgii „Rosu dejte, nebesa shůry.“¹⁶⁶

3. 2. 2. Pramen, studna

Ve starověku se pramenům prokazovala božská úcta. V Mezopotámii byl Enki bohem pramenů a plodnosti. Antická božstva¹⁶⁷ udeřila do skály nebo do země a

¹⁵⁹ Srov. ELIADE, M., *Posvátné a profánní*, s. 87-91.

¹⁶⁰ Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*, [online] Citováno 2014-03-23, Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/ s. 7.

¹⁶¹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 49 – 50.

¹⁶² Srov. KUNETKA, F., *Židovský rok a jeho svátky*, s. 56.

¹⁶³ Srov. KUNETKA, F., *Židovský rok a jeho svátky*, s. 64.

¹⁶⁴ J 7, 37; Iz, 45,8

¹⁶⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 50.

¹⁶⁶ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 64.

¹⁶⁷ Např. Rhea, Poseidón.

vytryskl pramen,¹⁶⁸ v Mitrově kultu se chrámy stavěly poblíž pramene, syrský Baal Marqod vlastnil zázračný ozdravný pramen.¹⁶⁹ Bible v pramenech spatřovala symbol věčného, nikdy nevysychajícího života a vzkříšení¹⁷⁰ a touha po vodě¹⁷¹ naznačovala duchovní nouzi.¹⁷² V suchých oblastech byla voda stejně cenná jako zlato, studny byly předmětem sporů,¹⁷³ stávaly se dědičnými a právo na jejich užívání vznikalo dříve, než územní nároky.¹⁷⁴ Biblický příběh o Mojžíšovi a vodě ze skály¹⁷⁵ je předobrazem probodené hrudi Kristovy, jeho krve, která se stala spásou světa. Pramen bývá také symbolem Marie, z níž vychází Kristus, voda živá.¹⁷⁶ Pramen symbolizuje věčný život, kterého se nám dostává při křtu a milosti pramenící z této svátosti.¹⁷⁷ Třetí neděle postní cyklu A je zaměřena především na ty, kdo budou o Velikonocích přijímat křest, v rámci křestní katecheze je čten rozhovor Ježíše¹⁷⁸ a samařské ženy u studny.¹⁷⁹ Živou vodou je zde míněn Duch svatý.¹⁸⁰ V tom, kdo přijal Krista, stane se Duch svatý pramenem věčného života.¹⁸¹

¹⁶⁸ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 211.

¹⁶⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 203-204.

¹⁷⁰ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 211.

¹⁷¹ Ž 42,2; Ž 63, 2; Am 8,11

¹⁷² Srov. *Nový biblický slovník- Voda*, s. 1098.

¹⁷³ Gn 21, 15

¹⁷⁴ Srov. *Nový biblický slovník- Studna*, s. 974.

¹⁷⁵ Ex 17,6

¹⁷⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 204.

¹⁷⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 241.

¹⁷⁸ J 4, 10 - 14

¹⁷⁹ Srov. *3. neděle postní*, [online] Citováno 2014-03-30. Dostupné na: <http://www.vira.cz/Nedelni-liturgie/3-nedele-postni-cyklus-A-1.html>.

¹⁸⁰ J 7, 38; L 11, 13

¹⁸¹ Srov. NOVOTNÝ, A., *Biblický slovník R-Ž*, s. 1005.

3. 2. 3. Řeka

Orientální národy viděly v řekách sílu, která očišťuje nejen od vnější nečistoty, ale i od hříchů,¹⁸² posvátné řeky byly ve starověku sídlem bohů, syrsko-ugaritský bůh El sídlil u pramenů dvou řek, babylonané uctívali boha jménem Řeka spásy.¹⁸³ V židovství, křesťanství ale také v Indii se objevuje řeka vycházející z rajske zahrady a rozdělující se na čtyři hlavní toky, které tečou do všech světových stran.¹⁸⁴ Řeka stékající z hor byla v židovství symbolem nebeské milosti. V křesťanském umění pramení z pahorku, na kterém stojí Kristus nebo beránek Boží. Řeka vyvěrající z Božího trůnu představuje Ducha svatého jako proud¹⁸⁵ živé vody,¹⁸⁶ její rozvětvení symbolizuje čtyři evangelia, která plynou z Krista.¹⁸⁷

3. 2. 4. Moře a oceán

Moře znamená moc, která obdarovává ale i bere a ubližuje. Symbolizuje nevyčerpatelnou životní sílu a zároveň pohlcující propast. Jsou v ní ukryté neznámé poklady, a proto znamená také nevědomost.¹⁸⁸ Moře sahající do velkých hlubin probouzí v obyvatelích souše strach, je symbolickým obrazem chaotického, neuspořádaného světa. Sumerové uctívali boha vodní hlubiny.¹⁸⁹ V knize Job¹⁹⁰ jsou navzájem spojovány mořské hlubiny a svět mrtvých.¹⁹¹ Plavit se po moři bylo pro Izraelity totéž jako proplouvat mezi životem a smrtí, jejich obavy z moře pramenily i ze staré semitské představy, že hloubka představuje moc, která bojuje proti Bohu.

¹⁸² Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 263.

¹⁸³ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 226.

¹⁸⁴ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 250.

¹⁸⁵ J 7, 38

¹⁸⁶ Srov. *Nový biblický slovník- Řeka*, s. 885.

¹⁸⁷ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 230.

¹⁸⁸ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 185.

¹⁸⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 150.

¹⁹⁰ Jb 38, 16

¹⁹¹ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 305.

Pro Izraelce však byl Hospodin stvořitelem a Pánem moře. Moře bylo Hospodinu podřízeno.¹⁹² Přejít Rudým mořem znamenal vysvobození Izraelitů z egyptského otroctví. Voda Rudého moře byla předobrazem vysvobození, ke kterému dochází při křtu.¹⁹³ Podobný význam má i Kristova chůze po moři a utišení bouře. Boží konečné vítězství bude mimo jiné znamenat také zmizení¹⁹⁴ moře.¹⁹⁵ Cesta lodí přes moře je symbolem lidského života a jeho nebezpečí. Již v raně křesťanské době vznikl obraz lodi církve na moři světa.¹⁹⁶

3. 2. 5. Potopa

„Příběhy o ničivé potopě odrážely rozporuplný vztah člověka k vodě, která byla nezbytná pro život, ale zároveň přinášela hrozbu násilí a zkázy.“¹⁹⁷ Představa o všeobecné potopě světa je mimořádně rozšířená¹⁹⁸ a je doložena také v sumerské i akkadské mytologii.¹⁹⁹ Je možné, že podnětem k těmto bájným vyprávěním byly skutečné diluviální²⁰⁰ katastrofy.²⁰¹ Biblické vyprávění²⁰² se v mnoha prvcích shoduje s příběhem o potopě v Eposu o Gilgamešovi, dá se předpokládat, že redaktor mezopotamskou verzi znal anebo použil pramen, který se šířil z Indie. Mýty o potopě

¹⁹² Srov. *Nový biblický slovník- Moře*, s. 638.

¹⁹³ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 298.

¹⁹⁴ Zj 21,1

¹⁹⁵ Srov. *Nový biblický slovník- Moře*, s. 638.

¹⁹⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 305.

¹⁹⁷ STORMOVÁ, R., *Encyklopedie východní mytologie*, s. 30.

¹⁹⁸ V Africe jen vzácně.

¹⁹⁹ Srov. PROSECKÝ, J., *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*, s. 196.

²⁰⁰ Diluviální =vztahující se ke staršímu oddělení čtvrtohor, pleistocenní.

²⁰¹ Srov. ELIADE, M., *Dějiny náboženského myšlení I.*, s. 71.

²⁰² Gn 7, 1-24

mají všude podobnou symboliku: je potřeba obnovit zkažené lidstvo.²⁰³ Křesťanství vidí v potopě a Noemově arše předobraz spásy a nového života²⁰⁴ skrze křest.

3. 2. 6. Voda křestní

Voda má schopnost omývat a očišťovat, takže ve většině světových náboženství je omytí nebo pokropení součástí kajících praktik nebo přípravou k modlitbě.²⁰⁵ V Orientu tělesná čistota poukazovala na čistotu mravní a byla předpokladem čistoty kultické. Omývání,²⁰⁶ které je i v židovském náboženství jedním ze základních předpokladů zbožného života, očišťovalo od zločinu, přítomnosti mrtvých, šílenství, rušilo hříchy a tělesný a duševní úpadek. Připravovalo k začlenění²⁰⁷ člověka do řádu posvátna.²⁰⁸ Voda nejen umožňuje vznik života, ale působí i jeho zánik, ponoření do vody proto od starověku znamenalo i duchovní smrt²⁰⁹ a vynoření zase duchovní obrodu. Proto se vodní lázeň stávala součástí iniciačních rituálů.²¹⁰ Tuto symboliku přijalo i křesťanství a obohatilo ji o nové náboženské významy. Křest se stal nástrojem duchovní obrody. Člověk ponořením do vody symbolicky umírá a znovu se rodí očištěn a obnoven. Stejně jako vstal z hrobu Kristus.²¹¹ Křest²¹² je rituální obmytí ponořením, pokropením nebo litím vody, které symbolizuje vnitřní duchovní očistu a je rozšířen v mnoha kulturách²¹³

²⁰³ Srov. ELIADE, M., *Dějiny náboženského myšlení I.*, s. 165.

²⁰⁴ 1 P 3,20-21

²⁰⁵ Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*. [online] Citováno 2014-03-23, Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/ s. 7.

²⁰⁶ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 110.

²⁰⁷ Ex 30,18; Ex 40,30; 2 Kron 4,6

²⁰⁸ Srov. ELIADE, M., *Pojednání o dějinách náboženství*, s. 201.

²⁰⁹ Ve smyslu odumření dosavadnímu způsobu života.

²¹⁰ Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*. [online] Citováno 2014-03-23, Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/ s. 7.

²¹¹ Srov. ELIADE, M., *Pojednání o dějinách náboženství*, s. 202.

²¹² řec. *baptisma* – ponoření, koupel.

²¹³ V některých kultech /například Mithrově/ probíhalo rituální obmytí v krvi býka.

a náboženství při přijímání nového člena nebo při narození.²¹⁴ Otcové křesťanské církve čerpali z předkřesťanských a univerzálních hodnot vodního symbolismu a obohacovali jej o nové významy, vztahující se k historické existenci Krista.²¹⁵ Křest je iniciačním rituálem, navazuje na iniciační rituál zkoušky, symbolickou smrt a zmrtvýchvstání, na určitou skupinu obrazů z předmojžíšských dob.²¹⁶ Také křest proselytů, židovské rituální omytí²¹⁷ a křestní praktiky v Kumránu formovaly podobu této iniciační křesťanské svátosti.²¹⁸ Ve křtu Jana Křtitele, kterému se podrobil i Ježíš, byla koupel v Jordáně symbolem pokání, znamením, že se křtěný Žid i pohan zřiká hříchu, zatím, co židovská omývání a koupele vyjadřovaly levitskou čistotu a vydělenost vyvoleného Izraele. Obojí smysl měl křest v prvokřesťanských církvích. Byl udílen po vyznání Kristova jména a vyjadřoval jak povolání, tak odpuštění skrze téhož Krista. Svatý Pavel pak vyzdvihl mysterijní charakter křtu,²¹⁹ vstoupení do koupele je nyní vnímáno jako mystické vnoření do smrti Kristovy a vystoupení z koupele vzkříšení s Kristem.²²⁰ Křesťan, který je tímto přijat do společenství Kristovy církve, je osvobozen od dědičné viny a u dospělých i od osobních hříchů.²²¹ Žehnání křestní vody je dosvědčeno kolem r. 200. Vzýváním Boha s chvalozpěvem na jeho spasitelné činy spojené s vodou a sestoupením jeho Ducha, často znázorňovaným přimíšením oleje, je voda vyčleněna pro svatou službu a posvěcena vnořením Krista, kterého představuje velikonoční svíce. Svěcení křestní vody předchází udílení křtu.²²²

²¹⁴ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 138.

²¹⁵ Srov. ELIADE, M., *Posvátné a profánní*, s. 87.

²¹⁶ Srov. ELIADE, M., *Posvátné a profánní*, s. 90.

²¹⁷ Jdt 12, 7

²¹⁸ Srov. NADOLSKI, B., *Leksykon liturgii*, s. 240.

²¹⁹ Řím 6, 3-5

²²⁰ Srov. BOUŠE, Z. B., *Malá katolická liturgika*, s. 151.

²²¹ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 139.

²²² Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 539.

Bible vnímá vodu, zdroj života,²²³ jako „oploďnou“ Duchem svatým.²²⁴ Symbolika vody naznačuje působení Ducha svatého při křtu, protože po vyzvání Ducha svatého se stává účinným svátostným znamením nového zrození. Podobně jako člověk dorůstá v plodové vodě, tak křesťana dorůstá k božskému životu v Duchu svatém.²²⁵ Duch je živá voda, vyvěrající z ukřižovaného Krista, svého pramene.²²⁶

3. 2. 7. Voda svěcená

Užívání vody k náboženskému očišťování bylo známo už v Egyptě,²²⁷ Mezopotámii, u Řeků, Římanů a Izraelitů.²²⁸ Ve starověku se kropení provádělo vodou, krví obětních zvířat²²⁹ nebo vínem.²³⁰ Křesťané očišťovali vodou²³¹ pohanské chrámy, lustrační vodu rozstříkali po domech, pili proti nemoci a zlým duchům. Užívání očišťující vody v křesťanské církevní obci bylo odlišeno od magie posvěcením modlitbou a exorcismem, aby tak bylo vyjádřeno Boží jednání v Ježíši Kristu.²³²

Do svěcené vody se přidávaly ještě další čisticí složky: sůl, popel víno.²³³ Tato speciální lustrační²³⁴ voda se používala jako symbol očišťování podle dřívějšího římského obřadu svěcení kostela ke kropení oltáře a stěn kostela.

²²³ Gn 1, 1-2

²²⁴ Srov. *Katechismus katolické církve*, [online] Citováno 2014-03-31. Dostupné z: http://www.katechismus.cz/paragraf.php?sel_paragraf=1218.

²²⁵ 1 Kor 12, 13

²²⁶ Srov. *Katechismus katolické církve*, [online] Citováno 2014-03-31. Dostupné z: http://www.katechismus.cz/paragraf.php?sel_paragraf=694.

²²⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 294.

²²⁸ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 540.

²²⁹ Ex 24,8; Žd 9, 19

²³⁰ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 218.

²³¹ Často s příměsí soli.

²³² Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 540.

²³³ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 260.

²³⁴ *Lucere*=být jasný.

Od 14. století se tomuto mísení připisoval původ od Řehoře I. Velikého, odtud název řehořská svčená voda. Nový „Řád svčení kostela a oltáře“ počítá už s obyčejnou svčenou vodou jako symbolem očišťování a připomínkou křtu.²³⁵ Podle francouzských rituálů odstraňují žehnání důsledky prvotního hřichu, který člověka a tvorstvo podrobil moci satana a proto je zapotřebí sejmutí kletby a osvobození od nadvlády zlého ducha. Tato vize měla vliv na obsah všech žehnání, naplňovaný ve značném měřítku exorcismy. Například při svčení křestní vody se pronášené exorcismy týkaly nejen vody a soli, ale zprostředkovaně i všech věcí, které touto vodou měly být pokropeny.²³⁶

Od prvního tisíciletí je známo kropení oltáře a shromážděných křesťanů svčenou vodou před nedělní mší. Tato nedělní připomínka křtu může nahradit obecné vyznání viny.²³⁷ Svčené vody se používá dodnes ke kropení v kostelích, v domech a při různých svčeních a žehnáních.²³⁸ Když křesťan vstupuje do kostela, jako připomínku na křest si znamená křížem čelo, prsa i ramena, celou svou bytost očišťující vodou.²³⁹

3. 3. Symbolika vzduchu

Potopa byla ukončena větrem. Vzdušné proudy, jako metafora podstaty božství, jsou neviditelnou velkou silou, která všechno prostupuje, jak dokládá druhý verš knihy Genesis: „Země byla pustá a prázdná a nad propastnou tůň byla tma. Ale nad vodami vznášel se duch Boží.“²⁴⁰ Slova *ruach* /hebrejsky/ *neuma* /řecky/ nebo *spiritus* /latinsky/ mají v zásadě²⁴¹ tři okruhy významů.²⁴²

²³⁵ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 539- 540.

²³⁶ Srov. SOBECZKO, H. J., *Obřady žehnání v různých liturgických tradicích - Benedictionale*, s. 46.

²³⁷ Srov. RICHTER, K., *Liturgie a život*, s. 74.

²³⁸ Srov. BRADÁČ, J., *Posvátná znamení* s. 19.

²³⁹ Srov. GUARDINI, R., *O posvátných znameních*, s. 25.

²⁴⁰ Srov. TRESSIDER, J., *1001 symbolů, Ilustrovaný průvodce světem symbolů*, s. 315.

²⁴¹ Škála možných významů slova *ruach* je značná, překladatelé jsou často na rozpacích, jak jednotlivá místa v Bibli přeložit do moderních jazyků. /C. V. Pospíšil, *Dar Otce i Syna*, s. 20./

²⁴² Srov. POSPÍŠIL, C., *Dar Otce i Syna*, s. 18-19.

3. 3. 1. Vítr

První význam slova ruach je kosmický a jedná se o vanutí větru. Člověk žijící v přírodě vítr zosobňoval,²⁴³ neboť jeho svištění a hukot si nedovedl vysvětlit. Vítr byl pro něj dechem země, znamením kosmického života. Věřil, že v neviditelném větru, se skrývá vyšší moc.²⁴⁴ V egyptské mytologii odděluje bůh vzduchu Šu nebe /Nut/ a zemi /Geb/, podobně jako sumerský Enlil.²⁴⁵ Vítr hrál důležitou roli při vzniku země i ve starosyrském náboženství: plynul nad chaosem jako tmavý, větrný a sám sebe oplodňující vzduch.²⁴⁶ Vítr, který ukončil potopu v hebrejské bibli, je velice blízký Mardukovým větrům, kterými porazil Tiamat. V Mezopotámii i ve Starém zákoně proti akvatickému chaosu sloužil vítr k uklidnění a vysušení vod.²⁴⁷

Okolní národy dávaly různým druhům větru jména a uctívaly je, zatímco v Izraeli je ruach podřízen a slouží Bohu. Vítr je rovněž průvodní okolností a prostorem zjevení Boha člověku,²⁴⁸ je označován jako Boží²⁴⁹ dech,²⁵⁰ Bůh jej ovládá, jeho prostřednictvím tvoří a používá ho pro své účely.²⁵¹ Spirálový vzdušný vír je stoupající silou v ničivé podobě. V mnoha kulturách se považoval za projev božské vůle. Podle hebrejských představ ovlivňují počasí čtyři větry ze čtyř úhlů země.²⁵²

²⁴³ Vítr také symbolizuje nepostizitelnost, pomíjivost, nespolehlivost. Vše, co činí, je jen vání větru, píše se v mezopotamském Eposu o Gilgamešovi.

²⁴⁴ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 297.

²⁴⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 574.

²⁴⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 297.

²⁴⁷ Srov. VOZNICA, M., *Akvatický chaos*, s. 40. [online]. Citováno 2014-03-31. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/261030/ff_b/Akvaticky_chaos.txt.

²⁴⁸ Ez 1,4; 1 Král 19,9; Dt 7,2

²⁴⁹ Ex 14, 21

²⁵⁰ Srov. POSPÍŠIL, C., *Dar Otce i Syna*, s. 18-19.

²⁵¹ Ž 107, 25; Př 30,4; Mk 4, 41; Am 4, 13; Gn 10,2; Ez 37, 9

²⁵² Jr 49, 36; Da 7, 2; Zj 7, 1

Podle toho, odkud vítr pochází, může být zdrojem požehnání nebo prokletí. Díky jeho síle vznikla představa, že je Hospodinových dechem.²⁵³

3. 3. 2. Dech

Druhým okruhem slova ruach je život člověka na rovině fyziologické, dech, který je podle hebrejských představ darem Božím.²⁵⁴ Ve starověku byla rozšířena představa, že dech je nositelem duše. O egyptském bohu Amonovi se praví: „Je pro všechny dechem života.“²⁵⁵ Jméno hlavního sumerského boha Enlila znamená „pán větrného dechu.“²⁵⁶ Ve Starém zákoně vdechl Bůh do tváře prvního stvořeného člověka²⁵⁷ dech života. Ten je symbolickým označením pro tvůrčího Božího Ducha, jenž dává život. Dech je symbolem tvůrčí, oživující, duchovní síly na počátku stvoření.²⁵⁸ Druhou antropologickou rovinou významu slova ruach je oblast emocí a stavů mysli, dále se jím může označovat lidské nitro, ze kterého vycházejí rozhodnutí.²⁵⁹

3. 3. 3. Dech Boží

Ve třetím teologickém významu slova ruach se jedná o působení ruach JHVH. Bůh může přímo působit na duchovní jádro člověka.²⁶⁰ V Novém zákoně je vítr spojován s Duchem Božím. Při svatodušních svátcích²⁶¹ na Kristových učenících spočinul mohutný vítr. Shora se narodit připomíná člověku ve spojení s větrem Boží vdechnutí.

²⁵³ Iz 40, 7

²⁵⁴ Srov. POSPÍŠIL, C., *Dar Otce i Syna*, s. 19.

²⁵⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 86.

²⁵⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 297.

²⁵⁷ Gn 2,7

²⁵⁸ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 61.

²⁵⁹ Srov. POSPÍŠIL, C., *Dar Otce i Syna*, s. 19.

²⁶⁰ Srov. POSPÍŠIL, C., *Dar Otce i Syna*, s. 19.

²⁶¹ Sk 2,2

V křesťanství je zdůrazňován symbolický vztah mezi větrem, dechem života a duchem.²⁶²

3. 4. Nebeská symbolika

Ve většině moderních jazyků slovo „nebe“ kolísá mezi meteorologicko-astronomickým a náboženským významem. Stejně tomu bylo i ve starověku.²⁶³ Kosmogonické téma oddělení nebe a země je velmi rozšířené a nacházíme je v mnoha kulturách. Je pravděpodobné, že verze zaznamenané na Středním východě a ve Středomoří jsou odvozeny ze sumerské tradice.²⁶⁴ Zdá se, že křesťané při vytváření představy nebe vycházeli ze starých mýtů Předního východu nebo mýtů antických.²⁶⁵

3. 4. 1. Noc a temnota

Temnota je základem světla, které z ní vychází, předcházela vzniku kosmu, narození, znovuzrození a osvětlení. Je spojována s přechodovými stavy zasvěcení, iniciace a smrti. Znamená také pomatenost, rozpad a návrat do zárodečného stavu.²⁶⁶ Klíčení i stvoření se děje v temnotě a všechno se ve smrti a rozkladu do temnoty navrácí.²⁶⁷ Ve starověkých mezopotamských a egyptských tradicích byla tma symbolem chaosu a proto se lidskému pohledu jeví jako tajemná a hrozivá.²⁶⁸ V židovství tato temná stránka noci převažuje, tma však znamená také odpočinek. „Pro věřícího Žida je každé svítání novým stvořením, kterým Bůh, spoutává temnoty a proměňuje je v řád.“²⁶⁹ Zvláště významnou se stala noc před odchodem z Egypta.²⁷⁰

²⁶² Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 298.

²⁶³ Srov. ALLMEN, J. J., *Biblický slovník*, s. 161.

²⁶⁴ Srov. ELIADE, M., *Dějiny náboženského myšlení I.*, s. 72.

²⁶⁵ Srov. ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H., *Slovník symbolů*, s. 8.

²⁶⁶ Srov. COOPEROVÁ, J. C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 121.

²⁶⁷ Srov. COOPEROVÁ, J. C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 192.

²⁶⁸ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 275.

²⁶⁹ DI SANTE, C., *Židovská modlitba*, s. 75.

²⁷⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 162.

Stejně tak v Novém zákoně patří noc na stranu zla,²⁷¹ je spřízněna se smrtí a podsvětím. Ale v temnotách světa se narodil Kristus a v době nejdelších nocí, vychází slunce²⁷² spásy.²⁷³

3. 4. 2. Slunce

Starověká náboženství v Egyptě, Íránu a Indii, ztotožňovala boží svět se světlem.²⁷⁴ Sluneční symbolika²⁷⁵ souvisela s denní a roční dráhou slunce. Večerní západ slunce a sestup počínající letním slunovratem byl symbolem smrti a ranní východ slunce a vzestup počínající zimním slunovratem měl charakter zmrtvýchvstání, života a spásy.²⁷⁶ Tyto úvahy učinily v Babylónii ze slunce hrdinu a vítěze v boji s mocí smrti,²⁷⁷ tato symbolika vtiskla ráz mnoha iniciačním ritům²⁷⁸ a působila i na izraelské náboženství.²⁷⁹ Řekové a Židé však věděli, že slunce není Bůh,²⁸⁰ že světlo viditelné je jenom obrazem neviditelného, duchovní pravdy a krásy, Boha, který přebývá v nepřístupném světle.²⁸¹ V knize Žalmů²⁸² se hovoří o slunci také jako znaku stálosti. Ti, kdo nosí v srdci Boha, jsou v knize Soudců²⁸³ přirovnávání k vycházejícímu slunci.²⁸⁴

²⁷¹ J 11, 10; 1 Sol 5, 5;

²⁷² Zimní slunovrat.

²⁷³ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 276.

²⁷⁴ Srov. ŠPIDLÍK, T., *Prameny světla*, s. 5.

²⁷⁵ Obraz okřídleného slunce, který se objevil v Egyptě a který přejali Asyřané a Peršané vychází ze srovnání této hvězdy s ptákem /LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 240./.

²⁷⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 465.

²⁷⁷ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 240.

²⁷⁸ Mysteria Isis a Mitry

²⁷⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 465.

²⁸⁰ Gn 1, 14-19 – slunce vzniklo až čtvrtého dne stvoření.

²⁸¹ Srov. ŠPIDLÍK, T., *Prameny světla*, s. 5.

²⁸² Ž 72, 5; Ž 89,36.

²⁸³ Sd 5,31.

²⁸⁴ Srov. LURKER, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 240.

Křesťanství tuto symboliku přenáší na Krista. Ježíš sám využíval slunce jako obraz Boží lásky, která obepíná dobré i zlé.²⁸⁵ V Novém zákoně se sám Kristus nazývá „světlem světa“²⁸⁶ a podle Janova prologu²⁸⁷ přišel na tento svět jako „pravé světlo, které osvětluje každého člověka.“²⁸⁸ Pro křesťanství je důležitý²⁸⁹ text proroka Malachiáše: „Ale vám, kdo se bojíte mého jména, vzejde slunce spravedlnosti.“²⁹⁰ Svátek Narození Páně se slaví 25. prosince, v den, na který podle nařízení císaře Aureliána připadal den zrození nepřemožitelného²⁹¹ slunce.²⁹² Ustanovil jej na den zimního slunovratu. Křesťané se rozhodli slavit v tento den příchod pravého světla, „slunce spravedlnosti“ a dali antickému dni slunce nový obsah tím, že jej vztáhli k tajemství vzkříšení. V nejstarších dobách se křesťané dokonce modlili obrácení k vycházejícímu slunci a kostely byly až do novověku orientovány na východ.²⁹³ Podobenství světlo a tma, den a noc zdůrazňuje protiklad mezi starým pohanským způsobem života a novým životem v Kristu.²⁹⁴

Symboliku Slunce nacházíme v rozetových oknech gotických chrámů nebo v pozdější podobě monstrance.²⁹⁵ Rovněž symbolika Velikonoc je úzce spjata se Sluncem²⁹⁶ a sluneční kotouč se zjevuje v podobě nimbu nad hlavou Boha, Krista a

²⁸⁵ Mt 5, 45.

²⁸⁶ J 8, 12.

²⁸⁷ J 1, 9

²⁸⁸ Srov. ADAM, A., *Liturgický rok*, s. 120.

²⁸⁹ Mal 3,20

²⁹⁰ Srov. LURKER, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 240.

²⁹¹ Mithrův sluneční kult.

²⁹² Srov. KUNETKA, F., *Liturgický rok ve slavení církve*, s. 13.

²⁹³ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 240.

²⁹⁴ Srov. ALLMEN, J. J., *Biblický slovník*, s. 279.

²⁹⁵ =schránka k vystavování a uctívání hostie. Z lat. *monstrare*=ukázat, tvar monstrance původně připomínal lucernu, postupně se přiblížil sluneční symbolice. /HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 163.

²⁹⁶ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 268.

světců.²⁹⁷ Slunce je stále velmi používaný symbol v současné křesťanské hudbě i výtvarném umění.

3. 4. 3. Měsíc

Měsíc je kosmické těleso, které roste, ubývá a mizí, jeho život podléhá všeobecnému zákonu vývoje, zrození a smrti. Po tři noci zůstává nebe bez měsíce a po jeho „smrti“ přijde novoluní. Znovu se rodí ze své vlastní podstaty.²⁹⁸ Člověk se v „životě“ Měsíce poznával především proto, že „život“ Měsíce díky novoluní potvrzoval oprávněnost lidské touhy po obnově, jeho naději v „opětovné zrození.“²⁹⁹ Prostřednictvím symboliky měsíce člověk chápal souvislost mezi zrozením, smrtí a zmrtvýchvstáním, sexualitou, plodností, deštěm s rostlinstvem.³⁰⁰ Babyloňané oslavovali měsíc jako „mateřské lůno, které vše rodí“. Řecká bohyně měsíce byla i bohyní růstu a porodu.³⁰¹ V době, kdy bylo objeveno zemědělství, spojila stejná symbolika měsíc, vody, déšť, plodnost žen, plodnost zvířat, rostlinstvo, posmrtný osud člověka a iniciační obřady.³⁰²

Vliv měsíce na příliv a odliv, se stal základem pro měření času. Proto hrál ve starém Orientě důležitější roli, než slunce. Izraelský rok byl lunárním rokem. Ve Starém zákoně samostatnou symboliku nenacházíme, ale měsíc se uplatňuje v přirovnáních.³⁰³ Ve starém Orientu bylo pokládáno nové světlo, které vzešlo ze spícího tmavého měsíce za žebro. Tedy je možné, že biblické vyprávění o stvoření Evy v sobě skrývá měsíční motivy.³⁰⁴ V křesťanství je slunce obrazem boha a měsíc obrazem člověka.³⁰⁵

²⁹⁷ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 241.

²⁹⁸ Srov. ELIADE, M., *Pojednání o dějinách náboženství*, s. 165.

²⁹⁹ Srov. ELIADE, M., *Pojednání o dějinách náboženství*, s. 168.

³⁰⁰ Srov. ELIADE, M., *Mýtus a skutečnost*, s. 103.

³⁰¹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 144.

³⁰² Srov. ELIADE, M., *Pojednání o dějinách náboženství*, s. 166.

³⁰³ Pís 6, 10, Iz 24, 23, Iz 30, 26

³⁰⁴ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 292.

³⁰⁵ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 176.

Panna Maria, která představuje³⁰⁶ cudnost i mateřství, je v křesťanském v umění často zobrazována stojící na srpku³⁰⁷ měsíce.³⁰⁸

3. 4. 4. Hvězda

Hvězdy jako světla na nočním nebi symbolizují duchovní světlo pronikající temnotou.³⁰⁹ Pro svou nekonečnou výšku se někdy přirovnávají k vysokým ideálům. Pravidelný, přesně stanovený pohyb hvězd se stal symbolem harmonického spolupůsobení božských sil.³¹⁰ V babylonském klínovém písmu je hvězda ideogramem pro *ilu* = bůh.³¹¹ Hvězdy tvoří koruny několika významných bohů plodnosti. Pěticípá hvězda byla symbolem babylonské Ištar.³¹² Na asyrských pečetích je horní část těla bohyně, někdy zobrazena nad půlměsícem obklopeným hvězdami, což je obdoba ozbrojené bohyně v nimbu hvězd.³¹³ Šesticípá hvězda představuje v židovství stvoření a kromě toho je také Davidovou a Šalomonovou pečetí. Je spojením mužského a ženského principu. Podle proroctví³¹⁴ Bileáмова: "Vyjde hvězda z Jákoba" je pravou hvězdou Kristus.³¹⁵ Betlémskou hvězdu, někdy nazývanou hvězdou zrození či naděje, následovali mudrci, kteří se přišli poklonit narozenému Kristu. Osm cípů této Kristovy hvězdy představuje dvakrát čtyři ramena kříže.³¹⁶ Dvanáct hvězd okolo hlavy má v knize Zjevení³¹⁷ apokalyptická žena oděná sluncem s měsícem pod nohama,

³⁰⁶ Řecká panenská měsíční bohyně Artemis byla ochránkyní matek při porodu.

³⁰⁷ Zj 12,1

³⁰⁸ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 156.

³⁰⁹ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 90.

³¹⁰ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 93.

³¹¹ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 172.

³¹² Srov. *Znaky a symboly*, s. 23.

³¹³ Srov. BLACK, J., GREEN, A., *Bohové, démoni a symboly starověké Mezopotámie*, s. 86.

³¹⁴ Nu 24, 17

³¹⁵ Srov. COOPEROVÁ, J. C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 59.

³¹⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 77.

³¹⁷ Zj 12, 1

ztotožňovaná s Pannou Marií.³¹⁸ Symbolem Marie, která jako královna nebes někdy nosí hvězdnou korunu, je také šesticípá hvězda,³¹⁹ její dva navzájem se protínající trojúhelníky připomínají Mariinu prostředkující roli mezi nebem a zemí.³²⁰

3. 4. 5. Blesk a hrom

Bouře provázená hromobitím patří k nejpůsobivějším přírodním jevům, ve kterém starověký člověk viděl zbraň božstva. Aby lidé ve starověku ukonejšili hněv jejího mocného původce, pokoušeli se s ním navázat osobní vztah.³²¹ Téměř ve všech národech a kulturách byl blesk pokládán za projev božské síly, která se projevuje jako tvořící i trestající. Orientální národy viděly za bleskem také přicházející novou vláhu a úrodu a proto se jim blesk stal i symbolem úrodnosti.³²² Blesk, který je doprovázen hromem, je v Palestině běžným jevem, zvláště v chladném období, vrcholícím v listopadu a prosinci. Někdy se překládá³²³ jako blýskání, záblesky, třpyt nebo ostří meče.³²⁴ Také ve Starém zákoně se často blesk vysvětluje jako projev Božího hněvu. Bůh je dokonce nazýván³²⁵ Bohem blesků a Bohem hromu.³²⁶ V hebrejské bibli jsou epifanie často doprovázeny hřměním³²⁷ a blýskáním. Spojení blesku s duchovní silou se uchovalo od antiky až do dnešní doby v metafoře o „záblesku ducha.“³²⁸ Podle slov Ježíše bude blesk, který osvětlí celý svět, obrazem jeho druhého příchodu.³²⁹

³¹⁸ Srov. ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H., *Slovník symbolů*, s. 13.

³¹⁹ Srov. *Znaky a symboly*, s. 23.

³²⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 76.

³²¹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, 32.

³²² Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 44.

³²³ Dt 32,41; Jb 20, 25; Ez 21, 15

³²⁴ Srov. *Nový biblický slovník- Blesk*, s. 107.

³²⁵ Ž 18, 15; Jb 26, 14; Ex 19, 16

³²⁶ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 44.

³²⁷ Ex 20, 18; Ez 1, 24

³²⁸ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 55.

³²⁹ Lk 17, 24; Mt 24, 27 ;

3. 4. 6. Duha

Hebrejšтина nemá pro duhu samostatný výraz. Používá slovo, které znamená³³⁰ luk.³³¹ S duhou se setkáváme v babylonské literatuře i ve starožidovském písemnictví jako se znamením hrůzy a neštěstí. Bůh vypustil střelu hněvu z luku v oblacích a z nebes přišly vody potopy, pak z tohoto luku sňal tětívu vzteku a luk v oblacích zbavil napětí. Duha tak prodělala velkou proměnu významu: ze symbolu hněvu a hrůzy se luk stal symbolem míru, znamením smlouvy mezi Jahvem a člověkem.³³²

Předkřesťanské národy, zvláště v oblastech srážkově chudých, pokládaly duhu, za projev božstva, za most spojující bohy s lidmi. „*O staroarabském bohu bouřky Kuzachovi se tradovalo, že oblouk duhy zavěsil na mraky jako luk, když vystřílel všechny šípy svého krupobití.*“³³³ Zbraň položená na oblak se stala symbolem pokoje a milosrdenství. V kontrastu s černými bouřkovými mraky je Boží luk proměněn v duhu světla Božího milosrdenství.³³⁴ Duha patří k trůnu Hospodina³³⁵ jako zástava boží milosti a požehnání. Ve středověkém umění se objevuje v zobrazení Krista na trůnu a posledního soudu.³³⁶ Duha je také symbolem Marie, prostřednice ve smíření.³³⁷ Pouto mezi Stvořitelem a stvořením se stává symbolem mariánským.³³⁸ Čtyřicet dní trvala potopa a čtyřicet dní byl Ježíš na poušti, křesťané mají možnost během čtyřiceti dní doby postní, změnit smýšlení, zbavit se svých hříchů a připravit se na oslavu smrti a

³³⁰ Gn 9, 13

³³¹ Srov. *Nový biblický slovník- Duha*, s. 181.

³³² Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 58.

³³³ LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 55.

³³⁴ Srov. *Nový biblický slovník- Duha*, s. 181.

³³⁵ Ez 1, 28; Zj 4,3

³³⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 102.

³³⁷ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 57.

³³⁸ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 56.

vzkříšení Ježíše Krista.³³⁹ V duze, symbolu smlouvy mezi Hospodinem a Noem, Bůh člověku nabízí nový začátek, smíření.³⁴⁰

3. 5. Symbolika světla a ohně

První slova, která Bůh pravil, byla: "Budiž světlo" a dnes všeobecně uznávaná vědecká teorie o vzniku vesmíru nazývaná „velký třesk“ říká, že exploze následovaná oslepujícím světlem byla prvním fyzickým projevem ve vesmíru.

3. 5. 1. Světlo

Předpokladem vidění je světlo, teprve v něm se objevuje krása a řád přírody. Světlo může ozářit i člověka fyzicky slepého,³⁴¹ poukazuje k božskému, nemateriálnímu, k dobru a životu, umožňuje vidět skryté věci, zjevuje je v pravé podobě a poukazuje na Boží přítomnost. Vítězstvím světla nad temnotou vzniká svět.³⁴² Boj mezi dobrem a zlem, světlem a temnotou se odráží ve starých orientálních mýtech a ve filozofii.³⁴³

Světlo je považováno za základní prvek přítomný už na počátku stvoření.³⁴⁴ Umožňuje nejen vidět, a tím rozlišovat, ale také svým pravidelným střídáním s tmou vnáší základní prvek řádu. Odedávna lidé projevovali úctu těm jevům, skrze něž se jim dostávalo světla, zejména nebeským tělesům. Místo, kudy do ohraničeného prostoru vstupoval světelný paprsek, bylo považováno za posvátné – a stejně tak i strana, kde se denní světlo nejdříve objevovalo.

³³⁹ Srov. KLAŠKOVÁ, J., *České katolické biblické dílo*, [online/]Citováno 2014-03-30.

Dostupné z: <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-b/gn-98-15/>.

³⁴⁰ Srov. VYSKOČILOVÁ, L., *1. neděle postní*, [online] Citováno 2014-03-30. Dostupné z: <http://www.pastorace.cz/Kazani/1-nedele-postni-B-namet-pro-detske-kazani.html>.

³⁴¹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 257.

³⁴² Srov. KOPEČEK, P., *Světlo v křesťanské liturgii*, [online] Citováno 2014-03-30. Dostupné z: <http://www.nase-rodina.cz/article.php?clanek=471>.

³⁴³ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 500.

³⁴⁴ Např. eposy o vzniku světa v různých archaických kulturách.

Světlo se stalo synonymem dobrého,³⁴⁵ pozitivního a cenného.³⁴⁶ Posvátný rozměr světla byl patrný v kultu slunce, který se rozšířil v době pozdní antiky.³⁴⁷

Slunce a světlo jako podmínka růstu jsou v židovské a pohanské antice symbolem boha. Po ediktu milánském, kdy se křesťané mohli volněji setkat s pohanskými idejemi, získala symbolika světla v křesťanské bohoslužbě větší uplatnění. Umělé světlo, které je vázáno na noc, vytváří protiklad světla a tmy – Boha a ďábla, milosti a hříchu, života a smrti.³⁴⁸ Křesťané spatřují ve světle dar Boha, který je stvořil v první den stvoření. Bůh sám je světlo a žádná temnota v něm není.³⁴⁹ Kristus je v Krédu nazýván „světlem ze světla,“ on sám se tak nazývá,³⁵⁰ on je „pravé světlo, které osvěcuje každého člověka,“³⁵¹ světlo, které bude zjevením pohanům.³⁵² V Janově evangeliu se světlo týká zjevení jeho lásky v Kristu a její průlom do životů zatemněných hříchem. Ježíš o sobě mluví jako o světle světa a v kázání na hoře³⁵³ aplikuje tento termín na své učedníky. Podobně mluví apoštol Pavel³⁵⁴ o světle evangelia slávy Kristovy a o samém Bohu, který osvítil naše srdce.³⁵⁵

³⁴⁵ Např. poznání jako „osvícení“, náboženská iniciace jako „prostoupení světlem“, označování významných osobností jako „světloňů“.

³⁴⁶ Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*, [online] Citováno 2014-03-08 Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_subjects-31652/ s. 7.

³⁴⁷ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 259-260.

³⁴⁸ Srov. BRADÁČ, J., *Posvátná znamení*, s. 16-17.

³⁴⁹ 1 J 1, 5

³⁵⁰ J 8, 12

³⁵¹ J 1, 9

³⁵² Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 495.

³⁵³ Mt 5, 14 - 16

³⁵⁴ 2 Kor 4, 4

³⁵⁵ Srov. *Nový biblický slovník- Světlo*, s. 985.

3. 5. 2. Oheň

„Dvojí účinek ohně – na jedné straně světlo a teplo, na druhé straně zkáza – způsobil, že se oheň stal symbolem božského i démonického,“³⁵⁶ obrazem posvátného, očištného, obnovujícího a na druhou stranu i hříchu, žádostivosti a bolesti.³⁵⁷ Oproti ostatním živlům nemůže oheň existovat, aniž by nepohltil něco jiného. Proměňuje předměty v teplo, světlo, popel a kouř. Život lidstva se zásadně změnil, když se naučilo rozdělovat oheň.³⁵⁸

Sumerský bůh ohně a světla mimo jiné očišťoval před rituálem posvátného sňatku, vykonával úlohu soudce, jenž si může na všechno posvítit, ale byl také odpovědný za požáry.³⁵⁹ Hlavní součástí staroperské bohoslužby byl kult ohně, který platil za viditelné znamení přítomnosti boha.³⁶⁰ Zoroastrovo náboženství bylo založené na principu: „čiň dobro, měj v nenávisti zlo.“ Existoval je jen jeden Bůh, „Dobrý“, kterého představovaly očištné živly oheň a voda, protikladem k Dobrému byla temná mocnost Zla. Tento vliv lze najít i v písemnostech raného judaismu. Někteří badatelé spatřují jeho prvky i v Novém zákoně.³⁶¹ Řecké slovo *pyr* /oheň/ a latinské *purus* /čistý/ pocházejí ze stejného slovního základu.³⁶² Pohané a někdy také Izraelci³⁶³ prováděli děti ohněm. Proroci³⁶⁴ to odsuzovali. Je možné, že nešlo o lidské oběti, ale zasvěcení, podobné, jaké se praktikovalo v Mezopotámii.³⁶⁵

³⁵⁶ LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 169.

³⁵⁷ Srov. *Nový biblický slovník - Oheň*, s. 696.

³⁵⁸ Srov. *Znaky a symboly*, s. 30.

³⁵⁹ Srov. PROSECKÝ, J., *Encyklopedie mytologie starověkého předního východu*, s. 80.

³⁶⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 169.

³⁶¹ Srov. *Nový biblický slovník - Persie*, s. 766.

³⁶² Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 170.

³⁶³ 2 Kr 16,3; 2 Kr 17, 17

³⁶⁴ Mich 6,7

³⁶⁵ Srov. *Nový biblický slovník - Oheň*, s. 696.

Ve Starém zákoně si oheň za svůj symbol zvolil Jahve, zjevil se Mojžíšovi v hořícím trnovém keři a v podobě ohňového sloupu předstoupil před svůj lid. Jako Bůh ohně vystupuje v Žalmech.³⁶⁶ Oheň je v Bibli častým obrazem Božího bytí³⁶⁷ a působení, hrál důležitou roli při bohoslužbě ve stanu i v chrámu. Zapálil ho sám Bůh a musel být trvale udržován. Symbolizoval boží slávu, ochraňující přítomnost, svatost, spravedlivý soud a hněv vůči hříchu.³⁶⁸

Novozákonní obraz Ducha svatého, sestupujícího v podobě ohně čerpá ze starozákonního významu ohně. Oheň tříbí a očišťuje a to působí Duch Svatý v každém člověku. Oheň je pro lidskou civilizaci nepostradatelný a totéž platí o Duchu svatém.³⁶⁹

3. 5. 3. Popel

Když dohoří oheň, zůstává popel, odtud pramení i jeho první symbolická rovina – konec, zánik, zničení. Popel rozmazaný na obličeji a rukou odedávna provázel kající a smuteční obřady. Jako jedna z nejlehčích látek je symbolem pomíječnosti, uvědomění si vlastní malosti a dočasnosti.³⁷⁰ Posypat si hlavu popelem nebo v popelu sedět či ležet bylo u Židů, Egypťanů, Řeků i Arabů znamením smutku,³⁷¹ i v kulturách, které své mrtvé nespalovaly, symbolizuje popel zánik lidského života. Také v biblickém světě je popel znamením lidské křehkosti, smrtelnosti a kajícího. Člověk vyznává, že se hříchem odvrátil od Boha, zdroje života a chce se k němu navrátit.³⁷²

³⁶⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 345.

³⁶⁷ Ex 9, 13; Nu 11, 3; Dt 4, 24; 2Kr 1, 12; Iz 30, 27

³⁶⁸ Srov. *Nový biblický slovník - Oheň*, s. 696.

³⁶⁹ Srov. ZAHRADNÍČEK, P., *Oheň*. [online] Citováno 2014-03-30. Dostupné z: <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-c/ohen/>.

³⁷⁰ Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*, [online] Citováno 2014-03-08.

Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/ s. 7.

³⁷¹ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 237.

³⁷² Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 373.

Zbytky spálených organických látek, popel očištěný žárem ohně slouží také jako domněle účinná látka při očištných obřadech³⁷³ nebo zvycích. Popel z obětního zvířete neplatil za odpadní produkt, ale jako očištěná materie. Symbol pomíjejícího všeho stvořeného se stal nadějí na očistu a skrze ni přivozené vzkříšení.³⁷⁴ „*Jestliže již krev a popel obětních zvířat posvěcuje a zevně je očišťuje, čím více očistí lidstvo krev Kristova, říká autor listu*³⁷⁵ Židům.³⁷⁶

Křesťané římské tradice přijali židovské zvyky posypávání popelem na znamení očištění, smutku a uznání sebe sama prachem před Bohem.³⁷⁷ Veřejné pokání věřících, kteří se provinili těžkým hříchem, začínalo už ve starověku vždy na počátku postní doby. Někdy s tím bylo spojeno dramatické vyhnání kajících z kostela jako symbolické vyhnání prarodičů Adama a Evy z ráje. Oblékání kajícího roucha bylo provázeno posypáváním kajících popelem.³⁷⁸ Svěcení popela se v církvi objevilo před 10. stoletím a povýšilo popel na svátostinu. Symbol chatrnosti všeho stvořeného nyní představuje očištění³⁷⁹ a zmrtvýchvstání.³⁸⁰ V liturgii se užívalo popela v praxi veřejného pokání, do 11. století. Dodnes se jako její zbytek uděluje na začátku postní doby „popelec“, znamení kříže popelem z ratolestí posvěcených na Květnou neděli minulého roku.³⁸¹ Kněz označí popelem všechny přítomné, kteří k němu přistupují, každému přítom řekne: „Čiňte pokání a věřte evangeliu“³⁸² nebo „Pamatuj, že jsi prach“³⁸³ a v prach se navrátíš.“³⁸⁴

³⁷³ Nu 19, 8

³⁷⁴ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 393.

³⁷⁵ Žd 9, 13

³⁷⁶ LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 200- 201.

³⁷⁷ Srov. NADOLSKI, B., *Leksykon liturgii*, s. 1510.

³⁷⁸ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 374.

³⁷⁹ Popel podle archaického myšlení obsahuje očištnou a třibící cílu ohně a proto se používal pro účely očišťování a usmiřování či pokání.

³⁸⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 202.

³⁸¹ Srov. BRADÁČ, J., *Posvátná znamení*, s. 21.

³⁸² Mk 1, 15

3. 5. 4. Svíce

Lampy, které se používaly v synagogách a v židovských rodinách³⁸⁵ se užívají už od počátku v křesťanských shromážděních.³⁸⁶ Zažihání svící jako ochrany před démony, zejména v kultu zemřelých je zvyk dávno předkřesťanský, který křesťané po určitém váhání převzali a naplnili novým smyslem. V pohřební liturgii se světlo stalo symbolem vzkříšení.³⁸⁷ Ve světle svící vidí věřící symbol Krista a světla jim připomínají bdělé panny a služebníky³⁸⁸ očekávající příchod ženicha a Pána. Proto se hořící svíce nesou při průvodu s evangeliem, při příchodu novokřesťanů a také prvokomunikantů při prvním sv. přijímání, o vigílii velikonoční noci a při kultovních očišťováních, např. při hromničním průvodu o svátku Uvedení Páně do chrámu.³⁸⁹

Svíce nebo lampy umístěné na oltáři symbolizují Kristovu přítomnost v mešní oběti a zvýrazňují symboliku oltáře - znamení Krista a jeho oběti, svíce hořící při udělování svátostí ukazují na Krista, neviditelného dárce milosti, paškál- velikonoční svíce je symbolem vzkříšeného Krista. Křestní svíce zapálená od paškálu symbolizuje milost a nový život, který pokřtěný od Krista přijal.³⁹⁰

Nechávat na svatých místech hořet světlo na znamení úcty, ale i požehnání, které z toho místa vychází, je prastarý zvyk. Takovéto světlo se od počátku nachází také v křesťanských svatyních, zejména u oltářů a hrobů mučedníků.³⁹¹

³⁸³ Gn 3, 19

³⁸⁴ Srov. *Misál na neděle a význačné dny liturgického roku*, s. 92-96.

³⁸⁵ U Židů byl udržován na zápalném oltáři věčný oheň a ve svatyni hořela ustavičně světla na sedmiramenném svícnu.

³⁸⁶ Srov. BRADÁČ, J., *Posvátná znamení*, s. 16-17.

³⁸⁷ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 495.

³⁸⁸ Mt 25, 1-13;

³⁸⁹ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 496.

³⁹⁰ Srov. KOPEČEK, P., *Světlo v křesťanské liturgii*, [online] Citováno 2014-03-09, Dostupné z: <http://www.nase-rodina.cz/article.php?clanek=471>.

³⁹¹ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 495-6.

Lampa hořící před svatostánkem s proměněnými hostiemi, aby přítomné upomínala na Boží přítomnost, tzv. věčné světlo,³⁹² představuje přítomnost Nejsvětější svátosti ve svatostánku a je vyjádřením úcty.³⁹³ Biskupský ceremoniál z r. 1600 stanovoval, že v kostelích má stále hořet několik lamp a před oltářem s nejsvětější svátostí nejméně pět. Předpis použití věčného světla, které povinně svítí u místa uchovávání eucharistie, platí dodnes.³⁹⁴

3. 5. 5. Velikonoční obřady světla

Křesťané v prvních staletích přejali od pohanů³⁹⁵ zvyk vítat večerní světlo zapalované lampy, v jejíž záři viděli světlo Krista, slunce, které nezapadá. Z modlitby konané v domácnostech, se poděkování za světlo *lucernarium*, dostalo do liturgie církve – uvozovalo večerní modlitbu díky za skončený den a proseb za odpuštění.³⁹⁶ Rána a večery chápané jako čas modlitby, bývaly i hodinami chrámové oběti a oběti kadidla předepsané ve Starém zákoně.³⁹⁷ Podoba tohoto obřadu vychází kromě starozákonního motivu světla také z obrazu slunce v pohanských kultech oblasti Středomoří. V náboženstvích Blízkého východu stála za obrazem slunce snaha najít naději pro lidský život v každodenním vítězství světla nad temnotami.³⁹⁸ „Ve večerním oficiu slaveném při západu slunce a na počátku noci byli křesťané vedeni k tomu, aby vzdávali Bohu díky při pohledu na rozžatou večerní svíci jako symbolu Krista, světla světa, lampy nebeského města, kam neproniknou temnoty.“³⁹⁹

³⁹² Věčné světlo bylo v dějinách církve poprvé použito roku 1068 v Cluny.

³⁹³ Srov. KOPEČEK, P., *Světlo v křesťanské liturgii*, [online], Citováno 2014-03-30, Dostupné z: <http://www.nase-rodina.cz/article.php?clanek=471>.

³⁹⁴ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 495-6.

³⁹⁵ Lucernarium-původ toho obřadu světla najdeme pravděpodobně v prostředí hellénisticko-římské kultury. Židovství té doby sice také znalo ritus zapalování svíci na začátku a konci šabatu, ale je spojen pouze s tímto dnem. /KUNETKA, F., *Lucernarium v liturgii křesťanského starověku*, s. 22./

³⁹⁶ Srov. TICHÝ, R., *Oheň a světlo o velikonocích*, [online] Citováno 2014-03-30. Dostupné z: <http://www.pastorace.cz/Clanky/Ohen-a-svetlo-o-Velikonocich.html>.

³⁹⁷ Ex 29, 38-42; 30, 7-8; Nu 28, 1-8

³⁹⁸ Srov. TAFT, R. F. *Život z liturgie*, s. 183.

³⁹⁹ TAFT, R. F., *Život z liturgie*, s. 186

Od 3. století se toto rozsvěcování světla stalo tématem modliteb na začátku nešpor. V římské liturgii se lucernarium také zachovalo ve zvlášť slavnostní podobě ve velikonoční vigílii.⁴⁰⁰

Na začátku velikonoční vigílie je zažehnut oheň, který je obrazem touhy člověka po Bohu, „světlu nepomíjivém“. Kněz oheň žehná⁴⁰¹ a modlí se, aby Bůh dal v člověku rozhořet touhu po světle. Tato část obřadu končí rozsvícením velikonoční svíce se slovy: „Ať slavné Kristovo vzkříšení naši tmu ve světlo promění.“⁴⁰² Požehnáním nového ohně je vyzdvížena mimořádně silná symbolika – Ježíšovo vzkříšení je tím plamenem, který vyšlehl z hrobu vytesaného ve skále a ozářil celý svět. Zvyk žehnat velikonoční oheň pochází ze zaalpského prostředí, jako mnoho jiných žehnání v liturgii.⁴⁰³ Požehnání církve živel zasvětilo pravé bohoslužbě. V dřívějších dobách lidé na Velikonocce uhasínali své vlastní ohně a do domácností si přinášeli z kostela požehnaný, nový oheň.⁴⁰⁴ Světelný průvod s velikonoční svící, od které si přítomní zapalují svíčky, symbolizuje výklad Kristových slov z Janova evangelia.⁴⁰⁵

⁴⁰⁰ Srov. BRADÁČ, J., *Posvátná znamení*, s. 16-17.

⁴⁰¹ Stará římská liturgie takové žehnání ohně neznala, je spíše franckého původu a zdá se, že od samého počátku mělo formou církevní svátostiny vytlačit pohanské ohně, jež se zapalovaly k počtě pohanského božstva, aby se dařilo polní úrodě

⁴⁰² Srov. KOPEČEK, P., *Světlo v křesťanské liturgii*, [online] Citováno 2014-03-09, Dostupné z: <http://www.nase-rodina.cz/article.php?clanek=471>.

⁴⁰³ Podle některých teorií by mohl snad mít původ v Irsku, kde byl oheň hojně používán při keltských pohanských rituálech.

⁴⁰⁴ Srov. TICHÝ, R., *Oheň a světlo o velikonocích*, [online] Citováno 2014-03-09, Dostupné z: <http://www.pastorace.cz/Clanky/Ohen-a-svetlo-o-Velikonocich.html>.

⁴⁰⁵ J 8, 12

Vpředu nesený Paškál připomíná také ohnivý sloup,⁴⁰⁶ v němž Hospodin postupoval nocí před Izraelem vycházejícím z egyptského otroctví a ukazoval mu cestu ke svobodě.⁴⁰⁷ Jáhen zpívá Exultet - chválu Boha za světlo veliké noci.⁴⁰⁸

V této kapitole jsem se pokusila zpřehlednit rozsáhlou symboliku živlů a nebeských těles v pojetí náboženství zemí historicky důležité oblasti Blízkého východu. Vzhledem k podobným geografickým podmínkám s nedostatkem srážek a velkými rozdíly teplot mezi nocí a dnem, ve vnitrozemí i mezi létem a zimou, kde voda byla velmi důležitou surovinou, se dalo předpokládat, že tyto kultury vycházejí z podobných základů. Slunce i voda byly zásadní pro vypěstování obilí a pro přežití, ale optimální množství slunečního svitu a srážek nikdy nebylo zaručeno. Touha pochopit a ovládnout přírodní síly vedla k jejich vizualizaci jako božských bytostí a k jejich symbolickému ztvárnění.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Ex 14, 24

⁴⁰⁷ KOPEČEK, P., *Světlo v křesťanské liturgii*, [online] Citováno 2014-03-09, Dostupné z: <http://www.nase-rodina.cz/article.php?clanek=471>.

⁴⁰⁸ Srov. TICHÝ, R., *Oheň a světlo o velikonocích*, [online], Citováno 2014-03-30. Dostupné z: <http://www.pastorace.cz/Clanky/Ohen-a-svetlo-o-Velikonocich.html>.

⁴⁰⁹ Srov. GIBSON, C., *Symboly a jejich významy*, s. 10.

4. Symbolika rostlin

Pro primitivního člověka byla celá krajina projevem nadlidských mocností.⁴¹⁰ V šumění stromů, klíčení, zrání plodů tušil neviditelnou přítomnost božské moci. Národům, spojeným s přírodou, odhalovaly rostliny síly, kterým byl podřízen vznik i zánik.⁴¹¹ Novozákonní obrazy poukazují v těchto symbolech na vnitřní růst, dávání a hloubku lidského života.⁴¹² Ve studii o rostlinách, která sahá do starověku, vzniká řada obtíží. Pokud najdeme v Písmu název, který se používá i dnes, není jisté, zda se jedná o stejnou rostlinu. Bibličtí autoři nepokládali botanickou přesnost za důležitou. Také překladatelé působili v názvosloví chaos. Navíc rostliny, které se vyskytují na Blízkém východě dnes, tam nemusely růst ve starověku.⁴¹³

Čtvrtou kapitolu jsem rozdělila do pěti částí z hlediska růstového cyklu rostlin: semeno, tělo rostliny, květ, plod, zahrada. Krátce pojednám i o procesu zpracování a výrobcích z částí těchto rostlin, které jsou důležité pro křesťanskou náboženskou symboliku.

4. 1. Semeno

Semeno je zárodek, ve kterém je ukrytý celý vývin a budoucí život rostliny. Zaseté do země umírá a teprve pak vzniká nový život. Proto je obrazem stálého zanikání a znovuzrození. Je také znamením sebeoběti ve prospěch druhého.⁴¹⁴

4. 1. 1. Obilí

Staroegyptský ritus poukazuje na smrt Osirida, který v podobě semene padl do půdy, aby byl vzkříšen spolu s klíčí setbou.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 313.

⁴¹¹ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 435.

⁴¹² Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 220.

⁴¹³ Srov. *Nový biblický slovník*, s. 875.

⁴¹⁴ Srov. STUDENÝ, *Křesťanské symboly*, s. 267.

⁴¹⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 230.

Klas jako plod je spojen se zemí a v přeneseném smyslu s ženstvím a mateřstvím. Je atributem mezopotamské Ašnan, starosemitské Atargitis, řecké Déméter a římské Ceres.⁴¹⁶ Eleusínská mystéria ztělesňovala zázrak nového jarního růstu ze zrn poslední sklizně.⁴¹⁷

V hornatých a suchých oblastech Blízkého východu nemělo zemědělství dobré podmínky. Proto se zakládalo hlavně na pěstování obilí. Roční cyklus obilnářství s hojností potravy po sklizni a nouzí v předjaří vyžadoval plánování. V době, kdy zásoby obilí docházely, se musely zasít. Kdyby se to nepodařilo, rodina by zahynula hladu.⁴¹⁸ Ve Starém zákoně se stávají⁴¹⁹ semeny vyvolení.⁴²⁰ V Novém zákoně je semeno obrazem Božího slova.⁴²¹ V Ježíšových podobenstvích je k vývoji rostliny přirovnáván tajemný růst Božího království.⁴²² V křesťanství je hořčičné zrnko⁴²³ Vykupitel, který je při vtělení zaset do lidské přirozenosti, a který vyrostl jako všechno převyšující strom církve.⁴²⁴

Ve středověku bylo pšeničné zrnو symbolem Krista, který sestoupil do podsvětí a vstal z mrtvých. Eucharistie je na oltární výbavě naznačena obrazem obilného klasu a hroznu. Klas je také symbolem Marie, neboť obsahuje zrna, ze kterých je semleta mouka ke zhotovení hostie. Marie bývá přirovnávána k poli, na kterém mohl vyrůst Kristus jako pšenice.⁴²⁵

⁴¹⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 214.

⁴¹⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 246.

⁴¹⁸ Srov. SOKOL, J., *Člověk a náboženství*, s. 62.

⁴¹⁹ Oz 2, 25

⁴²⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 229.

⁴²¹ Lk 8, 11; Mk 4, 14; Mk 4, 26; Mt 13, 3

⁴²² Srov. *Nový biblický slovník*, s. 915.

⁴²³ Lk 13, 18

⁴²⁴ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 268.

⁴²⁵ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 233.

4. 1. 2. Chléb

Chléb získaný rozemletím zrna a upečením těsta, se stal člověku symbolem proměny oživující základní látky. Jejíž konzumací je možné si zachovat život. Chléb a víno jsou souhrnným pojmem pro pokrm a nápoj nezbytný k životu. Už v Babylóně patřily k základním prvkům kultické hostiny. Bůh nebes vlastnil chléb a vodu života.⁴²⁶ V mezopotamských mýtech bylo obilí a chléb zhmotněným božstvím. Chléb vznikal utrpením zrna. V ugaritském obřadu je bůh Mót, božský syn, sekán, přeséván, pražen a roztloukán.⁴²⁷ Egypťští kněží žehnali chléb přinášený na oltář a ten pak platil za posvátný.⁴²⁸ V Mithrově kultu se konala posvátná hostina s chlebem a vodou v upomínku na hostinu, kterou před svým nanebevstoupením slavil. K eleusínským mystériím patřila konzumace tekutého kykeonu, skládajícího se z mouky, vody a koření. Zasvěcenci věřili, že z něho přijmou božský život.⁴²⁹

Ve starém Izraeli se chlebové placky lámaly. Pojem lámat chléb, znamenal totéž, co chléb jíst a společné jídlo vůbec. S ohledem na význam lámání chleba při Poslední večeři se v rané křesťanské době nazývalo držení společných večeří, které končily slavností eucharistie, lámáním chleba.⁴³⁰ Kromě své nenahraditelné funkce základní potraviny, měl chléb ještě jednu funkci: sloužil jako příbor, protože ten skutečný se používal pouze v bohatších domácnostech. Chléb byl použit buď jako lžíce nebo se namácel do potravin, nejčastěji do vína.⁴³¹ *Ritus lámání chleba a jeho rozdělení na začátku jídla mělo tedy u Židů kromě funkce náboženské a společenské ještě i funkci praktickou, kdy účastníci dostávali do rukou svůj příbor.*⁴³²

⁴²⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 80.

⁴²⁷ Srov. ALLMEN, J. J., *Biblický slovník*, s. 73.

⁴²⁸ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 175.

⁴²⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 80.

⁴³⁰ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 75.

⁴³¹ Rt 2, 14

⁴³² KUNETKA, F., *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 97-98.

Chleba byl často přirovnáván k lidskému tělu. Kvásek, který se do něj dává, aby těsto vykynulo, byl pokládán za element znázorňující duši, která působí uvnitř. Způsobuje přeměnu, přináší oběť a sám se mění. Chleba znázorňuje duchovní proměnu, které by měl člověk dosáhnout.⁴³³ Jeden chléb připravený z množství zrn, jeden chléb, jenž se láme, aby z něho mohli jíst všichni, je působivým znázorněním sjednocující funkce.⁴³⁴ Chléb je víc než plod, který člověk může utrhnout ze stromu, není to jen společný dar slunce a země, ale také produkt lidské práce.⁴³⁵ Pouze výroba mouky prostředky v době bronzové /opakované drcení, prosévání, přemílání/ trvala podle pokusů odborníků 2-3 hodiny.⁴³⁶ Jíst znamená přijímat do sebe. Chléb proměněný Slovem je svátostným symbolem Krista.⁴³⁷ Ježíš sám se označuje za chléb živý,⁴³⁸ který sestoupil z nebe. Kdo jí z tohoto chleba, živ bude na věky.⁴³⁹

4. 2. Tělo rostliny

V této podkapitole jsou vzhledem ke komplikované starověké terminologii abecedně a společně zařazeny dřeviny i byliny. O symbolice stromu jednom z nejvýznamnějších symbolů ve všech kulturách krátce pojednám na začátku. Platí, že všechny stálezelené rostliny byly již ve starověku symbolem věrnosti, věčného života a nesmrtelnosti.⁴⁴⁰

⁴³³ Srov. COLIN, D., *Slovník symbolů, mýtů a legend*, s. 174.

⁴³⁴ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 153.

⁴³⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 80.

⁴³⁶ Srov. BERANOVÁ, M., *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*, s. 50.

⁴³⁷ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 80.

⁴³⁸ Chléb určený k eucharistii se v západní církvi nazývá hostií, z lat. *hostia* – obětní zvíře, obětní dar. Více - Berger, R., *Liturgický slovník*, s. 146./, Sloveso *eucharistein* znamená chovat se jako obdarovaný /více - LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 123./

⁴³⁹ J 6, 51

⁴⁴⁰ Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*, [online] Citováno 2014-03-08 Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/ s. 9.

4. 2. 1. Strom

Strom představuje živoucí Kosmos, jenž se neustále obrozuje. Žádný strom nebyl nikdy uctíván jen pro sebe sama, ale pro to, co se skrze něho vyjevovalo. Je naplněn posvátnými silami proto, že roste, ztrácí listí a opět jej nabývá, že se stále obnovuje, umírá a znovu ožívá. Strom se stává posvátným na základě moci, kterou projevuje.⁴⁴¹

*„Strom, přinášející plody, spjatý s rytmem ročních období, se stal národům žijícím na okraji pouště nebo kočujícím ve stepi, zjevením života. Je zakořeněn hluboko v zemi a roste do výše, která přesahuje všechny ostatní živé bytosti. To vedlo k představě světového stromu, který spojuje nebe a zemi.“*⁴⁴² V různých podobách tento kosmický strom, jehož kořeny se noří až do pekel a větve se dotýkají nebes, znají mnohá náboženství. U všech těchto posvátných stromů se má za to, že se nacházejí ve středu světa.⁴⁴³

V mezopotamských a syropalestinských tradicích se také setkáváme s motivem intenzivní lidské touhy pojmout ze stromu života a ze stromu poznání pravdy. Ovocný strom plnil v Mezopotámii úlohu symbolu vědění, které má božskou povahu a které přesahuje schopnosti lidského intelektu.⁴⁴⁴ Sumerský bůh vegetace Dumuzi byl uctíván jako strom života, egyptská bohyně Hathór v podobě stromu podává pokrm a nápoj obyvateli hrobu. V řecké zahradě Hesperidek rostl strom, který nesl zlatá jablka nesmrtelnosti. Ve Starém zákoně⁴⁴⁵ jsou strom života a strom poznání dva různé stromy:⁴⁴⁶ strom života představuje rajskou zahradu, hojnost a plnost, strom poznání se svými lákavými plody představuje pokušení jednat proti Boží vůli.

⁴⁴¹ Srov. ELIADE, M., *Pojednání o dějinách náboženství*, s. 269 – 271.

⁴⁴² LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 249.

⁴⁴³ Srov. ELIADE, M., *Obrazy a symboly*, s. 42.

⁴⁴⁴ Srov. ANTALÍK, D., *Strom jako symbol božského života a vědění ve starověké Mezopotámii a Syropalestině*, s. 135-7.

⁴⁴⁵ Gn 2, 9

⁴⁴⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 249-250.

Křesťanství spojuje tyto rajske stromy s Kristovým křížem, který člověku vrátil ztracený ráj a stal se opravdovým stromem života.⁴⁴⁷ Ze dřeva stromu poznání byl prý vytesán Kristův kříž. Jiné legendy tvrdí, že byl tento kříž na Golgotě vsazen do vyčnívajícího pahýlu rajskeho stromu života, tím se Kristus stal novým stromem života.⁴⁴⁸ Kříž je popisován jako strom, který sahá od země k nebi, jako strom života vysazený na Kalvárii, strom, jenž vystoupil z hlubin země, zvednul se k nebi a posvěcuje až k hranicím univerza. „Aby křesťanští autoři učinili mystérium univerzálního vykoupení prostřednictvím Kříže srozumitelným, používali jak symboly Starého zákona a antického Blízkého východu i archaické symboly kosmického stromu, který se nachází ve středu světa a zajišťuje komunikaci mezi nebem a zemí.“ Kříž je znamením vykoupení, nahradil tedy staré symboly stoupání na nebesa, nachází se ve středu světa a posvěcuje celý vesmír, protože vykoupení se dotýká celého lidstva.⁴⁴⁹

4. 2. 2. Kadidlo

Kadidlo je vonná pryskyřice, která se získává ze stromů rostoucích v polopouštních horách a pro obchodníky⁴⁵⁰ se stalo zdrojem bohatství.⁴⁵¹ Používalo se ke kultovním účelům téměř u všech starých národů: Egypťanů, Babyloňanů,⁴⁵² Kananejců, Řeků i Římanů. Rozšířilo se především při kultu mrtvých k zahnání zápachu a bylo chápáno jako ochrana⁴⁵³ před zlem a nákazou. Významnou funkci mělo i přesvědčení, že duchovní bytosti sídlí v povětří, a proto byla pochopitelnou snaha o „pročištění“

⁴⁴⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 287.

⁴⁴⁸ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 245.

⁴⁴⁹ Srov. ELIADE, M., *Iniciace, rituály, tajné společnosti*, s. 192-3.

⁴⁵⁰ Iz 60, 6

⁴⁵¹ Srov. *Nový biblický slovník*, s. 472.

⁴⁵² V kultu mezopotamského náboženství se bohům předkládalo to, co bychom mohli nazvat luxusní zboží, různé voňavky a vykuřovadla, ve zvláštních nádobách, kadidelnicích. Úkony se nazývaly oběť vůně, vytvářely posvátné ovzduší a konaly se například při očišťování chrámu / HELLER, J., *Starověká náboženství*, s. 186/.

⁴⁵³ význam kathartický a apotropaický=očišťuje od zlého a odvrací je.

vzduchu.⁴⁵⁴ Zamožní lidé užívali kadidlo a vonné látky i ve všední den, jako projev úcty vůči hostu, bylo součástí dvorního ceremoniálu a privilegiem.⁴⁵⁵ Kouř vystupující z kadidla vzhůru v kultu mrtvých byl považován za směr vedoucí na onen svět⁴⁵⁶ a představoval modlitby, které zarmoucení pozůstalí vysílali za zemřelého a jeho duši stoupající k nebi.⁴⁵⁷

Ve Starém zákoně byl kadidlový dým prvkem posvátného obřadu okuřování, pocta vyhrazená Bohu samému, symbol klanění.⁴⁵⁸ Tento obřad provázel i obětování pokrmů, příjemná vůně měla usmířit Hospodina, aby netrestal svůj nevěrný lid. Oběť dýmu a modlitba⁴⁵⁹ byly rovnocenné a zaměnitelné, obě byly obětí před Hospodinem.⁴⁶⁰ Boží příkazy zahrnovaly i přísná pravidla ohledně užívání kadidla⁴⁶¹ ve svatyni. Pálit kadidlo Hospodinu mohli pouze kněží. V Novém zákoně patřilo kadidlo k drahocenným darům mudrců z východu právě narozenému Kristu,⁴⁶² symbolizovalo jeho kněžský úřad.⁴⁶³

Západní církve se dlouho bránila užívání kadidla v liturgii, protože připomínalo kultu pohanských božstev a císařů, i přesto, že v Bibli,⁴⁶⁴ je spalování kadidla obětí chvály, symbolem modlitby a klanění se. Za pronásledování byli totiž křesťané sváděni k odpadu tím, že měli hodit kousek kadidla pod modly nebo obrazy císařů.⁴⁶⁵

⁴⁵⁴ Srov. BUGEL, W., Člověk a slavení, [online] Citováno 2014-03-08. Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/ s. 7.

⁴⁵⁵ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 172.

⁴⁵⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 204.

⁴⁵⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 113.

⁴⁵⁸ Ex 30, 34

⁴⁵⁹ Ž 141, 2

⁴⁶⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 95.

⁴⁶¹ Lv 16, 12

⁴⁶² Mt 2, 11

⁴⁶³ Srov. *Nový biblický slovník*, s. 472.

⁴⁶⁴ Ž 140, 2; Zj 8, 3-5; Zj 5, 8

⁴⁶⁵ Srov. BRADÁČ, J., *Posvátná znamení*, s. 17-18.

Liturgické okuřování se proto objevilo v západní církvi až ve 4. století,⁴⁶⁶ nejprve se používalo při pohřbech a pak v mešní bohoslužbě a při dalších liturgických úkonech. Původně křesťané vysypávali kadidlo do ohně na oltáři, později používali malé kadidelnice, podobné kotlíkům, které byly zavěšeny na řetízcích a mohly tak sloužit při průvodech.⁴⁶⁷

Před okuřováním se kadidlo žehnilo a stávalo se svátostí, která měla očistný význam. Okuřování osob nebo věcí je vnějším znamením úcty, ale církevní platnost má pouze ve vztahu k Bohu. Tak je třeba chápat vedle zmíněného apotropaického momentu i okuřování nebožtíků nebo symbolické rakve. Křížové okuřování kadidelnicí připomíná vztah k oběti kříže, kruhové okuřování naznačuje vydělení svatých darů Bohu.⁴⁶⁸ Užívání kadidla při čtení evangelia je především poctou Kristu, symbolizuje vůni jeho učení a šíření požehnání jeho Slova. Zatímco užívání kadidla v římském obřadu bylo dříve omezeno a řídilo se přesnými pravidly, je nyní ponecháno na pastoračních okolnostech.⁴⁶⁹ Okuřování ve mši je dnes pouze dobrovolné, odpovídá to střizlivosti člověka technického věku a praktickým důvodům.⁴⁷⁰

4. 2. 3. Myrha

Myrha je aromatická pryskyřice tvořená sušenou mizou stromů. Její jméno je odvozeno z hebrejštiny *murr* nebo *maror* mající význam "hořký". Ve starém Egyptě byla používána při mumifikaci a obřadech, tvořila složku parfémů a byla velmi ceněna,⁴⁷¹ pro svou vůni a léčivé působení hrála důležitou úlohu v náboženských kultech. Pro staré kultury Předního východu i pro Izraelce má vůně mnohem větší význam, než na západě. Božstva se podle jejich představ vůní obětního pokrmu sytila a vůně z oltáře vynášela vzhůru modlitby.

⁴⁶⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 204.

⁴⁶⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 113.

⁴⁶⁸ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 96.

⁴⁶⁹ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 173.

⁴⁷⁰ Srov. BRADÁČ, J., *Posvátná znamení*, s. 18-19.

⁴⁷¹ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 188.

Hebrejské slovo pro vonění a čichání má kořen RVCH, tedy stejný jako vítr, vánek, ale i duch.⁴⁷² Ve starozákonním kultu tvořila myrha příměs v oleji svatého pomazání, kterým byl pomazán⁴⁷³ „stan setkávání, schrána svědectví“ a kultické nádoby.⁴⁷⁴ Ve Starém zákoně byly hlavním významem myrhy aromatické vlastnosti, v Novém zákoně se zdůrazňuje její hořkost. Když se mudrci z Východu přišli poklonit dítěti Ježíši, přinesli mu své dary: zlato, kadidlo a myrhu,⁴⁷⁵ symboly víry, klanění a utrpení, vidění Kristovy pozemské pouti.⁴⁷⁶ Vojáci na Golgotě podali Kristu před ukřižováním víno smíchané s myrhou⁴⁷⁷ jako omamný prostředek používaný ke zmírnění bolesti. Ježíš jej odmítl a tím dal najevo, že chce na sebe vzít všechno utrpení v nezmenšené míře. Při ukládání Ježíše do hrobu přinesli učedníci⁴⁷⁸ směs myrhy a aloe k balzamování jeho mrtvého těla.⁴⁷⁹ Myrha se tak stala obrazem Kristova posledního zastavení na pozemské pouti, obrazem jeho utrpení a smrti.

4. 2. 4. Olivovník

Olivovník je jednou z nejstarších kulturních rostlin. Roste pomalu, ale pokud není vystaven rušivým vlivům, dosahuje stáří několika set let. Plodné olivovníky, jsou často pěstovány v nepříznivých přírodních podmínkách. Proto bývají symbolem vitality a odolnosti. Olivové háje byly ceněny také jako útočiště před sluncem a místo, kde člověk mohl rozjímat.⁴⁸⁰ Řekové zasvětili olivovník Athéně a Diovi. Komu vládce bohů daroval vítězství na olympijských hrách, byl korunován olivovými ratolestmi.

⁴⁷² Srov. TYDLITÁTOVÁ, V., *Stromy ve starozákonní tradici*, s. 43-45.

⁴⁷³ Ex 30,26

⁴⁷⁴ Srov. DOUBKOVÁ, V., *Rostliny v bibli*, [online] Citováno 2014-04-07. Dostupné z: <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-b/rostliny-v-bibli/>.

⁴⁷⁵ Mt 2,11

⁴⁷⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 152.

⁴⁷⁷ Mk 15, 23

⁴⁷⁸ J 13, 39

⁴⁷⁹ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 188.

⁴⁸⁰ Srov. *Nový biblický slovník*, s. 698.

Mrtvým se do hrobu přidávaly olivové listy jako smiřující znamení bohům podsvětí.⁴⁸¹ Olivová ratolest byla znamením pokoje a usmíření, proto ji nosili poslové a prosebníci.⁴⁸² V myšlenkovém spojení oliva a olejová lampa se oliva stává obrazem duchovního světla, v novoplatonismu boží moudrosti.⁴⁸³

Když po potopě začala opadávat voda, vyslal Noe holubici. Podruhé se vrátila s čerstvým olivovým lístkem.⁴⁸⁴ Bylo to znamení, že na zemi znovu vypučel život, ale především to, že Bůh dává lidem pokoj a požehnání. Kdo je přirovnáván k olivě, stojí pod ochranou Boží. Na nástěnných malbách v katakombách symbolizuje olivová ratolest záchranu duše ze smrtelného nebezpečí⁴⁸⁵ a věčný mír, do kterého zemřelí věřící odešli.⁴⁸⁶

4. 2. 5. Olej

Síla stromu, potřebná k produkování plodů v těžkých podmínkách se přenáší na olej, a proto bylo pomazání olejem už ve staroorientálním a antickém světě prostředkem k léčení.⁴⁸⁷ Lékař v Babylonu se nazýval *asú* = znalec oleje, pomazání sedmerými oleji patřilo v Egyptě ke kultu mrtvých, lesknoucí se olej chránil pomazaného před mocnostmi temnoty. Olej olivovníku symbolizuje vyvolení a vydává nashromážděnou sílu slunce,⁴⁸⁸ „*Skrze pomazání olejem dostávaly sakrální osoby, ke kterým patřil ve vyspělých kulturách starověku i panovník, plnou moc svého úřadu.*“⁴⁸⁹ Sargon I. z Akkadie používal přídomek „Pomazaný Pána nebes.“⁴⁹⁰

⁴⁸¹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 175.

⁴⁸² Srov. ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H., *Slovník symbolů*, s. 102.

⁴⁸³ Srov. LURKER, J., *Slovník symbolů*, s. 347.

⁴⁸⁴ Gn 8, 11

⁴⁸⁵ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 185.

⁴⁸⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 175-176.

⁴⁸⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 203.

⁴⁸⁸ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 336.

⁴⁸⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 173.

⁴⁹⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 347.

Olej dává kůži vláčnost, vůni, mladistvý vzhled a božský lesk, chránil před zraněním, umožňoval se vysmeknout nepříteli, proto se používal při přechodových rituálech souvisejících s uvedením do významných úřadů,⁴⁹¹ s posvěcením osob, chrámů, oltářů a předmětů.⁴⁹²

Při eleusínských mystériích se používal jako symbol čistoty.⁴⁹³ Olej přináší zdraví, protože činí silným. Zdraví a svatost k sobě v biblické perspektivě nemají daleko, svatost představuje o něco vyšší stupeň životní síly. Olej je tak zvlášť vhodný k tomu, aby pomazaným umožnil vykonat mimořádné věci.⁴⁹⁴

Izrael jako celá antika viděl v oleji znamení radosti, bohatství a svobody.⁴⁹⁵ Ve Starém zákoně byl používán při pomazání velekněží, proroků a králů,⁴⁹⁶ i kameny a předměty byly polévány olejem a tak zasvěceny Hospodinovi.⁴⁹⁷ Jákob pomazal olejem kámen, na němž odpočíval,⁴⁹⁸ když měl vidění andělů vystupujících do nebe. Tím vyňal kámen z profánního užívání a zasvětil jej Hospodinu. Podobně Mojžíš obdržel příkaz⁴⁹⁹ pomazat olejem stánek, příbytek Boží. Pomazání olejem znamená tedy požehnání, posvěcení, uznání od Boha a vyznamenání před lidmi. Kdo je pomazán olejem, toho osvěcuje Duch⁵⁰⁰ Boží.⁵⁰¹

⁴⁹¹ např. pomazání za proroky, krále, císaře, kněze.

⁴⁹² Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*, [online] Citováno 2014-03-08. Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/ s. 8.

⁴⁹³ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 203.

⁴⁹⁴ Srov. *Biblický slovník*, s. 201.

⁴⁹⁵ Ž 23, 5; Iz 1, 10; Mich 6, 15; Mt 6, 17

⁴⁹⁶ Srov. ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H., *Slovník symbolů*, s. 102.

⁴⁹⁷ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 347.

⁴⁹⁸ Ge 28, 18

⁴⁹⁹ Ex 40,9

⁵⁰⁰ 1 Král 19, 16; 1 Sam 16, 13

⁵⁰¹ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 203-204.

Od počátku užívala církev trojího oleje:⁵⁰² katechumenů, nemocných a křížmo.⁵⁰³ Nejznámějším z nich je křížmo - směs olivového balzámu a extraktu z až 33 dalších vonných bylin. Místa pomazání na těle osob⁵⁰⁴ souvisí v křesťanské liturgii s tím, o jaký obřad se jedná. Svátost pomazání nemocných posiluje nemocné na duši i na těle, mírní jejich bolest a úzkost a je symbolem uzdravení, posílení duše a těla.⁵⁰⁵

Pomazání olejem katechumenů, který je používán k mazání před křtem, má být znamením posily v boji se zlým duchem a symbolizuje vysmeknutí se z tenat pokušení.⁵⁰⁶ Při pomazání po křtu, které je historicky spojeno s pomazáním při biřmování, symbolizuje povolání ke královskému kněžství a k prorockému svědectví pro Krista, pokřtěný a biřmovaný se stává pomazaným na kněze, proroka a krále.⁵⁰⁷ Pomazání vtiskuje duchovní pečeť, symbol autority a jejího vlastnictví nějakého předmětu.⁵⁰⁸

Prostřednictvím biřmování⁵⁰⁹ se křesťané, mnohem více podílejí na poslání Ježíše Krista a na plnosti Ducha svatého.⁵¹⁰ Aby se lépe vyjádřil dar Ducha svatého, velmi brzy se přidávalo ke vkládání rukou mazání vonným olejem.⁵¹¹

⁵⁰² Sanctum Chrisma, Oleum Infirmorum, Oleum Catechumenorum.

⁵⁰³ Srov. BRADÁČ, J., *Posvátná znamení*, s. 20.

⁵⁰⁴ v současné římskokatolické tradici temeno hlavy jako nejvyšší bod u křtu a biskupského svěcení a dlaně jako symbol aktivity u kněžského svěcení, čelo jako sídlo rozumu u biřmování, u nemocných na čele a rukách (ponejvíce dlaních) jakožto symbolu hlavních lidských schopností (rozumnost a práce), které mají být posíleny a uzdraveny /BUGEL, W. *Člověk a slavení*, s. 8/

⁵⁰⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 498.

⁵⁰⁶ Srov. BUGEL, W., *Člověk a slavení*. [online] Citováno 2014-03-08 Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/ s. 8.

⁵⁰⁷ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 266.

⁵⁰⁸ Srov. *Katechismus katolické církve 1295*, [online] Citováno 2014-04-07. Dostupné z: http://www.katechismus.cz/paragraf.php?sel_paragraf=1295.

⁵⁰⁹ Druhá svátost křesťanské iniciace biřmování, jejíž název se odvozuje od lat. *confirmatio*=posílení, utvrzení, upevnění.

⁵¹⁰ Srov. *Katechismus katolické církve 1294*, [online] Citováno 2014-04-07. Dostupné z: http://www.katechismus.cz/paragraf.php?sel_paragraf=1294.

⁵¹¹ Srov. *Katechismus katolické církve 1302*, [online] Citováno 2014-04-07. Dostupné z: http://www.katechismus.cz/paragraf.php?sel_paragraf=1302.

Jméno „křesťan“, jež znamená „pomazaný“ a pochází od Krista, kterého „Bůh pomazal Duchem svatým.“⁵¹² Účinkem této svátosti je zvláštní vylití Ducha svatého, jak bylo kdysi uděleno apoštolům v den Letnic.⁵¹³ Kristus /hebrejsky: „Mesiáš“/ znamená „pomazaný“ od Ducha svatého. Panna Maria počala Krista působením Ducha svatého, který ho prostřednictvím anděla ohlašoval jako Krista už od narození. Je to Duch svatý, kdo Krista naplňuje a jehož moc z Krista vychází, když uzdravuje a zachraňuje, On křísí Ježíše z mrtvých. Když se Ježíš stal plně „Kristem“ ve svém lidství, jež přemohlo smrt, hojně vylévá Ducha svatého.⁵¹⁴

V Novém zákoně⁵¹⁵ byl olej používán k ošetření ran a zmírnění bolesti obrazem milosrdenství. Olej napájející knot lampy symbolizoval osvětlení a Ducha svatého.⁵¹⁶ Olej propůjčuje duchovní sílu a symbolicky poukazuje na milost a jejího dárce, Ducha svatého. Ten, kdo dává uzdravující a posvěcující pomazání, je pravý spasitel.⁵¹⁷

„Olej symbolizuje zasvěcení vyššímu účelu a živí světlo, které je primárním symbolem transcendentního bytí. Jako světlo louče neustále vzlíná do výše díky výživnému oleji, tak je nám přikazováno, abychom i my usilovali o vzestup vzhůru.“⁵¹⁸

⁵¹² Sk 10,38

⁵¹³ Srov. Katechismus katolické církve 1302 [online] Citováno 2014-04-07. Dostupné z: http://www.katechismus.cz/paragraf.php?sel_paragraf=1302.

⁵¹⁴ Srov. Katechismus katolické církve 695. [online] Citováno 2014-04-07. Dostupné z: http://www.katechismus.cz/paragraf.php?sel_paragraf=695.

⁵¹⁵ Lk 10, 34; Mk 6, 13

⁵¹⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 174.

⁵¹⁷ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 347.

⁵¹⁸ LANCASTER, B. *Judaismus*, s. 132.

4. 2. 6. Palma

Palma typická pro pouštní oázy, byla považována za místo zjevení božského Slunce. Svou výškou člověka mnohonásobně přesahuje, její pružný kmen, odolává větru a bouři, žije až tři sta let. U Babyloňanů byla božským stromem, u Řeků stromem světla bohů slunce.⁵¹⁹ V Asýrii byl znázorňován okřídlený sluneční kotouč nad její vějířovitou korunou, zpalmového stromu poskytuje egyptská bohyně nebes pokrm a nápoj zemřelému nebo jeho duši = ptáku. Vějíře palmových listů byly symbolem dlouhého, nekonečného života a proto se nosily v pohřebních průvodech.⁵²⁰ U Řeků byla palma také symbolem úspěchu a triumfu proto, že roste v oázách, kde vítězí nad smrtí pouště a také proto, že její listy jsou stále zelené. Řekové odevzdávali vítězům při veřejných hrách symbolické palmové větve. Zlatá palma chránila Aenea při jeho cestě do podsvětí.⁵²¹

Tato stará symbolika se pravděpodobně objevila ve výzdobě Šalomounova chrámu, stěny a křídla dveří svatostánku byly vyzdobeny palmami mezi dvěma cheruby.⁵²² V Bibli⁵²³ se srovnává s palmou všechno vysoké a vznešené. Její rovný kmen starozákonní pisatelé přirovnávají k obrazu spravedlivého⁵²⁴ člověka.⁵²⁵

⁵¹⁹ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 209.

⁵²⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 359.

⁵²¹ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 215.

⁵²² Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 182.

⁵²³ Sir 24, 13

⁵²⁴ Ž 92, 13

⁵²⁵ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 215.

Ježíš byl při vjezdu do Jeruzaléma vítán palmovými ratolestmi.⁵²⁶ V křesťanské ikonografii jsou také atributem mučedníků.⁵²⁷ Palma je jedním z křesťanských symbolů, které si stále zachovávají svůj symbolický obsah. Od 7.-8. století se konají na Květnou neděli průvody na památku slavného Kristova vjezdu do Jeruzaléma, poté se světi ratolesti.⁵²⁸ Místo palem a olivových ratolestí se v severních zemích světi jiné dostupné zelenající a kvetoucí ratolesti.⁵²⁹

4. 2. 7. Ratolest

Ratolest má v symbolice význam čerstvého výhonku. Palmové ratolesti ve vázách sloužily v Mezopotámii jako oltáře a stylizovaná větev stromu života představovala královské žezlo.⁵³⁰ Olivová ratolest se stala symbolem nově se probouzejícího života a smíření s bohem. V malém výhonku rozpoznává prorok Izaiáš Mesiáše,⁵³¹ tento obraz se opět objevuje u Ezechiela.⁵³² Evangelista Matouš⁵³³ viděl hlubší smysl v souznění hebrejského slova *necer* = výhonek, proutek, ratolest se jménem galilejského městečka Nazaret.⁵³⁴ Ratolest je znamením úcty k vítězi nebo panovníkovi, zelenou ratolestí je mu přána nesmrtelnost. Tato orientální tradice se objevuje při Ježíšově vjezdu do Jeruzaléma a liturgie Květné neděle připomíná vítězství skrze Boží milost nad hlavním nepřítelem duše.⁵³⁵

⁵²⁶ J 12, 13

⁵²⁷ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 359.

⁵²⁸ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 218

⁵²⁹ Srov. ADAM, A., *Liturgický rok*, s. 112.

⁵³⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 216.

⁵³¹ Iz 11, 1

⁵³² Ez 17, 22

⁵³³ Mt 2,23

⁵³⁴ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 216.

⁵³⁵ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 219.

4. 2. 8. Trnový keř

Trny obecně vyjadřují neplodnost a namáhavé úsilí. Když Adam, pojedl ze zakázaného ovoce, proklel Bůh zemi a řekl: „po celý svůj život z ní budeš jíst v trápení. Vydá ti jenom trní a hloží.“⁵³⁶ Divoce rostoucí ostnaté rostliny se staly obrazem trestu za hřích.⁵³⁷

Symbolika bodláku je totožná se symbolikou trnového keře jako obrazu pozemské bolesti. Odpadlíci od pravé víry se podobají neplodné zemi, která rodí jen trní a bodláčí. Na obrazech Krista a mučedníků odkazuje bodlák na jejich utrpení, které je snášeno dobrovolně a přináší dobro.⁵³⁸ Hořící trnový keř, který je obrazem hříšného, trpícího lidstva, se dotekem božím mění v symbol vykoupení. V křesťanské ikonografii k tomu dochází u témat, která souvisejí s Kristovou inkarnací. Protože trnový keř zůstal ohněm nedotčen, stal se symbolem Mariina panenství.⁵³⁹ Trnitý keř z příběhu o obětování Izáka byl předobrazem Kristova utrpení, jeho trnové koruny a oběti na oltáři kříže.⁵⁴⁰ Nasazená Kristu posměšně jako věnec římských císařů stala se znamením triumfu nad veškerým utrpením tohoto světa.⁵⁴¹

⁵³⁶ Gn 3, 18

⁵³⁷ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 277.

⁵³⁸ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 34.

⁵³⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 538.

⁵⁴⁰ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 309.

⁵⁴¹ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 538.

4. 2. 9. Vinná réva

Vinná réva se stala v náboženství, mýtech a umění souhrnem plodnosti a zázračné výživy. Jako symbol plodnosti byla spojena s dávnými zemědělskými bohy Mezopotámie i s klasickými bohy Dionýsem a Bakchem. Stejná symbolika se objevuje i v egyptském umění, kde jsou motivy vinné révy spojené s Usirem, bohem vegetace.⁵⁴² V Asýrii byla vinná réva považována za „kosmický strom,“ střed světa.⁵⁴³

Podobný symbolický význam má vinná réva i ve Starém zákoně, kde je také znamením božího požehnání u vyvolených osob. Vyvolený lid byl vinnou révou, kterou Hospodin přesadil z Egypta⁵⁴⁴ do pečlivě vybrané země. Ve starozákonních písních o vinici se opěvuje Boží láska k jeho lidu.⁵⁴⁵ Hospodin jí věnoval veškerou potřebnou péči, aby mohla nést ovoce, ale místo toho rodila jen plané hrozny. Z tohoto důvodu měla být opuštěna a vydána svým nepřátelům⁵⁴⁶ k drancování.⁵⁴⁷ V Novém zákoně je pět Ježíšových podobností o vinné révě.⁵⁴⁸ Ježíš v nich přirovnává vinici k církvi, o kterou je třeba pečovat,⁵⁴⁹ sám sebe charakterizuje jako pravý vinný kmen,⁵⁵⁰ s nímž jsou všichni věřící spojeni. Plod vinné révy symbolizuje Kristovu vykupující krev.⁵⁵¹ Vinná réva a hrozny jsou stále aktuálním motivem i v novodobém křesťanském umění.

⁵⁴² Srov. TRESIDDER, J., *1001 symbolů*, s. 63.

⁵⁴³ Srov. ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H., *Slovník symbolů*, s. 106.

⁵⁴⁴ Ž 80, 9-15

⁵⁴⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 296.

⁵⁴⁶ Iz 5, 1-5

⁵⁴⁷ Srov. *Nový biblický slovník- Vinná réva a vinice*, s. 1090.

⁵⁴⁸ o fíkovníku na vinici L 13, 6-9, o dělnících na vinici Mt 20, 1-16, o novém vínu ve starých měsících Mt 9, 17, o dvou synech Mt 21,28-32 a o zlých vinařích Mt 21,33-41; Mk 12, 1-11; L 20,9-18.

⁵⁴⁹ Více: *Kapky.eu*, [online] Citováno 2014-04-28. Dostupné z: <http://www.kapky.eu/texty/clanky/cirkev/obrazy-cirkeve-jezisova-podobenstvi-rikaji-kdo-jsme/>.

⁵⁵⁰ J 15, 1

⁵⁵¹ Srov. *Nový biblický slovník-vinná réva, vinice*, s. 1091.

4. 2. 10. Víno

Sumerové jsou zatím nejstaršími zjištěnými vinaři. Jejich nejstarší víno pochází z šestého tisíciletí před Kristem.⁵⁵² Slovo víno podobně jako jméno bohyně lásky Venuše, vychází ze sanskrtského *vena*, které znamená milovaný. Víno bylo hlavní složkou denní potravy a slavení ve starověkém náboženském světě.⁵⁵³ Ve víře mnoha národů bylo víno, především červené, elixírem života a nápojem nesmrtelnosti. U Egypťanů byl bůh vegetace považován za „pána vína“. Řekové a později Římané označovali víno za „krev země.“ Při dionýských slavnostech chovali naději, že se opět proberou z opojení opilé slasti i z hlubin smrti. Rovněž v Mithrově kultu je víno spojeno s myšlenkou na smrt a život.⁵⁵⁴ Podle Řeků bylo víno nápojem, ze kterého se předkládaly úlitby bohům. Spolu s medem bylo také obrazem nápoje nesmrtelnosti. Opojný účinek vína otevíral cestu jeho užití zvláště v mysterijních kultech. Podsvětním bohům se oběti vína nepředkládaly, protože víno bylo nápojem živých.⁵⁵⁵

Víno bylo Bohem dáno člověku po jeho pádu a odříznutí od stromu života k posílení, pro útěchu a pro radost. Víno dává zapomenout na námahu,⁵⁵⁶ může potěšit srdce,⁵⁵⁷ ale také způsobit pomatenost mysli,⁵⁵⁸ je spojeno s veselím⁵⁵⁹ i hněvem.⁵⁶⁰

⁵⁵² Srov. BERANOVÁ, M., *Jídlo a pití v pravěku a středověku*, s. 157.

⁵⁵³ Srov. NADOLSKI, B., *Leksykon liturgií*, s. 1687.

⁵⁵⁴ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 561.

⁵⁵⁵ Srov. BECKER, J., *Slovník symbolů*, s. 321.

⁵⁵⁶ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 537.

⁵⁵⁷ Ž 104, 15

⁵⁵⁸ Iz 28,7

⁵⁵⁹ Kaz 10, 19

⁵⁶⁰ Iz 5, 11

Tytéž rysy lze pozorovat i v symbolice. Víno může představovat to, co člověku připravil sám Bůh⁵⁶¹ a na druhé straně však symbolizuje omamný vliv babylonské nadvlády,⁵⁶² která přináší zkázu.⁵⁶³ V době Ježíšově bylo víno součástí každé slavnostnější hostiny, ne však každého jídla, jako chléb. Pití neředěného vína bylo považováno za nezdravé a barbarské, poměr přidávání vody závisel na síle vína. Zdržovat se pití vína bylo výrazem smutku nebo postu.⁵⁶⁴ První zázrak učinil Ježíš na svatbě v Káni, když proměnil vodu ve víno, aby tak ukázal na přicházející radost, až se naplní požehnání království nebeského. Symbolika vína vrcholí ve chvíli, kdy Ježíš podal svým učedníkům kalich při poslední večeři.⁵⁶⁵ Kalich s vínem symbolizuje svatební smlouvu mezi Kristem a Církví.⁵⁶⁶

4. 2. 11. Věvec

Síla obsažená v posvátných stromech a rostlinách přecházela věncem na jeho nositele a nekonečný kruh, posazený na hlavu chrání nejvyšší bod těla.⁵⁶⁷ Květy a listy spletené do kruhu, byly již v dávnověku slavnostní ozdobou při obětování i hostinách, okrasou vítězů bojů i her, znamením slávy, pocty a radosti. Svatý Pavel porovnává zápas o víru s olympijskými hrami,⁵⁶⁸ proto se věnce vítězství často objevují na křesťanských náhrobcích.⁵⁶⁹

⁵⁶¹ Př 9, 5

⁵⁶² Jr 51,7

⁵⁶³ Srov. *Nový biblický slovník*, s. 1091.

⁵⁶⁴ Srov. KUNETKA, F., *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 99-100.

⁵⁶⁵ Mt 26, 27

⁵⁶⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 297.

⁵⁶⁷ Srov. TYDLITÁTOVÁ, V., *Stromy ve starozákonní tradici*, s. 62.

⁵⁶⁸ 1 Kr 9, 25

⁵⁶⁹ Srov. HEINZ-MOHR, *Lexikon symbolů*, s. 291 – 292.

4. 3. Květ

Květ je ukončením a ozdobou rostliny. Bývá proto symbolem úplnosti a dokonalosti. Jeho závislost na slunci a dešti, od kterých přijímá zúrodňující působení, učinila z květu symbol odevzdanosti a pokory.⁵⁷⁰ Květiny symbolizují jaro a naději na budoucí ovoce, mají podobný vztah ke světlu a životu jako člověk, podléhají stejnému zákonu zániku, jsou pozemským odrazem nebeské blaženosti, zároveň ukazují na pomíjivost všeho pozemského. Láska ke květinám byla u starověkých národů zabudována do jejich náboženských představ, květinami se zdobily chrámy, obrazy bohů, obětní zvířata a hroby.⁵⁷¹ Rozkvět a společenství s Bohem⁵⁷² spolu ve Starém zákoně souvisejí.⁵⁷³ Malby v katakombách, květinové věnce nebo koše na starokřesťanských náhrobcích symbolizují naději na vzkříšení.⁵⁷⁴

4. 3. 1. Lilie

Lilie byla známa snad ve všech kulturách Středomoří. Elamité a Peršané uctívali „liliového boha“, spojeného s měsícem. Na Krétě bylo žezlo v podobě lilie atributem krále a bohyně. Zlaté roucho Dia bylo zdobeno liliemi.⁵⁷⁵ Podle antického mýtu vznikla lilie z mléka Junonina, které ukáplo na zem.⁵⁷⁶ Lilie zmiňovaná v bibli je souhrnným označením různých divoce rostoucích polních květin. V Písni písní označuje ženich svou vyvolenou jako „lilii mezi trním.“⁵⁷⁷ Lilie je zasvěcena všem panenským bohyním, matce i dívce, symbolizuje také plodnost bohyně země.⁵⁷⁸

⁵⁷⁰ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 154.

⁵⁷¹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 128.

⁵⁷² Nu 17, 17; Sir 39, 13

⁵⁷³ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 128.

⁵⁷⁴ Srov. LURKER, M. *Slovník symbolů*, s. 251.

⁵⁷⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 133.

⁵⁷⁶ Srov. ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H., *Slovník symbolů*, s. 86.

⁵⁷⁷ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 264.

⁵⁷⁸ Srov. COOPEROVÁ, J. C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 103.

Díky své bílé barvě je symbolem světla a nevinnosti.⁵⁷⁹ Bílou lilii, tento starý a velmi rozšířený symbol světla, nejznámější atribut čistoty tělesné a duchovní přijalo křesťanství při zobrazování Panny Marie.⁵⁸⁰

4. 3. 2. Růže

Růže se již v antice pro svou krásu a vůni těšila mimořádné oblibě a byla zasvěcena Afrodítě. Červená růže prý povstala z krve Adonisovy a Řekové v ní viděli symbol lásky a náklonnosti, ale také plodnosti a úcty k zemřelým.⁵⁸¹ Skutečná růže přišla do Palestiny z Medie a Persie. Roste i dnes v palestinských horách.⁵⁸² V křesťanství představuje růže číši, do které je zachycena Kristova krev a proměnu těchto kapek krve nebo samotné rány Kristovy,⁵⁸³ symbolizuje lásku Boží. Prolitá krev přinesla nový život a proto je růže také symbolem duchovního znovuzrození, proto se růže objevuje na obrazech ukřižování.⁵⁸⁴

4. 4. Plod

Plod symbolizuje pozemské prospívání a zároveň Božího požehnání, může ale přinášet⁵⁸⁵ i smrt.⁵⁸⁶ Jako příklady biblických plodů stromu poznání dobrého a zlého jsou zmiňovány jablko,⁵⁸⁷ hrozny, fíky i třešně. O jaké ovoce šlo, ale nevíme, proto si je jednotlivé národy představují jako plody obvyklé v jejich krajích. Symbolický obsah je stejný: představují lákání k hříchu.⁵⁸⁸

⁵⁷⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 264.

⁵⁸⁰ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 163.

⁵⁸¹ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 257.

⁵⁸² Srov. ALLMEN, J. J., *Biblický slovník*, s. 815.

⁵⁸³ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 225.

⁵⁸⁴ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 257.

⁵⁸⁵ Granátové jablko v báji o Persefoně.

⁵⁸⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 193.

⁵⁸⁷ lat. jablko a zlo = *malum*.

⁵⁸⁸ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 232.

Plody bývají atributem staroorientálních a antických⁵⁸⁹ mateřských bohů, jejichž synové jsou „velkým plodem.“⁵⁹⁰ Obraz plodu v Bibli neoznačuje jen rostlinnou část obsahující semeno, ale v přeneseném smyslu i lidské dítě. V křesťanství je plodem obrazně myšlen i výsledek práce a mravního úsilí.⁵⁹¹

4. 4. 1. Jablko

Krásné, chutné jablko mělo v symbolickém myšlení lidstva nejrůznější významy: všeobecně bylo symbolem úrodnosti, červené znamením lásky, zlatá jablka symbolizovala nesmrtelnost.⁵⁹² Jablko přinášelo nejen život, ale i smrt, jako v řecké báji o Persefoně. V Písni písni⁵⁹³ je milý přirovnáván k jabloni, jejíž ovoce = láska má sladkou chuť. V křesťanství bylo jablko symbolem lákadel a svádění. Smrt přinesly snědené plody biblického stromu poznání, který je od pozdního středověku většinou popisován jako jabloňový strom. V tlamě hada je jablko symbolem hříchu a smrti, v ruce Madony nebo Ježíška naopak představuje vykoupení z hříchu a věčný život.⁵⁹⁴ Jablko symbolizovalo v křesťanství zeměkouli a v Kristově ruce zemi, jím vykoupenou. Na jablku v ruce křesťanského panovníka bývá vztyčen kříž.⁵⁹⁵ Vánoční stromek s jablky symbolizuje oslavu Kristova narození a skrze něj nabytý ráj.⁵⁹⁶

4. 4. 2. Mandle

Latinské slovo *nux* označuje jak mandlovník i ořech, u obou jsou plody ukryté v dřevnaté skořápce. Oba jsou v antické symbolice znamením plodnosti, proto bývaly rozhazovány při svatbě. Ke sladkému jádru je však možné dostat se až po rozlousknutí

⁵⁸⁹ V Římě byl posvátným stromem velké žitelky Junony fíkovník, pod kterým byli kojeni Romulus a Remus.

⁵⁹⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 382.

⁵⁹¹ Srov. LURKER, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 193.

⁵⁹² Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 101.

⁵⁹³ Pís 2, 3

⁵⁹⁴ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 188.

⁵⁹⁵ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 101.

⁵⁹⁶ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 79.

tvrdé skořápky, proto oba plody symbolizovaly trpělivost.⁵⁹⁷ Mandle byla také symbolem kněžství. Kněžský způsob života je navenek zdrženlivý a skromný, zatímco kněz se ve svém nitru živí neviditelným pokrmem víry.⁵⁹⁸ Křesťanská symbolika vidí v mandli a ořechu také obraz vtělení Božího Slova. Zelený obal tělo představuje tělo Kristovo, hořkost jeho utrpení, jádro představuje božství, jehož olej živí světlo a skořápka je dřevem kříže.⁵⁹⁹ Tato symbolika se uplatňuje v mandorle, gloriole ve tvaru mandle, kterou bývá zdobena postava Krista. Panna Maria v mandorle představuje myšlenku, že Kristus se stal člověkem v lůně Panny Marie, podobně jako sladké mandlové jádro vyrostlo uvnitř neporušené vnější skořápky.⁶⁰⁰

4. 5. Symbolika zahrady

Starověký člověk považoval neproniknutelný, temný les za hrozné místo zlých duchů a oplocenou, úrodnou zahradu za božský dar. Podle starověkých Íránců byla svatá krajina světlem zalitá, vodními kanály prostoupená zahrada⁶⁰¹ a zakládání zahrad, které představovaly ideální bytí, bylo povinností mezopotamských vládců, od nejstarších dob.⁶⁰² Plán Babylónu představoval město ve středu kruhového území ohraničeného řekou, přesně tak, jak si Sumerové představovali ráj.⁶⁰³ V rajských zahradách stojí uprostřed strom života a poznání a strom nesmrtelnosti a smrti. Zpod kořenů stromu života vytéká pramen, který napájí čtyři rajské řeky, tekoucí do čtyř světových stran a vytvářejících kříž.⁶⁰⁴

⁵⁹⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 170.

⁵⁹⁸ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 140.

⁵⁹⁹ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 190.

⁶⁰⁰ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 170 – 171.

⁶⁰¹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 313.

⁶⁰² Srov. TYDLITÁTOVÁ, V., *Stromy ve starozákonní tradici*, s. 102.

⁶⁰³ Srov. ELIADE, M., *Mýtus o věčném návratu*, s. 15.

⁶⁰⁴ Srov. COOPEROVÁ, J. C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 153.

Zahrada, která živí tělo a občerstvuje duši, se stala obrazem života a kterou spolu s Peršany a Řeky nazýváme rájem, byla obrazem života prostého smrti. V Římě byly ohrazené pohřební zahrady považovány za protějšek Elysia. Pozemské pohřební hostiny pořádané v těchto zahradách představovaly hostiny elysejské. Tyto zahrady byly často osázené vinnou révou a pěstovaly se tam růže jako znamení věčného jara. Zahrada je také symbolem duše a vlastností, které se v ní pěstují, ztělesněním podrobené a uspořádané přirozenosti.⁶⁰⁵

Když Bůh vysadil zahradu na východě, postavil tam člověka na znamení společenství. Stejně jako tam mohou komunikovat Bůh a člověk, tak i člověk a zvířata žijí v souladu a mluví stejnou řečí.⁶⁰⁶ Zahrada v bibli je obrazem prvotního stavu člověka, kdy ještě nebylo hříchu. Ztracený ráj nebo prvotní hřích symbolizuje sestup z jednoty do duality a rozmanitosti jevového světa, pohyb směrem od středu dokonalosti, rozptýlení. Ráj znamená začátek a také konec.⁶⁰⁷

Ráj je ohrazený prostor nebo je obklopen mořem a otevřen je pouze nebi. Svou ohraničeností a jako útočiště před světem je zahrada symbolicky blízká oáze a ostrovu. Zdí obehnaná zahrada, do které lze vstoupit jen úzkou brankou symbolizuje rovněž potíže a překážky, které musí být překonány před dosažením vyššího stupně duševního vývoje.⁶⁰⁸

Uzavřené, ohrazené zahrady představují také ženský, ochranný⁶⁰⁹ princip.⁶¹⁰ Zahrada je také dosti často mariánským symbolem. Jedna část těchto symbolů měla za svůj základ zmíněný text Velepísni 4, 12, který byl vztahován na Marii nebo církve.

⁶⁰⁵ Srov. COOPEROVÁ, J. C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 216.

⁶⁰⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 313.

⁶⁰⁷ Srov. COOPEROVÁ, J. C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 153.

⁶⁰⁸ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 335.

⁶⁰⁹ Například zahrada Hesperidek.

⁶¹⁰ Srov. COOPEROVÁ, J. C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 216.

Druhá skupina mariánských obrazů vyrostla z představy uzavřené zahrady a má na mysli Mariino panenství.⁶¹¹ K poslední modlitbě se Ježíš stáhl do ticha Getsemanské zahrady,⁶¹² také hrob, do kterého jej učedníci položili, se nacházel⁶¹³ v zahradě.⁶¹⁴

Květina i strom jsou mytickým místem zrození, bohové vegetace jsou umírajícími a znovuožívajícími syny přírody, která je nesmrtelná.⁶¹⁵ Takovéto příběhy se objevují v mnoha starověkých kulturách⁶¹⁶ a symbolizují schopnost obnovy přírody, každoroční znovuzrození přírodního světa,⁶¹⁷ poukazují na víru ve zmrtvýchvstání.⁶¹⁸ Květiny, křoviny a stromy rostoucí na hrobech jsou symbolem pokračujícího života od antických dob.⁶¹⁹

⁶¹¹ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 340.

⁶¹² J 18,1

⁶¹³ J 19, 41

⁶¹⁴ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 313.

⁶¹⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 435.

⁶¹⁶ Například. Adónidova zahrádka a obilná mumie Usirova.

⁶¹⁷ Srov. STORMOVÁ, R., *Encyklopedie východní mytologie*, s. 66.

⁶¹⁸ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 435.

⁶¹⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 221.

5. Symbolika zvířat

Ve starověkých kulturách byla zvířata pro své vlastnosti⁶²⁰ považována za tajemné bytosti, ztělesnění kosmických⁶²¹ a božských⁶²² sil.⁶²³ Zvířecí symboly zobrazují mimo jiné nevědomé obsahy⁶²⁴ a rozmanité aspekty lidské přirozenosti.⁶²⁵ Zvířata, která musí být v příbězích nebo mýtech zabita nebo zkrocena, často představují zvládnuté živočišné instinkty člověka.⁶²⁶ Zjevení Boha ve zvířecí formě, jako to bylo například v Egyptě, je ve starozákonní době odmítáno,⁶²⁷ ale přirovnávání v obrazné, poetické řeči je možné.⁶²⁸ Teriomorfní představy Boha zanechaly stopy i v křesťanství: například Beránek boží, holubice Ducha svatého.⁶²⁹ Zvířata jsou v křesťanství podřizena člověku, který má právo⁶³⁰ je ovládat a dávat jim jména.⁶³¹ Pokud jde o přesné označení, v dřívějších dobách se názvy označovala jen ta ze zvířat, která byla známá nebo užitečná. Stávalo se tedy, že zvířata, která si byla podobná vzhledem nebo užitkem, dostávala podobné označení.⁶³² Tuto kapitulu jsem rozdělila do čtyř částí: savci, ptáci, ostatní zvířata a tetramorf.

⁶²⁰ Rychlost, schopnost létat, sílu, plodnost, svlékání kůže.

⁶²¹ V antice se objevují zvířata jako atributy božstev.

⁶²² V okruhu představ o božstvech jezdících na zvířeti se zvíře stávalo nositelem božství, například: babylonský bůh počasí Adad cválá na bílém býku, Jahve jezdí na cherubovi-2 S 22,11.

⁶²³ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 595.

⁶²⁴ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 306.

⁶²⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 323-324.

⁶²⁶ Srov. COOPEROVÁ, J. C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 223.

⁶²⁷ Ex 32

⁶²⁸ Oz 5, 14

⁶²⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 596-597.

⁶³⁰ Gn 1, 28

⁶³¹ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 306.

⁶³² Srov. *Nový biblický slovník – Zvířata v bibli*, s. 1157.

5. 1. Savci

Mléko je první potrava, nápoj života, základní pokrm pro pastevce a v mnoha kulturách i pokrm duchovní. Ve spojení s medem patřilo k symbolům rajského bytí⁶³³ a pozemského dobra,⁶³⁴ hrálo důležitou roli v antických mysteriích a jako symbol nejvyšších Božích darů sloužilo v liturgii raného křesťanství při prvním svatém přijímání.⁶³⁵

5. 1. 1. Beran

Berani byli ve starověku ve Středomoří a Orientu nejčastějšími obětními zvířaty. U Chetitů a Řeků byl bílý beránek obětován slunečnímu bohu a černý bohům podsvětí. S uctíváním slunce a nadějí v návrat teplého ročního období zřejmě souvisela i oběť berana během Attisova mystéria.⁶³⁶ V řecké pověsti O zlatém rounu měl být královský syn obětován, ale byl zachráněn beranem, kterého seslalo božstvo. Beran byl poté jako zástupná oběť za člověka obětován Diovi.⁶³⁷

V Starém zákoně je poddajnost ovce a její závislost na pastýři obrazem⁶³⁸ vztahu člověka k Bohu.⁶³⁹ Pokorní beránci byli každý den ve starozákonní době přiváděni k oltáři k ranní a večerní oběti.⁶⁴⁰ Tito obětní beránci Staré smlouvy jsou předobrazem beránka Nové smlouvy, který se obětuje za celé lidstvo.⁶⁴¹ Bůh si vyvolil berana jako zástupnou oběť při obětování Izáka⁶⁴² a berana přikázal Izaelitům obětovat

⁶³³ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 148.

⁶³⁴ Iz 7, 15; Iz 7, 22

⁶³⁵ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 176.

⁶³⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 51.

⁶³⁷ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 28.

⁶³⁸ Iz 40, 11

⁶³⁹ Nu 27, 17

⁶⁴⁰ Ex 29, 38

⁶⁴¹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 28.

⁶⁴² Gn 22, 13

při odchodu z Egypta.⁶⁴³ Domy Izraelitů, které byly označeny jeho krví, Bůh pominul. Krev beránkova byla prostředkem smíru, který měl zadržet Boží hněv i poznávacím znamením. Pro trvalou památku se měl velikonoční hod opakovat každoročně.⁶⁴⁴ Prorok Izaiáš popisoval budoucího Mesiáše jako trpícího obětního beránka,⁶⁴⁵ Jan Křtitel poznal Ježíše Krista jako skutečného velikonočního beránka.⁶⁴⁶ Ke ztotožnění starozákonního beránka s Kristem, velikonočním beránkem došlo ve spisech⁶⁴⁷ sv. Pavla.⁶⁴⁸ Veleknězem pravé svatyně, „který se obětuje a je obětován, který se dává a je dáván“ je Kristus.⁶⁴⁹ Ve slavení eucharistie koná církev památku Kristovy velikonoční oběti. Kdykoli se slaví na oltáři oběť kříže, v níž je obětován velikonoční beránek, Kristus, uskutečňuje se dílo vykoupení.⁶⁵⁰ „Řeka živé vody“, která pramení „zpod trůnu Božího a Beránkova“⁶⁵¹ je symbolem Ducha svatého. Velikonoční tajemství Kristovy smrti a vzkříšení je neustálým předmětem liturgického slavení církve.⁶⁵²

5. 1. 2. Býk

Posvátný egyptský býk Apis, byl ve svém chrámu uctíván v podobě živého zvířete, které bylo považováno za vtělení boha Ptaha. Egyptská bohyně mateřské a sexuální lásky Hathor na sebe brala podobu krávy a živila lidstvo svým mlékem. Byla ochránkyní

⁶⁴³ Ex 12, 3

⁶⁴⁴ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 28.

⁶⁴⁵ Iz 53, 4

⁶⁴⁶ J 1, 29

⁶⁴⁷ 1 Kor 5, 7

⁶⁴⁸ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 51.

⁶⁴⁹ Srov. *Katechismus 1137*, [online] citováno 2014-3-3-29. Dostupné z: http://www.katechismus.cz/paragraf.php?sel_paragraf=1137.

⁶⁵⁰ Srov. *Katechismus katolické církve 1364*, [online] Citováno 2014-03-29. Dostupné z: http://www.katechismus.cz/paragraf.php?sel_paragraf=1364.

⁶⁵¹ Zj 22, 1

⁶⁵² Srov. KOPEČEK, P., *Beránek Boží*. [online] Citováno: 2014-03-29. Dostupné z: <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-c/beranek-bozi/>.

žen a „matkou“ faraonů.⁶⁵³ U bran asyrských královských paláců stáli okřídlení býci jako strážci. V Sumeru byl býk spojován s měsíčním bohem Sinem a symbolizoval podstatu klíčení.⁶⁵⁴ Ve Starém zákoně byli pro svou materiální hodnotu obětováni býci jako vybraná zvířata při zvláštních příležitostech,⁶⁵⁵ které byly rozhodující pro celý národ. Jen výjimečně byly k obětním účelům zabíjeny samice.

Kdykoliv starozákonní člověk upadal do modloslužby,⁶⁵⁶ spatřoval v býku obraz boha.⁶⁵⁷ Dvanáct býků, kteří ve tvaru kříže nesou „kovové moře“ v Šalomounově chrámu⁶⁵⁸ a ve skupinách po třech hledí do čtyř světových stran, je patrně kosmickým symbolem. Někdy bývá tento obraz vykládán jako dvanáct apoštolů, kteří vyrazili na všechny světové strany, aby přinesli národům vodu života.⁶⁵⁹ Býk je symbolem a atributem evangelisty Lukáše,⁶⁶⁰ který začíná své evangelium vyprávěním o starozákonním knězi Zachariášovi. Symbol býka zde vyjadřuje Starý zákon.⁶⁶¹

5. 1. 3. Lev

Síla, majestátní krok a řev krále zvířat působily na člověka ve všech dobách. Lidé věřili, že povaha lva je příbuzná ohni, že z jeho očí září slunce. Ve starém Egyptě se lev stal součástí královské symboliky a byl považován zjevení boha slunce. Orel se lví hlavou byl atributem sumerského boha Ningirsu, oslavovaného v hymnech jako král, božství zářícího slunce.⁶⁶²

⁶⁵³ Srov. STORMOVÁ, R., *Encyklopedie východní mytologie*, s. 21.

⁶⁵⁴ Srov. PIJOAN, J., *Dějiny umění 1.*, s. 205.

⁶⁵⁵ Nu 29, 8; 1 Kr 8, 63

⁶⁵⁶ Ex 32, 1

⁶⁵⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 48-49.

⁶⁵⁸ 1 Kr 7, 25

⁶⁵⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 36.

⁶⁶⁰ Lk 1, 5

⁶⁶¹ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 49.

⁶⁶² Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 131.

Bible se zmiňuje o lvu často. Objevuje se v pozitivním⁶⁶³ i negativním⁶⁶⁴ významu. Bůh se svou mocí a spravedlností se podobá lvu. Lev jako symbol Krista se vztahuje ke starozákonní charakteristice kmene Juda, ke kterému Ježíš patřil. V obraze lva, jehož hlava s přední částí těla vzbuzuje dojem neobyčejné síly, zatímco zadní část trupu působí podstatně méně energicky, spatřovala středověká symbolika kontrast božské a lidské podstaty Kristovy. Řvoucí lev symbolizuje nový život a může být symbolem Kristova zmrtvýchvstání. Proto tedy nacházíme symbol lva na křesťanských náhrobcích.⁶⁶⁵ Lev je také atributem evangelisty Marka, protože jeho evangelium⁶⁶⁶ začíná vyprávění na poušti.⁶⁶⁷

5. 1. 4. Osel

Před příchodem koně do Mezopotámie a oblasti Středomoří byl osel považován za ušlechtilé, chytré a trpělivé zvíře⁶⁶⁸ a byl ceněn pro užitečnost a dobromyslnost. V Sýrii uctívali osla jako svaté zvíře, v Řecku byl jízdním zvířetem Dionýsa.⁶⁶⁹ Ve Starém zákoně Bileáмова mluvící oslice představuje stvoření, které dokáže vnímat Boží vůli lépe, než člověk.⁶⁷⁰ Osel nebyl používán k oběti a jeho maso bylo zakázáno požívat. Kočovním národům sloužili životně důležití osli jako základní dopravní prostředek, na nichž bylo možno překonat i velké vzdálenosti. I členové královského rodu jezdili v dobách míru na oslech, zatímco koně používali ve válce.⁶⁷¹

⁶⁶³ Sd 14, 18;

⁶⁶⁴ Ez 19, 3-7; Jr 50, 17; Ž 22, 14; Ž 22, 22;

⁶⁶⁵ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 134.

⁶⁶⁶ Mk 1, 3

⁶⁶⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 162.

⁶⁶⁸ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 190.

⁶⁶⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 180.

⁶⁷⁰ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 206.

⁶⁷¹ Srov. *Nový biblický slovní – Zvířata v bibli*, s. 1157.

Při slavném vjezdu do Jeruzaléma seděl Ježíš na oslátku,⁶⁷² co je vnímáno jako projev něžnosti a pokory.⁶⁷³ Od raného středověku až do baroka bývala na Květnou neděli v liturgickém průvodu tažena do chrámu dřevěná socha Krista na oslátku. Oslátka s volkem bývá také přítomno ve scénách Narození Páně. To má pravděpodobně původ ve výroku proroka Izaiáše.⁶⁷⁴ Osel se objevuje i při cestě Panny Marie a Josefa do Betléma, při jejich útěku a návratu z Egypta.⁶⁷⁵

5. 1. 5. Vlk

Vlk, který žije v divočině, živí se lupem i mršinami, působí často démonicky. Ve staré Persii byl symbolem zla, v Řecku stinnou stránkou Apollóna, boha slunce.⁶⁷⁶ V Bibli právě tak jako v celé starověké literatuře je obrazem nebezpečné dravosti. Ve dne se skrývá a v noci vychází na lov. Protože je v Palestině více vhodné potavy a mírná zima, palestinský vlk neloví ve smečkách, ale jednotlivě.⁶⁷⁷ V knihách malých proroků se říká o bezbožných soudcích, že jsou jako vlci za večera,⁶⁷⁸ Jákob na svém smrtelném loži přirovnává Benjamína k dravému vlku.⁶⁷⁹ V Novém zákoně vpadá vlk jako Zlý do lidského stáda, trhá je a rozhání,⁶⁸⁰ bohobojní jsou přirovnávání k bezbranným ovčím, jejich nepřátelé⁶⁸¹ jsou jako vlci.⁶⁸² Nový zákon přebírá negativní symboliku vlka a staví ji do protikladu k pozitivnímu významu beránka.

⁶⁷² Mk 11, 7

⁶⁷³ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 212.

⁶⁷⁴ Iz 1, 3

⁶⁷⁵ Srov. ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H., *Slovník symbolů*, s. 161.

⁶⁷⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 300.

⁶⁷⁷ Srov. ALLMEN, J. J., *Biblický slovník*, s. 1217.

⁶⁷⁸ Sf 3, 3

⁶⁷⁹ Gn 49, 27

⁶⁸⁰ J 10, 12

⁶⁸¹ Mt 10, 16

⁶⁸² Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 300.

Evangelista Matouš přirovnává falešné proroky k dravým vlkům, kteří přicházejí v „rouchu ovčím.“⁶⁸³ Na jiném místě⁶⁸⁴ uvádí Matouš Kristova slova „Hle, já vás posílám jako ovce mezi vlky,“ což poukazuje na těžký úděl Kristových učedníků při hlásání evangelia ve světě.⁶⁸⁵

5. 2. Ptáci

Ptáci vznášející se nad hlavami lidí, byli pokládáni za prostředníky mezi nebem a zemí, za bytosti blízké nebi. Už od nejstarších dob lidé znázorňovali duchovní bytosti symbolem křídel.⁶⁸⁶ V příbězích a mýtech přinášejí ptáci nápoj záchrany a zejména dravci bývají považováni za ztělesnění slunce. Egypťané věřili, že duše může opustit hrob v podobě ptáka a podle mezopotamské víry nosí oděv z peří mrtví v podsvětí.⁶⁸⁷ Ve Starém zákoně byli malí ptáčci obrazem⁶⁸⁸ bázlivého člověka. V Novém zákoně⁶⁸⁹ jsou předmětem Boží péče a v křesťanském umění připomínkou blahoslavených v ráji a zachráněných lidských duší.⁶⁹⁰

5. 2. 1. Holubice

Holubice byla posvátným ptákem v celém předním Orientu, podle starověkého názoru neměla žluči, a proto se mohla stát nositelkou všech možných ctností.⁶⁹¹ V Mezopotámii byla ptákem zasvěceným bohyni lásky a plodnosti Ištar, ve Fénicii podobné bohyni Astartě, v Řecku Afrodítě.⁶⁹² V židovském kultu byla obětním zvířetem

⁶⁸³ Mt 7, 15

⁶⁸⁴ Mt 10, 16

⁶⁸⁵ Srov. ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H., *Slovník symbolů*, s. 158.

⁶⁸⁶ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 247.

⁶⁸⁷ Srov. LURKER, J., *Slovník symbolů*, s. 413.

⁶⁸⁸ Ž 102, 8

⁶⁸⁹ Mt 6, 26; L 12, 6

⁶⁹⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 212.

⁶⁹¹ Srov. NOVOTNÝ, A., *Biblický slovník*, s. 215.

⁶⁹² Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 82.

určeným k odčinění vin,⁶⁹³ především pro chudé.⁶⁹⁴ Když opadaly vody potopy, vypustil Noe z archy třikrát holubici. Podruhé přinesla v zobáčku čerstvý olivový lístek,⁶⁹⁵ symbol pokoje, který Hospodin slíbil svému lidu.

Když byl pokřtěn Ježíš, otevřela se nad ním nebesa a spatřil Ducha Božího, jak sestupuje jako holubice a přichází na něho.⁶⁹⁶ Holubice je viditelným slovem Otcovy lásky pro jeho Syna, který přijal lidské tělo.⁶⁹⁷ V křesťanství holubice symbolizuje Ducha svatého, jenž se vznášel nad vodami počátku.⁶⁹⁸ Ducha svatého v podobě holubice najdeme v křesťanském umění na obrazech sv. Trojice, zvěstování Panně Marii a Mariině korunování. Holubice zobrazená nad postavou biskupa nebo papeže odkazuje k inspiraci nebo vysvěcení Duchem Božím. Sedm darů Ducha svatého⁶⁹⁹ je často znázorňováno jako sedm holubic.⁷⁰⁰ Holubice jako symbol Ducha svatého je v soudobém křesťanském umění jeden z nejčastěji zobrazovaných zvířecích symbolů.⁷⁰¹

5. 2. 2. Kohout

Kohout je díky svému pestrému peří, ohnivě červenému hřebeni a ohlašování východu slunce u mnoha národů symbolem slunce a ohně⁷⁰² a vítězství světla nad tmou.⁷⁰³ Ve starém Řecku platil za zvěstovatele míru a duchovní obrody a byl zasvěcen

⁶⁹³ Mt 21, 12

⁶⁹⁴ Lv 4, 4; Lv 12, 8; Lv 14, 22

⁶⁹⁵ Gn 8, 11

⁶⁹⁶ Mt 3,16; Mk 1, 10

⁶⁹⁷ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 6.

⁶⁹⁸ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 66.

⁶⁹⁹ Iz 11, 2

⁷⁰⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 102.

⁷⁰¹ Například: vitráž kaple sv. Rodiny v Chomutově, oltářní obraz v kostele sv. Ducha v Ostravě-Zábřehu, vitráž v kostel Božího milosrdenství Miloslavovo, vitráž v kostele Božího milosrdenství Slavkovice, strop v kostele sv. Václava v Břeclavi...a další.

⁷⁰² Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 119.

⁷⁰³ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 121.

Athéně jako symbol bdělosti.⁷⁰⁴ Kohout je významný i v mytologiích Egypta, Babylónie, Persie a Sýrie.⁷⁰⁵ Podle starozákonní tradice dostal svou moudrost a vnímání času úsvitu od Boha.⁷⁰⁶ Kohout umístěný na křesťanských náhrobcích a na špici kostelní věže symbolizuje vítězství Krista nad silami temnoty.⁷⁰⁷

5. 2. 3. Orel

Orel je obrazem síly, vytrvalosti, slunce a božské vlády, přebývá u bohů v nebi, kam nosí vyvolené lidi. V Sýrii byl zasvěcen slunečnímu bohu, u Řeků byl průvodcem Dia. U Babyloňanů symbolizoval vzestup k nebi. Při pohřbu a spálení zemřelého císaře nechávali Římané vzlétnout orla na znamení jeho duše stoupající k bohům.⁷⁰⁸ Ve Starém zákoně byl orel symbolem Boží všemohoucnosti. Jeho starostlivost o vyvolený národ je srovnávána s péčí orla, který nese svá mláďata⁷⁰⁹ na křídlech. V konfliktu s hadem je orel symbolem nebeských mocností a had ztělesňuje zlo. Věřilo se, že orel obnovuje své peří tím, že vzlétá ke slunci a pak se střemhlav vrhá do moře. Symbolizuje proto vzkříšení a nový život udělovaný při křtu. Ztělesňuje také inspiraci vycházející z evangelia, proto mívá čtecí pult někdy podobu orla.⁷¹⁰ Orel je symbolem Jana Evangelisty, pro vzletnost jeho evangelia a také proto, že mu byl společníkem na ostrově Pathmu.⁷¹¹ V křesťanské symbolice znamená orel ctnost spravedlnosti.⁷¹²

⁷⁰⁴ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 101.

⁷⁰⁵ Srov. ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H., *Slovník symbolů*, s. 124.

⁷⁰⁶ Jb 38, 37

⁷⁰⁷ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 119.

⁷⁰⁸ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 178.

⁷⁰⁹ Ex 19, 4

⁷¹⁰ Srov. COOPEROVÁ, J. C., *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 131.

⁷¹¹ Srov. ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H., *Slovník symbolů*, s. 129.

⁷¹² Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 211.

5. 3. Ostatní zvířata

Ve starověku byli lidé přesvědčeni, že zvířata jsou svými fyzickými vlastnostmi a intuitivními silami nadřazená. Pozdější monoteistická náboženství však někdy vyobrazovala intuitivní aspekty lidské podstaty negativně.⁷¹³

5. 3. 1. Had

Had je ve své symbolice, možná nejkomplexnější a nejrozmanitější ze všech zvířat, má přinejmenším dvacet symbolických významů, které závisí na dobovém kontextu nebo kultuře. Některé jsou pozitivní, jiné negativní.⁷¹⁴ V blízkovýchodních náboženstvích, židovství i křesťanství splývá symbolika hada často s drakem. „*Lidský strach z mocných a neovladatelných sil vykrystalizoval v představách hrozných netvorů. Hadi a draci byli ztělesněním všeho nelidského, šupin, pařátů a křídel, fantastické síly a velikosti.*“⁷¹⁵ Had se rád vyhřívá, proto bývá ztotožňován se sluncem a na druhé straně vylézá z dutin a houštin, proto se zdálo, že patří také do podsvětí.⁷¹⁶ Podobně jako ptáci se had líhne z vajec, odtud se tedy vzal obraz okřídlených hadů, baziliška a draka. Na jaře se hadi svlékají z kůže, a proto se stávají symbolem sebe-obnovujícího se života. Protože svou obětí hypnotizují uhrančivým pohledem, symbolizují také vše pronikající vědění.⁷¹⁷

V dramatických mýtech se lidé a nesmrtelní hrdinové vítězně utkávají s draky ohrožujícími svět. Usmrčením nestvůr je zachován řád a bezpečí civilizace.⁷¹⁸ Ve Starém zákoně se objevují stvoření, známá už z ugaritských textů. Nejznámějším z nich je livjatan, který sice také ohrožuje stvoření, ale je Hospodinovi podřízen.⁷¹⁹

⁷¹³ Srov. TRESIDDER, J., *1001 symbolů*, s. 260.

⁷¹⁴ Srov. TRESIDDER, J., *1001 symbolů*, s. 9.

⁷¹⁵ STORMOVÁ, R., *Encyklopedie východní mytologie*, s. 40.

⁷¹⁶ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických symbolů*, s. 62.

⁷¹⁷ Srov. HEINZ – MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 62.

⁷¹⁸ Srov. STORMOVÁ, R., *Encyklopedie východní mytologie*, s. 40.

⁷¹⁹ Jméno je patrně odvozeno od západosemitského *lvh*, vinout se, znamená tedy svinutec, vinoucí se.

Hospodin livjátana, nebo jemu podobného zástupce sil chaosu přemůže. A jeho podmanění často souvisí s navazující kreativní činností. Takový obraz převažuje v Žalmech⁷²⁰ a v knize Jób.⁷²¹ Podle pozdějších hebrejských legend bude nestvůra poražena v poslední⁷²² velké bitvě.⁷²³ Livjátan je příbuzný s babylonskou nestvůrou Tiámat, chetitským netvorem Illujankou, egyptským hadem temnot Apopem nebo řeckým Týfónem.⁷²⁴

Had byl v Sumeru také znakem boha Ningišzidy „pána pravého stromu,“ spojovaného s léčitelstvím.⁷²⁵ Tento had byl možná předobrazem biblického strážce posvátného stromu poznání dobrého a zlého a také symbolu antických řeckých léčitelů. Vyskytuje se dodnes ve znaku lékárníků, kde ovíjí Asklépiovu hůl.⁷²⁶ Rozpoznání léčivých účinků hadího jedu, vedlo k zobrazování symbolu dvou hadů - prvního nositele života, druhého smrti. Hadi se znázorňovali vedle sebe nebo navzájem spletení. Dvojitý aspekt hadí symboliky nalézáme jak v mýtu, tak i v umění.⁷²⁷ Bronzový had⁷²⁸ Starého zákona, kterého dal Mojžíš vztýčit na poušti je znamením života, Boží moudrosti, uzdravující moci a stává se předobrazem ukřižovaného Spasitele.⁷²⁹ Křesťanská symbolika vysvětlovala tohoto biblického kovového hada jako předobraz Krista vyvýšeného na kříž, jenž uděluje spásu všem, kdo k němu s důvěrou shlížejí.⁷³⁰

⁷²⁰ Srov. Ž 74, 13; Jb 40, 25

⁷²¹ Srov. Řád a chaos v archaických kulturách, s. 90.

⁷²² Iz 27, 1

⁷²³ Srov. STORMOVÁ, R., *Encyklopedie východní mytologie*, s. 41.

⁷²⁴ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 152-153.

⁷²⁵ Srov. PROSECKÝ, J., *Epos o Gilgamešovi*, s. 296.

⁷²⁶ Srov. PROSECKÝ, J., *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*, s. 170.

⁷²⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 81.

⁷²⁸ Nu 21, 7

⁷²⁹ J 3, 14

⁷³⁰ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 82.

Proti hadu Luciferovi, ovíjejícímu se kolem stromu, stojí Kristus v podobě bronzového hada, kterého Mojžíš připevnil na žerd' a který léčil uštknutí.⁷³¹ Jed zla a smrti přichází na svět, do srdce prvního Adama, skrze hada na Stromě vědění. K vyléčení dochází skrze druhého Adama, Krista ukřižovaného na Stromě Kříže.⁷³²

Rozebraný hadí jazyk je také spojován s klamem a lží. Had z biblického ráje sliboval Evě život,⁷³³ ale ve skutečnosti přinesl smrt.⁷³⁴ V mezopotamském Eposu o Gilgamešovi had ukradl hrdinovi rostlinu mládí a tím ho připravil o poslední možnost získání věčného života.⁷³⁵ V mezopotamské i biblické tradici díky hadovi člověk propadl smrti.⁷³⁶ Had zůstal biblickým symbolem klamu,⁷³⁷ byla nad ním vyřčena kletba, že se nikdy nezvedne nad své postavení plaza.⁷³⁸ V křesťanství vztah mezi Bohem a člověkem obnovil Kristus.⁷³⁹ Had bývá zobrazován u paty kříže, protože smrtí Kristovou na kříži byl zrušen Adamův hřích. Toto vítězství nad hříchem bývá symbolicky zobrazováno také v podobě zápasu orla či lva s hadem.⁷⁴⁰ Podobně jako v antice jsou i v křesťanství ztotožňováni had a drak. Teprve v raném středověku zřetelně vystupuje pevný typ draka jako ztělesnění zla-okřídlený, šupinami pokrytý a někdy i oheň chrlící plaz, často s krokodýlí a někdy vlčí hlavou.⁷⁴¹ V knize Zjevení Janovo⁷⁴² je sedmihlavý

⁷³¹ Srov. WATTS, A. W., *Mýtus a rituál v křesťanství*, s. 53.

⁷³² Srov. WATTS A. W., *Mýtus a rituál v křesťanství*, s. 73.

⁷³³ Gn 3, 1 - 4

⁷³⁴ LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 64.

⁷³⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 143.

⁷³⁶ Srov. PROSECKÝ, J., *Epos o Gilgamešovi*, s. 77.

⁷³⁷ Srov. *Nový biblický slovník*, s. 279.

⁷³⁸ Gn 3, 14

⁷³⁹ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 82.

⁷⁴⁰ Srov. ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H., *Slovník symbolů*, s. 137.

⁷⁴¹ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 99.

⁷⁴² Zj 12, 1

drak obrazem Satana a jeho pozemské podoby, představující moc nad světem.⁷⁴³ Drak pronásledující sluncem oděnou ženu, která porodí Krista, je poražen archandělem Michaellem.⁷⁴⁴

5. 3. 2. Ryba

Ryba žije ve vodě, živlu, ve kterém člověk nemůže přežít. Tato skutečnost hrála důležitou roli v náboženském životě Indie, Egypta, Chaldejů a Etrusků. V Egyptě byly dokonce některé ryby pokládány za posvátné a sumerský bůh-stvořitel Enki byl zobrazován jako člověk v podobě ryby.⁷⁴⁵ Pohanská antika vytvořila z ryby díky její mimořádné schopnosti rozmnožování symbol životní plnosti a znamení štěstí.⁷⁴⁶ Křesťané žili v prostředí, kde ryba byla obětním darem a centrem liturgické slavnosti. Křesťanští kazatelé mohli nejsnadněji překonat pohanskou antiku tím, že mluvili její řečí a své tajemství i označovali její řečí, tedy mystickou rybou.⁷⁴⁷

Starý zákon srovnává lidi s mořskými rybami chycenými do zlých sítí.⁷⁴⁸ Břicho ryby z knihy Jonáš⁷⁴⁹ bylo obrazem pohlcující hlubiny, předobrazem⁷⁵⁰ Kristovy smrti a vzkříšení. Také v Novém zákoně jsou ryby obrazem lidí. Ježíš vyzývá rybáře Šimona a Ondřeje, aby ho následovali a stali se rybáři lidí.⁷⁵¹ Zázračné rozmnožení pěti chlebů a dvou ryb a nasycení pěti tisíců Ježíšem je předobrazem svátosti oltářní.⁷⁵²

⁷⁴³ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 152-153.

⁷⁴⁴ Srov. BECKER, U., *Slovník symbolů*, s. 56.

⁷⁴⁵ Srov. TRESIDDER, J., *1001 symbolů*, s. 11.

⁷⁴⁶ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 258.

⁷⁴⁷ Srov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*, s. 259.

⁷⁴⁸ Kaz 9, 12

⁷⁴⁹ Jon 2, 1

⁷⁵⁰ Mt 12, 39

⁷⁵¹ Mt 4, 19

⁷⁵² Mk 6, 41

Ryba byla jedním z prvních symbolů křesťanského umění i proto, že písmena řeckého slova pro rybu ichthys se používala jako akronym věty *Íesús Christos Theú Hyios Sótér* = Ježíš Kristus, Boží Syn, Spasitel.⁷⁵³ V dobách pronásledování byl obraz ryby tajným poznávacím znamením křesťanů. V katakombách se ryba objevovala jako symbol eucharistie vedle chleba a kalicha.⁷⁵⁴ Křesťanská ryba jako poznávací symbol je i v současnosti stále živým znamením.

5. 3. 3. Včela

Vzhledem k přísné organizaci pilného včelího společenství byla včela již u Sumerů symbolem království.⁷⁵⁵ Královskou symboliku měly včely i v Egyptě a na Středním východě.⁷⁵⁶ Podle představ starověkých Řeků žije včela z vůně rostlin, proto byla považována také za kněžské zvíře. Včela, v zimě ukrytá ve včelím úlu a na jaře opět vylétající, je spojována s myšlenkou smrti a zmrtvýchvstání.⁷⁵⁷ Biblický příběh o Samsonovi a včelách ve lví zdechlině⁷⁵⁸ byl později vykládán v podobném duchu. V křesťanství se díky spolupráci a neúnavné pracovitosti staly včely symbolem naděje. Protože včely podle antické tradice své potomstvo nerodily, ale samy je sbíraly v květech, byly ve středověku považovány za symbol neposkvrněného početí. Včelí vosk, užívaný pro výrobu svící symbolizuje světlo.⁷⁵⁹ Velikonoční svíce /paškál/ symbolizující vzkříšeného Krista, se původně vyráběl pouze ze včelího⁷⁶⁰ vosku.⁷⁶¹ Zmiňuje to starodávný chvalozpěv Exultet.⁷⁶²

⁷⁵³ Srov. *Nový biblický slovník – Ryba*, s. 884.

⁷⁵⁴ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 224.

⁷⁵⁵ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 552.

⁷⁵⁶ Srov. TRESIDDER, J., *1001 symbolů*, s. 106.

⁷⁵⁷ Srov. LURKER, *Slovník symbolů*, s. 552.

⁷⁵⁸ Sd 14, 8-9

⁷⁵⁹ Srov. *Znaky a symboly* s. 73.

⁷⁶⁰ Srov. KOTRMANOVÁ, L., *Svatí s medovými jazyky*, [online/]Citováno 2014-03-29. Dostupné z: <http://www.rodinaonline.cz/article.php?clanek=745>.

5. 4. Tetramorf

Postavy složené ze zvířat se objevovaly v Mezopotámii, Egyptě i Řecku. Měly zabránit přístupu a působení zlých mocností. Okřídlený býk s lidskou hlavou z paláce v asyrském Chorsábádu je prvním zobrazením tetramorfní postavy, sestavené z člověka, orla, býka a lva.⁷⁶³ Již od dob raného křesťanství byli katechumeni seznamováni se symbolickým významem tetramorfa,⁷⁶⁴ kterého zmiňují kniha proroka Ezechiela a Janovo zjevení.⁷⁶⁵ Volba tvorů vychází z prastarých motivů a prehistorických tradic. Zvířata ztělesňují majestát, sílu, pochopení a pohyblivost. Mají vztah ke čtyřem hlavním ctnostem: moudrost, statečnost, uvážlivost a spravedlnost.⁷⁶⁶ Apokalyptické bytosti, v jejichž středu stojí Beránek, se staly symbolem v jednotu splynulých evangelií⁷⁶⁷ a Krista.⁷⁶⁸ V obrazech člověka, býka, lva a orla byl spatřován odkaz na Kristovo vtělení, umučení, zmrtvýchvstání a nanebevstoupení.⁷⁶⁹

Samotná symbolika křesťanské fauny i jejich významy u jednotlivých zvířat jsou mnohem složitější a bohatší. V této kapitole jsem zpracovala pouze tu část symboliky a ta zvířata, u kterých je možná spojitost mezi antickou, blízkovýchodními kulturami a křesťanstvím. Nabízelo by se porovnání sdělnosti zvířecích symbolů v podmínkách naší současné výtvarné a literární kultury, protože mnohé z těch zvířecích symbolů, o kterých jsem zde pojednávala, a v liturgii se už příliš neuplatňují, je stále velmi živých v umělecké tvorbě. Ale to by bylo nad rámec této práce.

⁷⁶¹ Zmiňuje to starodávný chvalozpěv Exultet: „...ačkoli se plamen svíce dělí a rozdává světlo, přece ho neubývá. Napájí se totiž tajícím voskem, který pro tuto vzácnou svíci připravila pilná včela.“

⁷⁶² *Misál*, s. 202-203

⁷⁶³ Srov. PIJOAN, J., *Dějiny umění 1.*, s. 201.

⁷⁶⁴ čtyřpodoba

⁷⁶⁵ Ez 1, 5; Zj 4, 6

⁷⁶⁶ Srov. HEINZ-MOHR, G., *Lexikon symbolů*, s. 275-276.

⁷⁶⁷ Srov. LURKER, M., *Slovník symbolů*, s. 174.

⁷⁶⁸ Zj 5, 6

⁷⁶⁹ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 46.

Závěr

Ve své magisterské práci jsem se snažila vytvořit stručný přehled zaměřený na širokou problematiku přírodních symbolů ve starověkých náboženstvích antiky a Blízkého východu a vyhledat a seřadit ty prvky a významy, které by mohly mít souvislost s křesťanskou liturgií.

Starověké národy se pokoušely porozumět světu a vysvětlit záhady univerza obrazy. Mnohé z těchto obrazů pocházejí z přírody, mnohé z mytické mluvy. Podle mínění odborníků odkazuje pravý symbol ke středu bytí člověka, a proto se na jedné straně náboženská symbolika dotýká významových okruhů, které můžeme najít po celém světě: vznik a zánik, světlo a tma, dobro a zlo⁷⁷⁰ a na druhé straně výzkumy v etnologii a dějinách náboženství ukázaly, že reakce člověka na přírodu je často podmíněna⁷⁷¹ i kulturou⁷⁷² a dějinami.⁷⁷³ Je možné říci, že původní křesťanská symbolika byla obohacována třemi prameny: archaickými symboly, kterým křesťané připisují nové, christologické významy, iniciačními obrazy a tématy východních mystérií a také řeckou filozofií.⁷⁷⁴

⁷⁷⁰ Srov. LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 16.

⁷⁷¹ Některá znamení pocházejí z dávno zaniklých kultur, jsou společná všem národům a stále přetrvávají, jiná jsou svázána s dobou, a ta v průběhu historie, nebo při přenesení do jiné společnosti částečně ztrácejí svou sílu. /ADAM, A., *Liturgika*, s. 101/.

⁷⁷² Křesťané nepoužívají znamení, které by sami vynalezli, a jiným byla nepřístupná, používali to, co bylo ve středomořské oblasti ve starověku běžné: základní pokrm a nápoj, omytí vodou, léčivý a posilující olej. /KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 131. /

⁷⁷³ Srov. ELIADE, M., *Posvátné a profánní*, s. 15.

⁷⁷⁴ Srov. ELIADE, M., *Iniciace, rituály tajné společnosti*, s. 193-4.

V Bibli, této nesmírně různorodé sbírce⁷⁷⁵ prózy a poezie, zapisované v hebrejštině, aramejštině a řečtině, nacházíme mnohé vlivy mezopotamské společnosti.⁷⁷⁶ Hebrejské myšlení a poezie jazyk blízkovýchodní mytologie v mnohém odrážely, ale myšlenka, že Izrael jejich rituály a věrouku převzal, prokázána není.⁷⁷⁷ Naproti tomu ale židovství nezrušilo materiální, pozemskou platnost zemědělských a nomádských kultů spjatých s přírodou a stejně tak křesťanství nezrušilo přínos židovské kultury. Obě náboženství dědictví minulosti přijala⁷⁷⁸ a obohatila novým smyslem.

Symbolika je proces, který vychází z lidské představivosti, je stále živá a vyvíjí se. Obrazy živlů se v liturgii stále objevují, v podstatě v nezmenšeném rozsahu, jako tomu bylo ve starověku. V symbolice rostlin zůstávají aktuální: strom, trny, lilie, růže, vůně, ratolest, víno, věnec, zahrada. U podobenství zvířat je to především holubice a beránek, dále malí ptáci, včela, ryba. V soudobém křesťanském výtvarném umění je velmi často používán symbol holubice, slunce, beránka, ohně, vína, růže.

Mým záměrem bylo dávat do souvislostí dostupné informace odborníků. Chyběla mi jazyková vybavenost, dostatečná zkušenost a prožitek křesťanské tradice. Bylo by vhodné do této práce zařadit také liturgický rok a jeho spojitost s židovstvím a přírodními svátky agrárních kultur. Podnětné by mohlo být také podrobnější vyhledání přírodních symbolů, které se stále používají v současném křesťanském liturgickém umění.

„Neboť z velikosti a krásy tvorů může být srovnáním poznán původce jejich bytí“⁷⁷⁹

⁷⁷⁵ Semitské jazyky mají sklon k symbolickému způsobu vyjadřování, protože neznají abstrakta. Pomáhají si konkréty, která pak díky možnému rozšíření smyslu dostávají abstraktní význam. / LURKER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 14/

⁷⁷⁶ Srov. PROSECKÝ, J., *Bohové, démoni a symboly Starověké Mezopotámie*, s. 13.

⁷⁷⁷ Srov. *Nový biblický slovník - Voda*, s. 1098

⁷⁷⁸ Srov. DI SANTE, C., *Židovská modlitba*, s. 222., KUNETKA, F., *Židovský rok a jeho svátky*, s. 9.

⁷⁷⁹ Mdr 13,5

Seznam pramenů a literatury:

ADAM, Adolf. *Liturgika : křesťanská bohoslužba a její vývoj*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2001. 471 s. ISBN 80-7021-420-1.

ALLEAU, René. *O povaze symbolů*. Praha : Malvern, 2008. 79 s. ISBN 978-80-86702-34-6.

ALLMEN, Jean-Jacques von./et al./ *Biblický slovník*. Praha : Evangelické nakladatelství. 2. vyd. 1991. 360 s.

ANTALÍK, Dalibor. *Souvislosti : revue pro křesťanství a kulturu*. Článek : *Strom jako symbol božského života a vědění ve starověké Mezopotámii a Syropalestině*. 4/2005, Praha : Sdružení pro Souvislosti. ISSN 0862-6928.

BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. 2. Vyd. Praha : Portál, 2007. 351 s. ISBN 978-80-7367-284-3.

BENEDIKT XVI., *Duch liturgie*. 2. vyd. Brno : Barrister and Principal, 2012. 205 s. ISBN 978-80-87474-57-0.

BENEDIKT XVI., *Myšlenky o eucharistii*, 1. vyd. Praha : Paulínky, 2010. 151 s. ISBN 978-80-86949-97-0.

BENEDIKT XVI. *Postní doba má neocenitelnou a očividnou moc*, [online] Dostupné z: <http://www.kna.cz/ctenarsky-koutek/postni-doba-ma-nedocenitelnou-a-ocividnou-moc-benedikt-xvi.html>.

BERANOVÁ, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. 2. vyd. Praha : Academia, 2011. 511 s. ISBN 978-80-200-1991-2.

BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2008. s 588. ISBN 978-80-7021-965-2.

BIBLENET, Český ekumenický překlad. [online] Dostupné z: <http://www.biblenet.cz/>

Biblické dílo. [online] Dostupné z: <http://biblickedilo.cz/>.

BLACK, Jeremy, GREEN, Anthony. *Bohové, démoni a symboly starověké Mezopotámie*. 1. vyd. Praha : Volvox Globator, 1999. S 231. 80-7207-266-8.

BOUŠE, Zdeněk Bonaventura. *Malá katolická liturgika : tradice, kritika, budoucnost*, 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2004 229 s. ISBN 80-7021-709-X.

BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. 1. vyd. Praha : Portál, 2008. 335 s. ISBN 978-80-7367-378-9.

BRADÁČ, Josef. *Posvátná znamení*, Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1994. 57 s.

BUGEL, Walerian. *Člověk a slavení* [distanční opora pro studium předmětu KLP/6ČAS], Olomouc 2014, Dostupné z: https://edis.upol.cz/cmtf/elearning/mode-0/subj_print-1/el_n_subjects-31652/.

- CALVET, Dom Gérard. *Liturgie: tradice ve svém lesku* [on line] Citováno: 31. 3. 2012
Dostupné z: http://www.klastervyssibrod.cz/_d/Co-je-to-liturgie.pdf.
- COLIN, Didier. *Slovník symbolů, mýtů a legend A-K*. 1. vyd. Praha : Deus, 2009. 268 s. ISBN 978-80-87087-72-5.
- COOPEROVÁ, Jean C. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1999. 239 s. ISBN 80-204-0761-8.
- CULIANU, Ioan Petru ELIADE, Mircea. *Slovník náboženství*. 1. Vyd. Praha : Československý spisovatel, 1993. 318 s. ISBN 80-202-0438-5.
- DIECKMANN, Hans. *Sny jako řeč duše*. 2. vyd. Praha : Portál, 2010. 205 s. ISBN 978-80-7367-724-4.
- DI SANTE, Carmine, *Židovská modlitba : k počátkům křesťanské liturgie*. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 1995 242 s. ISBN 80-86005-00-3.
- DOMINUS IESUS – deklarace. Kongregace pro nauku víry, Praha : sekretariát České biskupské konference, 2000. [online] Dostupné z: <http://web.katolik.cz/feeling/library/dominus%20iesus.pdf>.
- DONGHI, Antonio. *Gesta a slova : úvod do symbolické mluvy liturgie*. 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995. 93 s. ISBN 80-7192-008-3.
- DOUGLAS J.D. – vedoucí editor. *Nový biblický slovník*. 2.vyd. Praha : Návrat domů, 2009, s 1243. ISBN 978-80-7255-193-4.
- ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení I.*, 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 1995. 429
- ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. 2. přehlednuté a opr. vyd., Praha : Oikoymenh, 2006. 147 s. ISBN 80-7298-175-7.
- ELIADE, Mircea, *Iniciace, rituály, tajné společnosti* Mystická zrození Computer Press, 2004. 213s. ISBN 80-722-6901-1.
- ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. 1. vyd. Praha : Argo, 2004. 454 s. ISBN 80-7203-589-4.
- ELIADE, Mircea. *Obrazy a symboly*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2004. 179 s. ISBN 80-722-6902-X.
- ELIADE, Mircea. *Mýtus o věčném návratu : archetypy a opakování*. Praha : Oikoymenh, 2009. 131 s. ISBN 978-80-7298-388-9.
- ELIADE, Mircea. *Mýtus a skutečnost*. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 2011. 157 s. ISBN 978-80-7298-462-6.
- Fenomenologie náboženství*, [online]. Dostupné z: <http://studentsky-panel.ic.cz/Prednasky/FNA1.pdf>.
- FILIPEK, Andrej. *Liturgika*. Aloisianum : Bratislava 1997. s. 254. ISBN 80-7141-153-1.

- FROMM, Erich. *Mýtus, sen, rituál a jejich zapomenutý jazyk*. Praha : Aurora, 1999. 223 s. ISBN 80-85974-70-3.
- GIBSON, Clare. *Symboly a jejich významy : klíč k výkladu motivů a znaků v umění*. Praha : Slovart, 2010. 256 s. ISBN 978-80-7391-370-0.
- GUARDINI, Romano. *O posvátných znameních*, Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1992 63 s. ISBN 80-85527-04-9.
- GUARDINI, Romano. *O duchu liturgie*. 1. vyd. Praha : Česká křesťanská akademie, 1993. 61. s. ISBN 80-85795-02-7.
- HALÍK, TOMÁŠ. *Prolínání světů: ze života světových náboženství*, 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 279 s. ISBN 80-7106-834-9.
- HANÁK, Jan. *Symbolický jazyk liturgie*. [online] Dostupné z: <http://www.hoha.cz/texty/symbolicky-jazyk-liturgie-1>.
- HEINZ–MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů - Obrazy a znaky křesťanského umění*. 1. vyd. Praha : Volvox Globator, 1999. 218 s. ISBN 80-7207-300-1.
- HELLER, Jan. *Starověká náboženství: Náboženské systémy starého Egypta, Mezopotámie a Kenaanu*, 3. vyd. Neratovice : Verbum, 2010. 413 s. ISBN 978-80-903920-2-1.
- JAN PAVEL II., *List papeže Jana Pavla II. umělcům*, 1999, s. 10. [online] Dostupné z: <http://www.farnoststrasnice.cz/doky/e-knihovna/jan-pavel-ii-umelcum.pdf>.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0.
- JUNG, Carl Gustav. *Člověk a duše*. Praha: Academia, 1971. 277 s. ISBN 80-200-0543-9.
- Kapky. eu*, homiletický web pro kněze. [online] Dostupné z: <http://www.kapky.eu/texty/clanky/cirkev/obrazy-cirkve-jezisova-podobenstvi-rikaji-kdo-jsme/>.
- Katechismus katolické církve*. [online] Dostupné z: <http://www.katechismus.cz/>.
- KENNER, T.A. *Symboly a jejich skrytý význam*. 1.vyd. Praha : Metafora, 2007. 160 s. ISBN 978-80-7359-079-6.
- KOCH, Günter, *Sakramentologia – Zbawienie przez sakramenty*. Kraków : Wydawnictwo „M”, 1999. 387 s. ISBN 83-7221-125-6.
- KOPEČEK, Pavel. *Světlo v křesťanské liturgii*, [online] Dostupné z: <http://www.nase-rodina.cz/article.php?clanek=471>.
- KOTRMANOVÁ, Ludmila. *Svatí s medovými jazyky*, [online]. Dostupné z: <http://www.rodinaonline.cz/article.php?clanek=745>
- Kniha o náboženstvích*. 1. vyd. Praha : Albatros, 1993. 259 s. ISBN 80-00-00010-5.

KUNETKA, František. *Eucharistie v křesťanské antice*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001. 231 s. ISBN 80-244-0920-8.

KUNETKA, FRANTIŠEK. *Liturgický rok ve slavení církve*. 1. vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1995. 35 s.

KUNETKA, František. *Lucernarium v liturgii křesťanského starověku*. s 11. Antické křesťanství: liturgie, rétorika, antropologie. 1.vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultur, 2009. 211 s. ISBN 978-80-7325-190-1.

KUNETKA, František. *Svátosti dary Slova, které se stalo Tělem*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1992. 43 s.

KUNETKA, František. *Úvod do liturgie svátostí*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. 351 s. ISBN 80-7192-618-3.

KUNETKA, František. *Židovský rok a jeho svátky*. 5. nezm. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008. 129 s. ISBN 978-80-244-1983-1.

LANCASTER, Brian. *Judaismus*. 1. vyd. Praha : Ikar, 2000. 247 s. ISBN 80-7202-704-2.

LITURGIE, [online] Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/>

LURKER, Manfred. *Slovník symbolů*. Praha : Euromedia Group - Knižní klub, 2005. 614 s. ISBN 80-242-1588-8.

LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1999. 365 s. ISBN 80-7021-254-3.

Misál : na neděle a význačné dny liturgického roku. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství. 2008. 836 s. ISBN 978-80-7195-089-9.

MUCHOVÁ, Ludmila. *Vyslovit nevyslovitelné*. 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 243 s. ISBN 80-7325-075-6.

NADOLSKI, Boguslav. *Leksykon liturgii*. Poznaň : Pallottinum, 2006. 1762 s. ISBN 83-7014-531-0.

Naše rodina [online] Dostupné z: <http://www.nase-rodina.cz/>.

Nostra aetate, Deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím, 2. vat. koncil. 1965, [online] Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník A-P*. Praha : Kalich. 1992 769 s. ISBN 80-7017-528-1,

Pastorace.cz [online] Dostupné z: <http://www.pastorace.cz/>.

PIJOAN, José, *Dějiny umění 1.*, 3. vyd. Praha : Odeon, 1977 s 335.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna : základy systematické pneumatologie*. 2.vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2003. 133 s. ISBN 80-7266-135-3.

- PROSECKÝ, Jiří, aj. *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*. 1. vyd. Praha : Libri, 2003. 235 s. ISBN 80-7277-188-4.
- PROSECKÝ, Jiří, HRUŠKA, Blahoslav, RYCHTAŘÍK, Marek, JIROUŠKOVÁ, Jana. *Epos o Gilgamešovi*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 410 s. ISBN 80-7106-517-X.
- RICHTER, Klemens. *Liturgie a život : co bychom měli vědět o mši, o církevním roku a smyslu liturgie*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1996. 183 s. ISBN 80-7021-140-7.
- ROYT, Jan, ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů : kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1998. 201 s. 137-138. ISBN 80-204-0740-5.
- Řád a chaos v archaických kulturách*, Herrmann a synové, 2010, uspořádali Tomáš Vítek, Jiří Starý a Dalibor Antalík, Praha, 232 stran, ISBN 978-80-87054-26-0
- SAFT, Walter. *Symbol vždy znamená více*. [online] Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/1574>.
- SLÁDEK, Karel. *Postní přebývání na poušti*, [online] Dostupné z: http://www.christnet.cz/clanky/3740/postni_prebyvani_na_pousti.url.
- SOBECZKO, H.J., B. *Priorita žehnání osobám před žehnáním nad věcmi v pokoncilním Benedictionale*. S 42. Sborník: Obřady žehnání v různých liturgických tradicích. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2006. 100 s.
- SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství*. 1. vyd., Praha : Portál, 2004. 245 s. ISBN 80-7178-886-4.
- SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. 744 s. ISBN 978-80-7367-432-8.
- STORMOVÁ, Rachel. *Encyklopedie východní mytologie*, Čestlice: Rebo Productions, 2000. 256 s. ISBN 80-7234-152-9.
- STUDENÝ Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. 369 s.
- SVITÁKOVÁ, Alena. *Porozumění náboženské formě řeči v náboženské výchově mládeže ve starším školním věku*. Diplomová práce obhájená na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. 2007. [online] Dostupné z: http://theses.cz/id/mj15m9/downloadPraceContent_adiplno_9366.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny světla*. 3. vyd. Velehrad : Refugium Velehrad Roma, 2005. 471 s. ISBN 80-86715-34-5.
- TAFT, Robert F., *Život z liturgie – tradice Východu i Západu*. 1. vyd. Olomouc: Centrum Aletti, 2008. 431 s. ISBN 978-80-86715-95-7.
- TRESIDDER, Jack. *1001 symbolů : Ilustrovaný průvodce světem symbolů*. 1. vyd. Praha : Knižní klub, 2004. 373 s. ISBN 80-242125-8.
- TYDLITÁTOVÁ, Věra. *Stromy ve starozákonní tradici*. Středokluky : vydal Zdeněk Susa, 2008, 246 s. ISBN 978-80-86057-47-7.

Učební osnovy VO ZUŠ, [on line] Citováno 2014-03-22

Dostupné z: <https://www.google.cz/#q=osnovy+vo+zu%C5%A1>

Víra.cz [online] Dostupné z: <http://www.vira.cz/>

VOZNICA, Matěj. *Akvatický chaos*. Diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. r. 2012. [online] Dostupné z: http://is.muni.cz/th/261030/ff_b.

WATTS, Alan W. *Mýtus a rituál v křesťanství*, 1. vyd. Praha a Brno: Pragma, 1995. 233 s. ISBN: 80-85880-09-1.

Znaky a symboly 1. vyd. Praha : Knižní klub, 2009. 352 s. ISBN 978-80-242-2492-3.

Seznam použitých zkratk biblických knih:

Gn = 1. kniha Mojžíšova /Genesis/	Da = Kniha proroka Daniela
Ex = 2. kniha Mojžíšova /Exodus/	Oz = Kniha proroka Ozeáš
Lv = 3. kniha Mojžíšova /Leviticus/	Jl = Kniha proroka Joela
Nu = 4. kniha Mojžíšova /Numeri/	Am = Kniha proroka Amosa
Dt = 5. kniha Mojžíšova	Jon = Kniha proroka Jonáše
Sd = Kniha Soudců	Mich = Kniha proroka Micheáš
Rt = Kniha Rút	Abk = Kniha proroka Abakuka
1 Sam = 1. kniha Samuelova	Sf = Kniha proroka Sofoniáš
1 Kr = 1. kniha Královská	Mal = Kniha proroka Malachiáš
2 Kr = 2. kniha Královská	Mt = Evangelium podle Matouše
2 Kron = 2. kniha Kronik	Mk = Evangelium podle Marka
Neh = Kniha Nehemiášova	Lk = Evangelium podle Lukáše
Jdt = Kniha Judit	J = Evangelium podle Jana
Jb = Kniha Job	Sk = Skutky apoštolů
Ž = Kniha Žalmů	Řím = List svatého apoštola Pavla Římanům
Př = Kniha Přísloví	1 Kor a 2 Kor = 1. a 2. list svatého apoštola Pavla Korintánům
Kaz = Kniha Kazatel	1 Sol = 1. list svatého apoštola Pavla Soluňanům
Pís = Píseň písní	Žd = List Židům
Mdr = Kniha Moudrosti	1 P = 1. list svatého apoštola Petra
Sir = Kniha Sirachovcova	1 J = 1. list svatého apoštola Jana
Iz = Kniha proroka Izaiáš	Zj = Kniha Zjevení svatého apoštola Jana
Jr = Kniha proroka Jeremiáš	
Ez = Kniha proroka Ezechiela	

